

En norsk hilsen og et dansk hakekors

*En sammenligning mellom Nasjonal Samling
og Danmarks Nationalsocialistiske
Arbejderparti i perioden 1933-1937, med
hovedvekt på antisemittisme, kristendom og
forholdet til den tyske nasjonalsosialismen*

Egil Andreas Slengesol Aulie

Masteroppgave i historie
Det humanistiske fakultet
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2015

En norsk hilsen og et dansk hakekors

En sammenligning mellom Nasjonal Samling og Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti i perioden 1933-1937 med hovedvekt på antisemittisme, kristendom og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen

© Egil Andreas Slengesol Aulie

2015

En norsk hilsen og et dansk hakekors

En sammenligning mellom Nasjonal Samling og Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti i perioden 1933-1937, med hovedvekt på antisemittisme, kristendom og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen

Egil Andreas Slengesol Aulie

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Webergs Printshop

IV

Sammendrag

Denne oppgaven sammenligner Nasjonal Samling og Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti i perioden mellom 1933 og 1937 med hovedvekt på de tre kontroversielle temaene antisemittismen, kristendommen og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen. Oppgaven undersøker hvilke rolle antisemittismen, kristendommen og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen spilte for partiene, og hvordan det ble formidlet til offentligheten. Partiene blir sammenlignet for finne ut hvilke likheter og forskjeller det var mellom Nasjonal Samling og Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti, både innholdsmessig og utviklingsmessig, mellom 1933 og 1937. I oppgaven vil det bli sett på om partiets offisielle holdning til disse tre temaene var kilder til brudd i partiene, og hvilke følger splittelsene i partiene hadde å si for antisemittismens rolle, kristendommens rolle og hvordan partiene forholdt seg til den tyske nasjonalsosialismen. Videre ser undersøkelsen på om det var noen forbindelse mellom antisemittismen, kristendommen og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen i de to partiene.

Forord

Etter to års arbeid med denne masteroppgaven sitter jeg på datasalen i 3. etasje på Niels Treschows hus som har vært mitt andre "hjem" i lang tid. Det kommer til å bli litt rart å stå opp i morgen og ikke ta linje 4 til Forskningsparken, men likevel tror jeg det også kommer til å føles godt!

Det er mange som bør takkes. Først vil jeg rette en takk til min veileder, Øystein Sørensen, for kyndig veiledning. Jeg ville takke alle ansatte på Nasjonal Biblioteket i Oslo og Det Kongelige Bibliotek i København.

En stor takk til Ole Gregert for korrekturlesing, konstruktive kommentarer og diskusjon rundt oppgaven. Takk til Carl Petter for en hyggelig studietid og squashkamper, samt verdifull tilbakemelding på mine utkast. Takk til Sivert som på kort varsel kommenterte tekst for meg i slutfasen av oppgaven. Takk til Helge for svar på alle mine spørsmål om tegnsetning. Takk til alle andre som bidro til oppgaven på en eller annen måte, og takk til pauserommet.

For støtte gjennom alle år vil jeg takke min far Egil Aulie (som mest sannsynlig spiller sjakk og drikker cola nå).

Til slutt vil jeg takke min kjære Elena for støtte, forståelse og oppmuntring gjennom hele masteroppgaven. Du har gitt meg inspirasjonen til å dra på Blindern hver gang jeg heller ville gjøre noe annet. I slutfasen av masteroppgaven har din hjelp vært uunnværlig.

Andreas Aulie

Blindern, 7. november 2015.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema.....	1
1.2	Problemstillinger	2
1.3	Avgrensing.....	3
1.4	Generelt om fascisme	4
1.5	Litteratur	4
1.6	Kilder.....	6
1.7	Metode.....	8
1.8	Om sitater	9
1.9	Struktur	9
2	Bakgrunn	11
2.1	Nasjonal Samlings bakgrunn	11
2.2	Danmarks National Socialistiske Arbejderparti 1930 - 1933.....	17
2.3	Oppsummering	23
3	Antisemittisme	25
3.1	«Den jødiske verdensrepublikk» - antisemittismen i NS	25
3.1.1	Den latente antisemittismen i 1934	26
3.1.2	Ragnarok-kretsens brudd.....	28
3.1.3	Jødespørsmålet	29
3.1.4	En jødisk stat?	32
3.2	Jødefaren - antisemittismen i DNSAP.....	34
3.2.1	«Jøderne er kommet på tapetet».....	35
3.2.2	Jødeforfølgelse?	39
3.2.3	Problem uten løsning?	41
3.3	Sammenligning	42
3.3.1	Tidsperspektiv	42
3.3.2	Innholdet i antisemittismen	47
3.4	Oppsummering	50
4	Kristendom	53
4.1	«Med Gud for folk og fedreland» - NS' forhold til kristendommen.....	53
4.1.1	En kristelig bevegelse?.....	53

4.1.2	Tveters utmeldelse.....	56
4.1.3	Oxfordbevegelsen og den Gudsfiendtlige marxismen	58
4.1.4	«Kampen mot jødedommen er ingen kamp mot kristendommen»	61
4.2	«Hakekorset bane vej for Kristi kors» - DNSAPs forhold til Kristendommen	63
4.2.1	«Et kristent, nationalsocialistisk Folk»	63
4.2.2	Gudløshet, kirkestrid og Oxford.....	66
4.2.3	Kontroversen rundt Malling	68
4.2.4	Kirkeveien	70
4.3	Sammenligning.....	72
4.3.1	Brudd i partiene.....	72
4.3.2	Kristendommen som et middel i propagandaen før bruddene	76
4.3.3	Antisemittismen og kristendommen.....	81
4.3.4	Kristendommens stilling etter bruddene	82
4.4	Oppsummering	83
5	Forholdet til NSDAP	85
5.1	Solkorset – NS' forhold til NSDAP	85
5.1.1	En nasjonal norsk bevegelse	85
5.1.2	Overgangen til dagsavis	89
5.1.3	Tilbake til ukeavis	91
5.2	Kopipartiet – DNSAPs forhold til NSDAP.....	93
5.2.1	Grensespørsmålet	94
5.2.2	Danisme.....	96
5.2.3	Hyllest og forsvar av Tyskland	98
5.3	Sammenligning.....	102
5.3.1	Frykt for angrep.....	102
5.3.2	Kontakt med utenlandske bevegelse	103
5.3.3	Distansering fra NSDAP	104
5.3.4	Omtalelse av Tyskland	106
5.3.5	Problemer	107
5.4	Oppsummering	109
6	Konklusjon	111
6.1	Grunner til bruddene.....	112
6.2	Forbindelsen mellom antisemittismen, kristendommen og forholdet til NSDAP... ..	114

6.3	Endringer som følge av splittelsene i partiene.....	115
6.4	Nye perspektiv og bekreftelser	116
6.5	NS og DNSAP i et bredere europeisk perspektiv	117
6.6	Videre forskning?	118
6.7	Avslutning	119
	Kilder og litteratur	121

1 Innledning

Utgangspunktet for oppgaven var at jeg ønsket å sammenligne Nasjonal Samling (heretter forkortet NS) med et annet fascistisk parti som ikke kom til makten i mellomkrigstiden. Valget falt til slutt på Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti (heretter forkortet DNSAP), på grunn av geografisk nærhet og tilnærmet lik oppslutning. DNSAP ble stiftet i 1930 og NS i 1933, og var de to største fascistiske partiene i Danmark og Norge på 1930-tallet. DNSAP betraktet seg selv som nasjonalsosialister i motsetning til NS som hevdet at de hverken var fascister eller nasjonalsosialister mellom 1933 og 1937. NS var ledet av Vidkun Quisling og DNSAP var ledet av Frits Clausen etter hans førerkupp sommeren 1933. Ingen av partiene fikk noen betydelig oppslutning i valg under mellomkrigstiden.¹

1.1 Tema

Denne oppgaven handler om NS og DNSAP mellom 1933 og 1937 med hovedvekt på antisemittisme, kristendom og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen. Med den tyske nasjonalsosialismen menes Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderparti (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterparte, heretter forkortet NSDAP). Det finnes ingen systematisk sammenligning mellom NS og DNSAP i mellomkrigstiden. Dermed var det nødvendig å velge ut noen temaer da det hadde vært umulig å undersøke alle sider ved NS og DNSAP innenfor oppgavens rammer. Jeg har valgt ut tre spesifikke temaer jeg skal undersøke i forhold til hvordan det ble uttrykt av partiene i offentligheten. Temaene er partienes antisemittisme, kristendommens posisjon i partiene, og hvordan partiene forholdt seg til den tyske nasjonalsosialismen. Basert på tidligere forskingen av den norske historikeren Dag O. Bruknaap og den danske historikeren John T. Lauridsen,² har jeg en hypotese om at dette var kontroversielle og vanskelige temaer for partiene, og at det var kilder til splittelser i partiene. Og det er hovedårsaken til at jeg har basert sammenligningen på disse temaene.

Jeg valgte antisemittismen fordi jødene var en del av fiendebilde til NS og DNSAP. Likevel byr temaet på interessante utfordringer. Lauridsen hevder antisemittismen sto svakest i DNSAP mellom 1933 og 1937.³ Det har også blitt satt spørsmålstejn om Frits Clausen

¹ NS' valgresultater: Stortingsvalg 1933: 2,2. Kommunevalg 1934. 1,5 %. Merk NS stilte ikke til valg i alle kretser. Stortingsvalg: 1936: 1,8 %. Kommunevalg: 1937 0,06 % Hans Fredrik Dahl, Guri Hjeltnes, og Bernt Hagtvat, *Den norske nasjonalsosialismen : Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*, (Oslo: Pax, 1990). 128. DNSAP valg resultater: Folketingsvalget 1935: 1,0 %. Folketingsvalget 1939: 1,8 %. Folketingsvalget 1943: 2,1 %. John T. Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter* (København: Gyldendal, 2002), 29.

² Se del 1.4 Litteratur for mer informasjon om deres forskning.

³ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 282.

virkelig var antisemitt. Bruknapp viser at antisemittismen ikke ble en del av ideologien til NS før i 1935, men at det var innslag av den før det.⁴ I utgangspunktet kan man derfor tenke at antisemittismen ikke var en sentral del av partiens propaganda.

I de første leveårene til NS hadde kristendommen en sterk posisjon, og flere prester ble med i bevegelsen.⁵ Fra høsten 1935 ble derimot flere av NS-prestene anonyme i partiet. Kristendommens posisjon i DNSAP har ikke blitt grundig undersøkt, men fra sommeren 1933 til våren 1936 var pastor Anders Malling partiets nummer 2.⁶ Det er flere ting som tyder på at han ga DNSAP en kristen profil, blant annet at Malling mente at «Hakekorset bane vej for Kristi kors».⁷ Siden det derfor kan virke som at kristendommen hadde en sterk posisjon i begge partiene, har jeg kristendommen som et tema.

Det siste temaet jeg valgte handler om hvordan partiene forholdt seg til den tyske nasjonalsosialismen. På 1930-tallet var NSDAP i førerete blant høyreekstreme bevegelser i Europa. DNSAP ble opprettet som et kopiparti av NSDAP.⁸ NS hevdet fra sin opprettelse at de ikke var en kopi av det tyske partiet.⁹ Norge og Danmark hadde også ulike forhold til Tyskland. Danmark hadde et anstrengt forhold til Tyskland som følge av krigen på 1800-tallet og nederlaget i 1864.¹⁰ Norge hadde ikke et anstrengt forhold til Tyskland. Spilte landets ulike historie inn på hvordan partiene forholdt seg til NSDAP? Var det forskjeller på hvordan et parti som betraktet seg som nasjonalsosialister og et parti som ikke gjorde det forholdt seg til NSDAP?

1.2 Problemstillinger

Hovedproblemstillingen til oppgaven er: Hvilke likheter og forskjeller var det mellom holdningene NS og DNSAP framstilte til offentligheten mellom 1933 og 1937? Problemstilling gjelder naturligvis de tre utvalgte temaene og ikke for alle aspektene ved

⁴ Dag O. Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», i *Fra idé til dom: noen trekk fra utviklingen av Nasjonal samling*, red. Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen (Bergen: Universitetsforlaget, 1976).

⁵ Hans Olaf Brevig og Ivo de Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940* (Oslo: Pax, 2002), 149.

⁶ Hverken Søren Eigaard, John T. Lauridsen, Henning Poulsen eller Ole Ravn vektlegger DNSAPs kristne profil, men Sofie Lene Bak vektlegger det. Sofie Lene Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945* (København: Aschehoug, 2004), 167 ff; Søren Eigaard, *"Frø af ugræs ...": Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34* (Odense: Odense Universitetsforlag, 1981); Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*; Henning Poulsen, "Besættelsesmagten og de danske nazister: det politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43" (Gyldendal, 1970); Ole Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti* (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2007).

⁷ Anders Malling, *Nationalsocialismen og Kirken* (Fredericia Toflund, 1935), 27.

⁸ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 55.

⁹ Hans Fredrik Dahl, *En fører blir til* (Oslo: Aschehoug, 1991), 278.

¹⁰ Jakob Kidde Sauntved og Jacob Eberhardt, *1864* (København: Jyllands-Postens forlag, 2007), 13-14.

partiene. Hovedproblemstillingens essens, hvilke forskjeller og likheter var det mellom NS og DNSAP, gjelder også for alle underproblemstillinger.

Hvert av temaene har fått sin egen problemstilling som er: Hvilken posisjon hadde antisemittismen i partiene? Hvilken posisjon hadde kristendommen i partiene? Hvordan forholdt partiene seg til NSDAP?

Som følge av min hypotese om at antisemittismen, kristendommen og hvordan partiene forholdt seg til NSDAP var en kilde til splittelse, er en av mine underproblemstillinger: Hva hadde antisemittismens rolle, kristendommens rolle, og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen å si for splittelsene i partiet? Samtidig vil jeg snu denne underproblemstillingen på hodet og spørre om hva splittelsene i partiene hadde å si for antisemittismens rolle, kristendommens rolle, og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen? Videre lurer jeg på om det var noen forbindelse mellom temaene. Den problemstillingen har jeg igjen delt inn i tre: Var det noen forbindelse mellom antisemittismen og kristendommen? Var det noen forbindelse mellom antisemittismen og forholdet til NSDAP? Var det noen forbindelse mellom kristendommen og forholdet til NSDAP? Til slutt hever jeg perspektivet og svarer på spørsmålet: Hvordan var NS og DNSAP sammenlignet med andre europeiske fascistpartier?

1.3 Avgrensing

Den tematiske avgrensinga er allerede gjort. Tidsperioden for oppgaven er satt til mellom 1933 og 1937, men jeg har valgt to ulike startpunkt for partiene. For DNSAP starter undersøkelsen etter at Frits Clausen gjennomførte sitt førerkupp den 23. juli 1933.¹¹ Førerkuppet til Clausen er et naturlig startpunkt da det markerte et klart brudd med den forrige fører Cay Lembcke. For NS starter undersøkelsen da partiorganet *Nasjonal Samling* ble opprettet i mars 1934. I 1933 var NS et programløst parti. Partiet hadde heller ikke et hovedorgan store deler av året, men de utga en avis i forbindelse med valgkampen.¹² Etter valgnederlaget i 1933 var det store spørsmålet: Skulle partiet fortsette? Og det var ikke før i januar 1934 at partiprogrammet ble vedtatt. Opprettelsen av *Nasjonal Samling* var på mange måter en ny start for NS slik som førerkuppet til Clausen var en ny start for DNSAP.

Oppgaven slutter i 1937. Det er to grunner til det. Det første er at NS ble en liten sekt som følge av dårlig valgresultater og indre stridigheter, og mistet den lille relevansen de hadde i norsk politikk. For det andre var det før det ble opprettet noen offisiell kontakt

¹¹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 87.

¹² Avisen het *NS – Organ for Nasjonal Samling* og utkom i syv eksemplarer.

mellom partiene.¹³ Oppgaven er også avgrenset til å handle om NS og DNSAP, meningene til de ulike utbrytergruppene etter at de forlot partiet vil dermed ikke bli undersøkt.

1.4 Generelt om fascisme

Det finnes mange akademikere som har forsøkt å definere hva som karakteriserer en fascistisk bevegelse.¹⁴ Fascisme blir brukt her som et generisk term og ikke om fascistpartiet i Italia. Formålet med oppgaven er ikke å undersøke om NS eller DNSAP kan karakteriseres som fascistiske ifølge en gitt definisjon. Likevel er det greit å ha en forståelse om hva som kjennetegner fascisme. Historiker Stanley G. Payne har identifisert flere kjennetegn ved fascistiske bevegelser. Fellestrekk er at den er antiliberalistisk, antikommunistisk og antikonservativ. Den har som mål å gjenreise folket, skape en ny nasjonalistisk stat og etablere et nytt økonomisk system. Den forsøker å massemobilisere folket og legger stort vekt på politisk liturgi. Samt glorifisering av vold, det maskuline og ungdommen.¹⁵ Historiker Roger Griffins idealtipe mener essensen av fascisme er en populistisk ultranasjonalisme kombinert med myten om nasjonal gjenfødelse.¹⁶ Trenger en fascistisk bevegelse å være antisemittisk? Ifølge Griffen er fascisme er essensielt rasistisk, men en fascistisk bevegelse trenger ikke å være antisemittisk.¹⁷ Payne nevner heller ikke antisemittisme som et nødvendig kjennetegn ved fascisme.¹⁸

1.5 Litteratur

Generelt er det skrevet langt mer om NS enn det er om DNSAP. Det gjelder både om mellomkrigstiden og tiden under andre verdenskrig. All litteratur om NS vil ikke bli gjennomgått, men de mest sentrale verkene for oppgaven vil bli det. Den ene av dem er Dag O. Bruknapps artikkel «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling» i *Fra idé til dom: noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling* fra 1975. Artikkelen bygger på Bruknapps hovedoppgave fra 1972 og handler om partiets offisielle holdning til rasespørsmålet, hovedsakelig jødespørsmålet og hvilke brudd som skjedde som følge av rasespørsmålet. I 1982 kom *Den norske nasjonalsosialismen: Nasjonal Samling 1933-1945 i*

¹³ I 1939 ble det knyttet et bånd mellom NS, DNSAP og Svensk Socialistisk Samling. Dahl, *En fører blir til*, 466 ff.

¹⁴ Se for eksempel: Roger Griffin, *The nature of fascism* (London: Routledge, 1993), 1-55; Stanley G. Payne, *A history of fascism, 1914-1945* (Madison: University of Wisconsin Press, 1995), 3-19.

¹⁵ Payne, *A history of fascism, 1914-1945*, 7.

¹⁶ Griffins definisjon: «Fascism is a genus of political ideology whose mythic core in its various permutations is a palingenetic form of populist ultranationalism.» Griffin, *The nature of fascism*, 26.

¹⁷ Ibid., 48.

¹⁸ Payne, *A history of fascism, 1914-1945*, 7.

tekst og bilder redigert av historiker Hans Fredrik Dahl, statsviter Bernt Hagtvet og historiker Guri Hjeltnes. Dette er oversiktsbok for hele perioden som gir en generell innføring til NS, men er ikke mye referert til i oppgaven. Langt viktigere for oppgaven er *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940* utgitt av historikerne Hans Olaf Brevig og Ivo de Figueiredo i 2002. Boken inneholder reviderte versjoner av deres hovedoppgaver. Brevig tar for seg perioden 1933-1937 og fokuserer hovedsakelig på partiets oppbygning. Figueiredo tar for seg perioden 1937-1940 og fokuserer mer på det ideologiske aspektet.

Av litteratur om Vidkun Quisling er særlig *En fører blir til* av Hans Fredrik Dahl fra 1991 vært nyttig. I *En fører blir til* skildrer Dahl Quislings liv fram til 1940, og biografien inneholder mange opplysninger om NS. Informasjon om Quisling er supplert med historiker Oddvar Høidals reviderte utgave av *Quisling – en studie i landssvik* fra 2002. Andre biografier om ledende NS-medlemmer i perioden 1933-1937 som har vært nyttig er Ivo de Figueiredos *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie* fra 2002, og *Triumf og tragedie: historien om NS-minister Gulbrand Lunde* av Jan Magne Arntsen og Thor Geir Harestad fra 2012.

En del tidligere hovedoppgaver har blitt undersøkt. Blant annet Bodil Wold Johnsens hovedoppgave "Nasjonal samling i Stavanger 1933-37" fra 1972. Både Sivert Follesø, i "NS-prestene 1933-1936" fra 1987, og Lars Sperre, i "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk" fra 1993, tar for seg NS-prestene i mellomkrigstiden. Rikard Andre Toftesund hovedoppgave fra 2001 handler om Halldis Negaard Østbye og har tittelen: "'Da allt folket skulde tro løggen': Halldis Neegård Østbye: antisemittisk ideolog i Nasjonal samling".

Om DNSAP er det skrevet langt mindre, og partiet har hatt en ubetydelig plass i gjenfortellingen av Danmarks historie.¹⁹ I 1970 utga historiker Henning Poulsen *Besættelsesmagten og de danske nazister: det politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43*. Som tittelen sier omhandler den perioden under besettelsen, men inneholder også et kapittel som handler om tiden før krigen. I 1980 utga historiker Malene Djursaa *DNSAP: danske nazister 1930-45* som hovedsakelig handler om demografien til DNSAPs medlemmer. I 1981 utga historiker Søren Eigaard *"Frø af ugræs ...": Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*. Eigaard tar for seg Cay Lembckes førertid og omstendighetene rundt førerkuppet i 1933. Anders Mallings inntreden i

¹⁹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 16. For en forskningsoversikt om DNSAP se *ibid.*, 55 ff.

partiet blir ikke behandlet i boken. I 2002 utga John T. Lauridsen *Dansk Nazisme 1930-45 – og derefter*. Boken inneholder forskjellige artikler Lauridsen skrev i en tiårs periode før utgivelsen, og er det beste verket til dags dato for å få en innføring i DNSAP. Selv om bokens tittel er *Dansk Nazisme*, ligger bokens hovedfokus på DNSAP og ikke de andre mindre nasjonalsosialistiske grupperingene som oppsto på 1930-tallet. Året etter ga Lauridsen ut *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*. Boken inneholder Clausens selvbiografi og DNSAPs partihistorie. Begge ført i pennen av Clausen da han satt i fangenskap etter andre verdenskrig. Clausen døde i 1947 og det er første gang de ble gitt ut. I 2007 kom den første biografien om Clausen skrevet av historiker Ole Ravn med tittelen *Fører uden folk. Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*.

Utover dette er det lite som er skrevet om DNSAP, og det ideologiske aspektet ved bevegelsen har det ikke blitt lagt vekt på.²⁰ En annen bok som har vært veldig nyttig er *Dansk Antisemitisme 1930-1945* av historiker Sofie Lene Bak fra 2004. Bak behandler ikke DNSAP direkte, men hun tar for seg to utbrytere av DNSAP, Aage H. Andersen og Anders Malling. Deres tid i DNSAP og bruddet med partiet blir behandlet i boken.

I 1983 skrev Ulf Lindström doktoravhandlingen *Fascism in Scandinavia 1920-1940*. Hans avhandling handler for det meste om hvorfor fascismen ikke slo igjennom i Norden. Selv om han tar for seg både DNSAP og NS er det minimalt med sammenligning mellom partienes ideologi. Dahl, Lauridsen, og Djursaa gjør korte sammenligner mellom NS og DNSAP i sine verk. Utover dette finnes det ikke noe litteratur som direkte sammenligner de to partiene.

1.6 Kilder

Oppgaves formål er å se på hva slags holdning partiene uttrykte til offentligheten og dermed vil partienes presse og trykksaker legge grunnlaget for kildene. Det var veldig vanlig at taler ble gjengitt i partiorganene og i skrifter, derfor har det ikke blitt gjort noe forsøk på å oppspore flere taler. I perioden jeg undersøker mangler det ikke på utgivelser fra partiene. Mellom 1934 og 1936 ble det opprettet ni forskjellige NS-aviser, men flere av dem hadde begrenset levetid.²¹ Partiledelsen hadde kun direkte kontroll over hovedorganet. Holdningene

²⁰ Har undersøkt danske avhandlinger som er gitt ut, samt har korrespondert på epost med John T. Lauridsen.

²¹ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 54.

de andre avisene formidlet varierte ut ifra hvem som var redaktør.²² Mellom 1934 og 1937 ga DNSAP ut ca. 10 forskjellige aviser eller blader, men over halvparten opphørte innen to år.²³

I undersøkelsen har jeg valgt å bruke partienes hovedorgan, fordi det var dem partiledelsen kontrollerte. Mellom mars 1934 og mars 1936 var hovedorganet til NS *Nasjonal Samling*. *Nasjonal Samling* ble erstattet av *Fritt Folk* i mars 1936. *Fritt Folk* fungerte som dagsavis fram til oktober 1936, og deretter gikk hovedorganet over til å bli ukeavis igjen.²⁴ For DNSAP var hovedorganet ukeavisen *National-Socialisten*.²⁵

Valget av å bruke partienes hovedorgan gjør at de andre tidsskriftene ikke vil bli gjennomgått i undersøkelsen. Det betyr at hverken *Vestlandets Avis* eller *D.N.S.A.P.s Maanedes-Breve* har blitt studert. *Vestlandets Avis* var NS' første dagsavis utgitt i Stavanger, men utenfor Stavanger hadde avisen liten oppslutning.²⁶ *Vestlandets Avis* samarbeidet med Bondepartiets organ *Rogaland*. Økonomiske vanskeligheter for *Vestlandets Avis* gjorde at innholdet ble veldig likt *Rogaland*.²⁷ *D.N.S.A.P.s Maanedes-Breve* var et viktig blad for DNSAP, men det var hovedsakelig beregnet for partiets ledende medlemmer og ikke for offentligheten.²⁸ Derfor har jeg ikke lagt vekt på bladet. Dessuten ble de artiklene fra *D.N.S.A.P.s Maanedes-Breve* som partiet ville at offentlighetene skulle lese gjengitt i *National-Socialisten*.

Begge partiene ga ut mange bøker i løpet av perioden, og bøkene som tok for seg de temaene jeg undersøker har blitt brukt som kilder. Knut Geelmuydens *Med Gud for folk og fedreland* fra 1934, og *Marxismens Gift* av Gulbrand Lunde fra samme år er viktige kilder. Et utvalg av Frits Clausens skrifter er undersøkt, blant annet *Nationalsocialistiske Tanker Til Det Slesvigske Spøragsmaal*, *Den nationale Socialisme*, og *Kirkevejen: En Tale Om Nationalsocialismen*. I tillegg er Anders Mallings *Nationalsocialismen og Kirken* og Max Arildskovs *Den Jødiske Imperialisme* studert.

Det har ikke vært noe problem å få tilgang på kildene. Hoveddelen av de norske kildene er tilgjengelig på Nasjonalbiblioteket eller Deichmanske bibliotek. De danske kildene er tilgjengelig på Det Kongelig Bibliotek i København.

²² Sivert Føllesø, "NS-prestene 1933-1936" (Upublisert hovedfagsoppgave, Universitet i Oslo, 1987), 26.

²³ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 322-23.

²⁴ På grunn av dårlig økonomi var det ikke alle uker *Fritt Folk* utkom i 1937. se fotnote: 191

²⁵ *National-Socialisten* ble først utgitt i oktober 1931, og fungerte som ukeavis helt til den ble nedlagt i 1945. I 1939 opprettet DNSAP dagsavisen *Fædrelandet*. Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 322-23.

²⁶ Bodil Wold Johnsen, "Nasjonal Samling i Stavanger 1933-37" (Upublisert hovedoppgave, Universitet i Bergen, 1972), 61.

²⁷ *Ibid.*, 58-59.

²⁸ Mot slutten av 1930-tallet begynte *D.N.S.A.P.s Maanedes-Breve* å appellere til flere enn bare ledende medlemmer i partiet. Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 322-23; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 182.

Det er partienes hovedorgan som legger grunnlaget for oppgaven, og de har blitt grundig undersøkt både for innhold og for å finne utvikling i partiene. Hovedorganet viser hva partiet fra sentralt hold ville formidle til sitt publikum. I tillegg til primærkildene er sekundærlitteraturen, som er gjennomgått ovenfor, flittig brukt der hvor det er hensiktsmessig.

1.7 Metode

Det kan dukke opp en del problemer når man bruker aviser som kildegrunnlag. Vil enkelte artikler gjenspeile forfatterens eller partiets holdninger? Dette problemet har blitt begrenset noe da de avisene som er undersøkt var de partiledelsen hadde kontroll over. Avisene til NS og DNSAP utkom en gang i uka og var sjelden mer enn åtte sider, med unntak av *Fritt Folk* som var dagsavis deler av 1936. Ledelsen i partiene bør derfor ha hatt god kontroll på hva avisene inneholdt. Hovedsakelig har det blitt lagt vekt på kvalitativ metode for å tolke budskapet til partiene. Kvalitativ metode går ut på å undersøke budskapet, opphavsmann og kontekst.²⁹ Der det har latt seg gjøre, har jeg fokusert på tekster som kan knyttes til sentrale medlemmer i partiene.

Kvantitativ metode har blitt brukt for å finne ut hvor mye plass partiavisene ga de aktuelle temaene.³⁰ Et problem med avisene til NS og DNSAP er at mange av innleggene var forfatterløse eller signert med pseudonymer. Ved bruk av kvantitativ metode kan man belyse om forfatterløse artikler var partiets standpunkt eller ikke. Hvis det samme synspunkt ble lagt fram flere ganger i forfatterløse artikler, er det større sannsynlighet for at partiene hadde den samme holdningen. Hadde partiene vært uenig i disse synspunktene ville nok den sentrale ledelsen satt en stopper for at holdningene ble uttrykt i avisene.

Denne oppgaven har som formål å sammenligne. Historiker Knut Kjeldstadli beskriver to ulike måter å sammenligne på: Forskjellsmetoden som går ut på å finne forskjeller når du har undersøkelsesobjekter som er like, og overensstemmelsesmetoden som går ut på å finne likheter når objektene er ulike.³¹ Siden jeg vil undersøke både forskjeller og likheter ved NS og DNSAP har jeg brukt begge metodene. Jeg har gått gjennom kildematerialet flere ganger og studert kildematerialet fra begge innfallsvinklene.

En likhet mellom NS og DNSAP er at de var de største fascistiske partiene i Norge og Danmark på 1930-tallet. Her vil forskjellsmetoden bli brukt for å se hva som skilte dem. En åpenbar ulikhet mellom partiene var at de kom fra forskjellige land. Det vil spille en rolle i

²⁹ For å lese mer om kvalitativ metode se Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, 2. utg. (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 183-90.

³⁰ For å lese mer om kvantitativ metode se *ibid.*

³¹ *Ibid.*, 266.

kapitlet om hvordan partiene forholdt seg til NSDAP siden Danmarks og Norges forhold til Tyskland har forskjellige historier. En annen klar ulikhet mellom partiene var at DNSAP omtalte seg selv som nasjonalsosialister, noe NS aldri gjorde mellom 1933 og 1937. Her kan man bruke overensstemmelsesmetoden for å se hvilke likheter det var mellom et parti som omtalte seg som nasjonalsosialistisk og et som nektet for å være det.

1.8 Om sitater

Sitatene fra *National-Socialisten* og bøker utgitt av DNSAP er hentet fra en tid hvor man skrev alle substantiv med stor forbokstav på dansk, slik som man gjør på tysk. Dette vil ikke bli påpekt i det enkelte sitatene. Sitater fra *Nasjonal Samling* og *Fritt Folk* er skrevet i en tid hvor norsk lignet mer på dansk. Det vil heller ikke bli påpekt i løpet av oppgaven. Hvis det i noen tilfeller gjør at det blir vanskelig å forstå meningen med sitatet vil dette bli påpekt.

1.9 Struktur

Oppgaven er tematisk inndelt. Kapittel 2 gir en kort innføring til NS og DNSAP. Kapitlet er delt opp i to deler, et om hvert av partiene som begge er kronologisk oppbygd. Delen om NS tar for seg hva som lå til grunn for at NS ble dannet, samt hva utformingen av programmet i 1934 hadde å si for oppgavens tema. Delen om DNSAP tar for seg hvordan DNSAP ble stiftet som et kopiparti av NSDAP, og ser på utvikling av partiet fram til førerkuppet og programskiftet i 1933.

Oppgavens tre hovedkapitler er strukturert likt og har én del om NS, én del om DNSAP og én sammenlignende del. Kapittel 3 handler om antisemittismen i NS og DNSAP, kapittel 4 tar for seg kristendommens rolle i partiene kristendommen og kapittel 5 behandler partienes forhold til NSDAP. Delene om NS og DNSAP er kronologisk oppbygd, men med noen hopp der hvor det er hensiktsmessig. Unntaket er delen om DNSAP i kapittel 5 som er tematisk oppbygd, for å gi en bedre oversikt. De sammenlignende delene er tematisk oppbygd. I oppgavens siste kapittel, kapittel 6, vil oppgavens problemstillinger bli besvart.

Hovedsakelig vil temaene bli behandlet hver for seg, men det vil forekomme noe overlapping der det er egnet. Oppgavens struktur har ført til at det blir noen gjentakelser fra delen om NS og DNSAP i den sammenlignende delen, men jeg har forsøkt å unngå det så mye som mulig.

2 Bakgrunn

Fascismen ble utbredt i Europa i to forskjellige bølger: Den første fra 1922 med inspirasjon fra Italia, og den andre fra 1930 med inspirasjon fra Tyskland. En viktig faktor for den første bølgen var følgene av første verdenskrig. En viktig faktor for den andre var børskrakket i New York i 1929. Børskrakket førte til den store depresjonen som raskt spredde seg til Europa. I Norge og Danmark oppsto de største fascistiske partiene, Nasjonal Samling og Danmarks National Socialistiske Arbejderparti, i den andre bølgen.

2.1 Nasjonal Samlings bakgrunn

Hans Olav Brevig har identifisert to linjer i det norske politiske liv som la grunnlaget for NS. Den ene var diffus, men tydelig inspirert av italiensk fascisme og tysk nazisme. Den andre var det borgerlige samfunnets reaksjon på arbeiderbevegelsen.³²

I Norge oppsto den første fascistiske bevegelsen i 1927 da Karl Meyer stiftet «Den Nationale Legion», men bevegelsen ble aldri stor.³³ Fedrelandslaget, stiftet av Joakim Lehmkuhl, Christian Michelsen og Fridtjof Nansen i 1925, var opprinnelig en organisasjon mot Arbeiderpartiets revolusjonære linje. Etterhvert gikk Fedrelandslaget i en fascistisk retning.³⁴ Walter Fürst ledet «Den Nationale klubb» som var et sted hvor man kunne lufte sine politiske tanker.³⁵ I 1932 ble Norges Nasjonal-Socialistiske Arbeiderparti dannet av Eugen Nilsen, Adolf Egeberg jr. og Stein Barth-Heyerdahl.³⁶ Både Fürst, Barth-Heyerdahl og Egeberg jr. var senere med på å danne NS.

Vidkun Quisling ble født 18. juli 1887 i Fyresdal i Telemark.³⁷ Hoveddelen av 1920-årene oppholdt han seg i Sovjetunionen, hvor han jobbet for Folkeforbundet under Fridtjof Nansens ledelse mellom 1922 og 1926, og ved den norske legasjonen i Moskva mellom 1927 og 1929. Vinteren 1924-1925 var Quisling hjemme i Norge, da skal han ha tilbudt Arbeiderpartiets revolusjonerende fløy og Norges Kommunistiske Parti om å opprette «røde garder».³⁸ Det ble ikke noe av og senere på 1920 og 30-tallet ble Quisling Norges fremste

³² Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 30.

³³ Dahl, *En fører blir til*, 161. For å lese mer om Karl Meyer og «Den Nationale Legion» se: Terje Emberland og Steffen Kverneland, *Da fascismen kom til Norge: den nasjonale legions vekt og fall, 1927-1928* (Oslo: Dreyers forl., 2015).

³⁴ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 20.

³⁵ *Ibid.*, 19.

³⁶ Dahl, *En fører blir til*, 262.

³⁷ For mer utfyllende informasjon om Vidkun Quisling anbefales Dahl, *En fører blir til*; *En fører for fall*, (Oslo: Aschehoug, 1992); Oddvar Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, Rev. utg. (Oslo: Orion, 2002).

³⁸ Dahl, *En fører blir til*, 109-13; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 28-31.

motstander av kommunismen. Quisling var først positivt innstilt til kommunismen, men det var hans erfaringer i Sovjetunionen etter 1925 som fikk han til å endre mening.

I april 1930 begynte Quisling å holde foredrag om Russland og her kom hans antikommunistiske tanker fram. Den 13. mai 1930 døde Fridtjof Nansen og elleve dager senere, 24. mai, publiserte *Tidens Tegn* Quisling sin artikkel: «Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død».³⁹ Det måtte dannes et nytt samlingsparti som skulle gjenoppbygge Norge, hevdet Quisling i artikkelen. Quisling hadde lenge hatt planer om et parti som skulle stå over alle partier, partiet skulle hete «Norsk Aktion».⁴⁰ Quisling ga i artikkelen uttrykk for at nasjonen skulle være bygd opp på et rasemessig grunnlag, og at han var imot parlamentarismen. I Quislings raseteorier var den nordiske rase den dominerende.⁴¹ Dette kom til uttrykk i boken *Russland og Vi*, som først ble trykket som en artikkelserie i *Tidens Tegn* høsten 1930.⁴² I boken advarte han også mot den kommunistiske faren.

Quisling fikk mye oppmerksomhet på grunn av sine artikler og foredrag. 13. mars 1931 ble Nordisk Folkereisning (heretter forkortet NF) stiftet med Quisling og Frederik Prytz i spissen.⁴³ Quisling ble bevegelsens leder, fordi dette falt mest naturlig. NFs ideologi inneholdt fascistiske elementer. Partiet hadde et program på fem punkter som Hans Fredrik Dahl oppsummerer slik: «knuse marxismen, reise rasen, vinne arbeideren, etablere et riksting og lede utenrikspolitikken i nordisk retning - «nordisk» da i strengt rasemessig forstand.»⁴⁴ Prytz overtok lederskapet i NF i 13. mai 1931. Quisling kunne ikke lenger være med å bygge opp NF, fordi han hadde blitt utnevnt til forsvarsminister.

I mai 1931 dannet Bondepartiet en mindretallsregjering, ledet av Peder Kolstad.⁴⁵ Quisling hadde hverken politisk erfaring eller noen formell tilknytning til bondepartiet, men hadde blitt anbefalt til statsministeren.⁴⁶ Da Quisling ble forsvarsminister, gikk Arbeiderpartiet til skriftlig angrep på han. De konfronterte Quisling med forslaget om å danne «røde garder» på 1920-tallet, og hans tilknytning til NF, som de kalte for et fascistisk parti.⁴⁷

³⁹ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*; Dahl, *En fører blir til*, 146.

⁴⁰ Dahl, *En fører blir til*, 19.

⁴¹ For å lese mer om Vidkun Quislings Nordiske rase se Danijel Vranic, "Vidkun Quislings Nordiske rase" (Upublisert masteroppgave, Universitet i Oslo, 2012).

⁴² Dahl, *En fører blir til*, 149.

⁴³ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 21.

⁴⁴ Dahl, *En fører blir til*, 159.

⁴⁵ Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 65.

⁴⁶ Framtredende personer som anbefalte Quisling til Kolstad var redaktør i *Nationen* Thorvald Aadahl, Freia direktør Johan Throne Holst og redaktøren i *Tidens Tegn* Rolf Thommessen. Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 23; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 66.

⁴⁷ Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 67-70.

Quisling ble anklaget for å være fascist og nasjonalsosialist, og disse anklagene fortsatte utover 1930-tallet.

Kolstad mistet livet 5. mars 1933 etter lengre tids sykdom. Jens Hundseid ble da valgt til ny statsminister av bondegruppen. Han ønsket å skifte ut Quisling som forsvarsminister, men ble overtalt til å la ham bli sittende.⁴⁸ Den 7. april holdt Quisling sin berømte tordentale.⁴⁹ I talen anklaget han Arbeiderpartiet for å ha mottatt store pengebeløp fra Sovjetunionen, tilbakeviste anklagene om at han ville danne røde garder i 1925 og til slutt la han fram NFs ideer. Deretter ble Quisling et hett diskusjonsemne og en sak på Stortinget.⁵⁰

13. mai 1932 satte kretsen rundt Quisling ned en komité kalt Polkom, som skulle finne ut hvordan de kunne utnytte Quislingsaken. Det var i Polkom Johan Bernard Hjort og Quisling først begynte å samarbeide.⁵¹ Fra høsten 1932 var det flere som begynte å se på Quisling som en redningsmann for Norge, blant annet Walter Fürst som foreslo at Quisling skulle stille seg i spissen for Fedrelandslaget. Denne høsten begynte Quisling å delta i de såkalte «herremiddagene». Deltagerne på disse middagene var velstående personer og det var misnøyen med det politiske liv som ble diskutert.⁵²

Forholdet mellom Quisling og statsminister Hundseid var aldri bra og det forverret seg utover i 1932. I november sendte Quisling et PM til medlemmer av regjeringen der det sto: «Jeg henstiller at statsministeren trer tilbake.»⁵³ Da Hundseid regjeringen falt 24. februar 1933 hadde det lenge gått rykter om at Quisling skulle starte et nytt parti.⁵⁴ Quisling hadde blitt en populær mann og det var mange som forventet mye av han ved valget i 1933, men han var formelt ikke tilknyttet noe parti da regjeringen falt. Den 27. februar trykte *Nationen* Quislings «Klare linjer» hvor han appellerte til bøndene og sa seg villig til å samarbeide med Bondepartiet. Tre dager senere var Quislings «Retningslinjer» på trykk i *Tidens Tegn*. Retningslinjen var et tipunksprogram og innholdet var nesten det samme som i «Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død».⁵⁵ Feiden med Hundseid, som hadde blitt gjenvalgt som Bondepartiets leder den 9. mars, gjorde forhandlingene mellom Quisling og Bondepartiet

⁴⁸ Dahl, *En fører blir til*, 200.

⁴⁹ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 27.

⁵⁰ Dahl, *En fører blir til*, 189-220.

⁵¹ Ibid., 225; Ivo de Figueiredo, *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie*, (Oslo: Aschehoug, 2004), 122.

⁵² Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 28; Dahl, *En fører blir til*, 324.

⁵³ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 34; Dahl, *En fører blir til*, 240.

⁵⁴ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 34.

⁵⁵ Dahl, *En fører blir til*, 254.

vanskelig. Det var ikke før i begynnelsen av mai at Quisling, i samråd med Polkom, bestemte seg for at et samarbeid med bondepartiet var utelukket.⁵⁶

Av alle bånd Quisling knyttet i sin periode som forsvarsminister var båndet til Johan Bernard Hjort det viktigste. Hjort var utdannet advokat og tidligere medlem av Høyre.⁵⁷ Fra og med Polkom-møtene i mai 1932 var Hjort den ivrigste arbeideren for Quislings politiske ideer. I hemmelighet hadde Quisling og Hjort begynt å utarbeide planer for et statskupp.⁵⁸ Da Hjort innså at det ikke ble noe samarbeid med Bondepartiet konkluderte han med at det måtte dannes et nytt parti rundt Quisling. Hjort var realist, resultatorientert og en initiativrik person, i motsetning til Quisling som var en ubeslutsom ideolog. Det var Hjort som var primus motor for å samle kreftene rundt Quisling. Quisling viste manglende initiativ til å danne et parti og spilte en ubetydelig rolle i forberedelsen til partidannelsen.⁵⁹ Andre viktige personer som fikk i gang dannelsen av NS var Frederik Prytz, Adolf Egeberg Jr. og Walter Fürst.

Den 8., 9. og 11. mai 1933 holdt Polkom møter på Grand Hotell med formål om å danne et nytt parti med Quisling som leder. Hjort var fraværende siden han var syk, og Quisling var kun til stede på et av dem. Den 13. mai ble Nasjonal Samling stiftet.⁶⁰ Den dagen var Hjort frisk igjen og Polkom bestemte seg for å sende ut «Opfordring til Nasjonal Samling» til flere aviser, men det var kun *Tidens Tegn* som publiserte den i sin helhet den 16. mai. Oppfordringen hadde det samme innholdet som «Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død» og «Klare linjer», men med tydeligere løfter og poster. Bevegelsens mål var å samle alle partier i et nytt parti som sto over alle andre. De var villig til å samarbeide og gå i listeforbund med andre partier. Oppfordringen hadde fem hovedpunkter som Hans Fredrik Dahl godt oppsummerer slik: «sterk regjering, fast penge politikk, økonomisk vekst, økt samfunnssolidaritet, et europeisk fellesmarked.»⁶¹ NS ble anklaget for å ha mottatt pengestøtte fra NSDAP, og ble stemplet som både fascistisk og nasjonalsosialistisk av sine motstanderne. Quisling hevdet at partiet hverken var fascistisk eller nasjonalsosialistisk selv om partiet var i slekt med disse bevegelsene.⁶²

NS kom raskt på bena, mye takket være Walter Fürst som ordnet med kontorer og pengeinnsamlinger.⁶³ Da NS ble stiftet var det kun fem måneder til stortingsvalget. Det var

⁵⁶ Ibid., 260.

⁵⁷ Les om Hjorts innholdsrike liv i Figueiredo, *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie*.

⁵⁸ Kupplanene ble først kjent for offentligheten i 1991. Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 22; Figueiredo, *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie*, 122-27.

⁵⁹ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 38.

⁶⁰ Dahl, *En fører blir til*, 261. Nasjonal Samling brukte 17. mai som stiftelses dag av ideologiske grunner.

⁶¹ Ibid., 263.

⁶² Ibid., 278.

⁶³ Ibid., 265.

ingen partier fra sentralt hold som gikk inn for listeforbund med NS, spesielt var Quisling skuffet over at det ikke ble noe samarbeid med Høyre.⁶⁴ Det viktigste samarbeidet NS opprettet var med Bygdefolkenes Krisehjelp og de hadde listeforbund i seks fylker. Sensommeren og høsten 1933 ble brukt til valgkamp, ved at Quisling og NS reiste rundt i Norge og holdt mange møter. Interessen rundt Quislings taler var stor og det var ofte ikke plass til alle som ville høre. Det var en optimisme i NS om muligheten for at de skulle få mandater på Stortinget etter valget i 1933, det nøkterne håpet var tre. Da valgresultatene kom inn den 17. oktober var det klart at NS fikk 27 850 stemmer, som tilsvarte ingen mandater.⁶⁵ For NS var valgresultatet et stort nederlag. Partiorganet prøvde å vri resultatet til noe positivt ved å påpeke at hvis det hadde vært kommunevalg ville NS fått en rekke representanter rundt omkring i landet. Videre skrev partiorganet: «Det har vel ikke hendt i vårt land at en få måneder gammel bevegelse har fått en tilslutning av henved 30 000 overbeviste tilhengere som tross løgn, bakvaskelse, svindelagitasjon og skremser har holdt fast ved sin tro på bevegelsen.»⁶⁶

Nasjonal Samling hadde ikke et offisielt partiprogram før 1934. Under valgkampen ble «Opfordring til Nasjonal Samling» brukt som program, og det var flere innad i NS som hadde problemer med å forsvare disse punktene. Ni dager etter valgresultatene hadde kommet inn holdt Quisling en tale der han erkjente at programmet trengte revidering, men at han ikke hadde begynt å jobbe med et nytt utkast.⁶⁷ En av de som var misfornøyd med innholdet i oppfordringen var Hans S. Jacobsen fra Moss. Han valgte å ta saken i egne hender og den 27. oktober la han fram et utkast til et helt nytt program, på 14 punkter. Dette programmet var tydelig nasjonalsosialistisk inspirert. Jacobsen håpet programmet kunne samle alle grupper på den nasjonale fløy. Utkastet ble ikke godt mottatt av Quisling da det skapte tvil om hans posisjon som NS' femste ideolog. Derimot var NS' propagandasjef Walter Fürst positiv til Jacobsens program.⁶⁸

Fürst prøvde forgjeves å få Quisling til å skrive en artikkel som tok for seg partiets framtid. Johan B. Hjort kritiserte også Quisling for at han ikke hadde noen klare planer for NS etter valget. Som respons til kritikken kladdet Quisling et stort antall uferdige utkast i løpet av senhøsten 1933. Fürst maste på føreren, men Quisling kom aldri med et ferdig program. I desember ble det nedsatt en programkomité på 13 personer ledet av Fürst, og det ble holdt et

⁶⁴ Høyre i Bergen gikk mot sentralstyrets vedtak og stilte i listeforbund med NS. Ibid., 270-72.

⁶⁵ Ibid., 289.

⁶⁶ Ibid. «Valget», *NS – Organ for Nasjonal Samling*, 20.10.1933.

⁶⁷ Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 134.

⁶⁸ Avsnittet er basert på Dahl, *En fører blir til*, 304-05; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 134-35.

møte i 1933 og to møter i januar 1934. Komitéen kom fram til et enstemmig forslag som ble sendt videre til Quisling, og han rådførte seg med Hjort i sluttbestemmelsen om programmet. 28. januar 1934 ble et kompromissprogram lagt fram på NS' partiting, men diskusjonen rundt innholdet i programmet stoppet ikke der. Partiets lover var ikke nedskrevet derfor var det uklarerhet om hvordan programmet skulle bli vedtatt, men det som var klart var at førerprinsippet gjaldt. Quisling satt foten ned den 15. februar og fastsatte NS sitt partiprogram på 30 punkter. Programmet var gjeldene helt til partiet opphørte.⁶⁹

Bruknapp har identifisert tre grupperinger i NS.⁷⁰ Hoveddelen av partiet sto bak Quisling og Hjort som ville ha et nasjonalistisk, antiliberalistisk og antikommunistisk parti.⁷¹ Diskusjonen rundt innholdet i programmet var farget av NS' to yttergrupperinger. Den ene yttergrupperingen ville at kristendommen skulle være en bærende kraft i partiets ideologi. Denne grupperingen vil ofte bli omtalt som de kristne i denne oppgaven. I spissen for denne gruppen sto garnisonsprest Kjeld Stub, sogneprest Martin Tveter og sogneprest Knut Geelmuyden, samt Gulbrand Lunde.⁷² Eksakt hvor stor denne gruppen var er vanskelig å vite, men den hadde mange støttespillere, spesielt på Vestlandet og i Nord-Norge.

Den siste grupperingen kaller Bruknapp for den nasjonalsosialistiske gruppen. Denne gruppen var en høylytt minoritet på ca. 10-15 personer.⁷³ Framtredende medlemmer i NS som tilhørte denne gruppen var blant andre Hans S. Jacobsen, Walter Fürst, Albert Wiesener, Adolf Egeberg Jr. og Stein Barth-Heyerdahl.⁷⁴ Egeberg Jr. hadde vært redaktør for Norges Nasjonal-Sosialistiske Arbeiderpartis partiavis, *Fronten*, som var en sterkt rasistisk, antisemittisk og antikristen avis, og det var slike holdninger den nasjonalsosialistiske gruppen sto for.⁷⁵

Mange av de som var tilhengere av Quisling ville ikke ha noe med nasjonalsosialismen å gjøre. Oddvar Høidal hevder Quisling hadde lite å gjøre med utformingen av programmet, og at det utkastet programkomitéen la fram den 28. januar «skilte seg vesentlig fra Quisling og Jacobsens versjoner.»⁷⁶ Om programkomitéens utkast mener Hans Fredrik Dahl at det lå langt nærmere Quislings sitt utkast enn Jacobsen sitt, og det

⁶⁹ Avsnittet er basert på Dahl, *En fører blir til*, 304-09; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 134-35.

⁷⁰ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 9.

⁷¹ Ibid., 14.

⁷² Lars Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk" (Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1997), 43-45.

⁷³ Kenneth Kreppen, "Fra partipolitikk til kulturkamp: Valg av politisk strategi blant norske nasjonalsosialister 1933-1940" (Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2015), 49-53.

⁷⁴ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 10.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 135.

ferdige programmet mener han var et utpreget Quisling produkt.⁷⁷ Dahl mener også at alle grupperingene i partiene fikk sitt i det endelige programmet. Ifølge Dag O. Bruknapp hadde Quisling mye å si for at NS ikke gikk i en nasjonalsosialistisk retning og at NS-programmet fikk et generelt fascistisk preg.⁷⁸

Programmet fulgte med i den første utgaven av partiorganet *Nasjonal Samling* som ble utgitt 15. mars 1934.⁷⁹ Det startet med en innledning der NS ga kapitalismen, liberalismen og marxismen skylden for den pågående krisen i Norge og resten av verden. NS hevdet de hadde løsningen på krisen: Samfunnet skulle være bygget på et nasjonalt grunnlag og solidaritetstanken. Det måtte skje en åndelig og nasjonal reising som betydde at Norge måtte kvitte seg med marxister, partipolitikk og pengevelde. Dermed koblet NS liberalismen og marxismen sammen. De så på disse ideologiene som to ulike former for et materielt livssyn. NS sin løsning var nasjonalismen som var bygget på et åndelig livssyn. Nasjonalismen var noe som lå mellom og over liberalismen og marxismen.⁸⁰ Det var i innledningen man fikk vite at NS bevegde seg bort fra de borgerlige ved å erklære at de sto for «en *norsk, ny og sann socialisme*».⁸¹

I programmet omtalte ikke NS seg som nasjonalsosialister, og det fantes ikke noe i programmet som kunne tolkes som antisemittisme. Kristendommen ble derimot nevnt. I programmet het det: «Kristendommens grunnverdier vernes.»⁸² Rundt dette punket var det mye diskusjon innad i NS. Jacobsens forslag foreslo at de skulle være religiøs og kirkelig frihet. Programkomitéens utkast inneholdt religionsfrihet, men la til at kristendommens grunnverdier skal vernes.⁸³ Det var Quisling som bestemte å ta vekk frihetskravet og dette viser at de kristne i NS hadde en sterk posisjon.

2.2 Danmarks National Socialistiske Arbejderparti 1930 - 1933

Da NS ble stiftet var DNSAP tre år gammelt og preget av indre stridigheter som kulminerte med førerkuppet sommeren 1933. Før DNSAP ble stiftet fantes det flere forløpere på ytterste

⁷⁷ Dahl, *En fører blir til*, 306, 09-10.

⁷⁸ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 11.

⁷⁹ *Nasjonal Samling*, 15.03.1934.

⁸⁰ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 138; Dahl, *En fører blir til*, 299-330.

⁸¹ Kursiv i originalen. Program for Nasjonal Samling. Følgrebrev i *Nasjonal Samling*, 15.03.1934.

⁸² Nasjonal Samlings program av 1934 som trykt i Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 222-25.

⁸³ Dahl, *En fører blir til*, 308.

høyrefløy. I løpet av 1920-årene var Selvstyrebevægelsen, ledet av Connelius Petersen, og Nationalkorpset de to største.⁸⁴ I 1928 dannet Ejnar Vaaben Dansk Nationalsosialistisk Parti.⁸⁵ Vaaben hadde studert nasjonalsosialismens ideologi nøye og hadde en fortid fra Tyskland, der han var student i München samtidig som Adolf Hitlers mislykkede kupp i november 1923.

Som følge av Hitlers gode valg i september 1930 kom Cay Lembcke med en oppfordring i *Ekstrabladet* den 2. oktober om at det måtte dannes et dansk nasjonalsosialistisk parti.⁸⁶ I løpet av 1920-tallet hadde han gitt uttrykk for sine antiparlamentariske holdninger, og han hadde hatt tilknytning til de fleste bevegelsene på ytterste høyrefløy. Før sin politiske karriere hadde Lembcke vært med å starte opp speiderbevegelsen i Danmark. Lembcke var ikke kjent med den nasjonalsosialistiske ideologi slik som Ejnar Vaaben. Da Lembcke kom med oppfordringen, påpekte han hvor viktig det ville være å skape en dansk utgave av nasjonalsosialismen. Lembcke påpekte at Danmark hadde vært et fristed for jødene i mange århundrer og det skulle fortsette å være slik.⁸⁷ Partiet han ville danne skulle være mot parlamentarismen og for diktaturet. *Ekstrabladet* ga Lembckes opprop den ironiske tittelen «Danmarks Hitler hedder Lembcke! Han meldte sig i Dag. Og han mangler blot et Parti!»⁸⁸

DNSAP ble stiftet i København 16. november 1930, og Cay Lembcke ble valgt som enstemmig fører av de fem personene som var til stede.⁸⁹ Elleve dager etter stiftelsen hadde DNSAP sitt første offentlige møte.⁹⁰ På møtet gikk Lembcke til kraftig verbalt angrep på jødene. Både John T. Lauridsen og Ole Ravn hevder grunnen til at Lembcke skiftet syn på jødene var at han ikke hadde god kunnskap til DNSAPs grunnideologi da han skrev oppfordringen.⁹¹

Partiprogrammet ble skrevet av Lembcke mellom 2. oktober og 16. november 1930. Programmet besto av 25 punkter og var uforanderlig. Programmet til DNSAP var nesten identisk med det NSDAP sitt.⁹² Lembcke fjernet det som var rettet mot spesifikke tyske spørsmål, og erstattet det med danske spørsmål. Lembcke la til kun ett selvstendig punkt, at Danmarks kommunistiske parti skulle forbys.

⁸⁴ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 140.

⁸⁵ Eigaard, "Frø af ugræs ...": *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*, 33.

⁸⁶ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 134.

⁸⁷ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 135.

⁸⁸ *Ibid.*, 134.

⁸⁹ Avsnittet er basert på Ravn, *Fører Uden Folk: Frits Clausen Og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 77

⁹⁰ Eigaard, "Frø af ugræs ...": *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*, 37; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 77.

⁹¹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 264-66; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 78.

⁹² For å se DNSAP og NSDAP program side om side, les Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*.

Ole Ravn skriver følgende om programmet:

Som det tyske program var DNSAPs første program præget af en overordnet ideologi, hvor begreber som antiparlamentarisme, antikapitalisme, antimarxisme, imperialism og antisemitisme var de dominerende elementer. Hvilket slet ikke passede hverken til dansk mentalitet eller danske politiske forudsætninger.⁹³

I dette sitatet kommer det godt fram at programmet ikke var tilpasset danske forhold. Et eksempel på det var at jødene ble gjort til syndebukk av DNSAP. I Danmark var det under 6000 jøder i 1930, noe som tilsvarte ca. 0,1 prosent av den totale befolkningen.⁹⁴ Jødene hadde ikke samme posisjon som i Tyskland. Antisemittismens store betydning i DNSAP og Lembckes uttalelser i oktober 1930 tyder på at Lembcke ikke hadde kjennskap til NSDAPs ideologi før deres gode valgresultat i 1930. Lembcke har ofte blitt omtalt som en impulsiv person og en opportunist, og dannelsen av DNSAP er et eksempel på det. Han håpet at NSDAPs gode valg ville skape rom for et lignende parti i Danmark, men han var ikke klar over, eller ville ikke tenke på, at det danske og tyske samfunnet var forskjellige. Han ønsket å få sitt parti raskt på føttene, og kopierte derfor NSDAP sitt 25 punkts program. Ravn hevder med rette at det var en taktisk feil av DNSAP å ikke lage et program som var mer tilpasset de danske forholdene. For at DNSAP skulle ha hatt noen som helst sjanse til å lykkes burde det vært brukt mer energi på å skape et dansk program.

Etter at DNSAP hadde lagt fram programmet hadde de stor møteaktivitet for å skaffe støtte og medlemmer. Som følge av den store depresjonen ble det landbrukskrise i Danmark, der Sønderjylland ble hardest rammet. Derfor holdt DNSAP flere av møtene sine der. 16. januar 1931 møttes Cay Lembcke og Frits Clausen for første gang.⁹⁵ Clausen ble født i 1893 i Åbenrå, bodde i Borup og var utdannet lege.⁹⁶ Under første verdenskrig hadde han blitt innkalt til den tyske hæren. Han ble tatt til fange i 1915, og satt i en russisk fangeleir helt til krigens slutt. Clausen var en utadvendt person og hadde lokal berømmelse, blant annet fordi han var medstifter av Sønderjysk Amatørorkester der han spilte fiolin.⁹⁷ Clausen var veldig nasjonalistisk innstilt og han hadde vært medlem av det konservative folkepartiet, men han

⁹³ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 79.

⁹⁴ Ibid.

⁹⁵ Ibid., 80.

⁹⁶ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 109-11. For mer informasjon om Frits Clausen anbefales Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*.

⁹⁷ *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 63.

fikk aldri noen sentral rolle i partiet. Etterhvert ble han veldig skeptisk til det konservative partiets politikk og det parlamentariske system.⁹⁸

Det ble fort et bånd mellom Clausen og Lembcke, og Clausen tilbød Lembcke å bo i hans legebolig under DNSAPs turné i Sønderjylland. I det første offisielle medlemsregisteret til DNSAP har Clausen partinummer 2, hans kone, Ebba Clausen, fikk partinummer 1.⁹⁹ Da Clausen kom hjem etter det første møtet skal hans kone ha sagt: «Jamen, det er jo det, du alltid har gået og ventet på».¹⁰⁰ Programmet til DNSAP og Lembcke var de politiske ideer han hadde lengtet etter. Clausen ble fort svært aktiv i partiet og distriktsleder for DNSAP i Sønderjylland. I oktober 1931 begynte DNSAP å utgi ukeavisen *National-Socialisten*, og det tok ikke lang tid før Clausen tok over det redaksjonelle ansvaret. Clausen mente partiet kunne tiltrekke seg medlemmer ved å appellere til bøndene i Sønderjylland, siden den økonomiske situasjonen var verre for bøndene der enn i andre deler av landet. Han ønsket å knytte DNSAP opp mot protestbevegelsen Landbrugernes Sammenslutning. Clausens filosofi for partiet var annerledes enn Lembckes. Lembcke ville appellere til københavnerne som ikke var fornøyd med politikere og det parlamentariske system.¹⁰¹

I Danmark fantes det flere andre nasjonalsosialistiske partier i løpet av 1930-tallet.¹⁰² DNSAP var det største av dem. 19. mai 1932 slo DNSAP seg sammen med Ejnar Vaabens Dansk Nationalsocialistisk Parti.¹⁰³ På dette tidspunktet var alle nasjonalsosialister i Danmark samlet, for første og eneste gang fram til 1945, men det skulle ikke vare lenge. DNSAP hadde tre hovedområder: Sønderjylland, Vestsjælland og København. I Sønderjylland var Frits Clausen distriktsleder, og Ejnar Jørgensen var distriktsleder i Vestsjælland.¹⁰⁴ I København var Willifred Petersen den ledende skikkelsen, men 2. november 1932 brøt han ut av partiet og startet sitt eget parti, National Socialistisk Parti. Nesten alle DNSAPs medlemmer i København ble med Petersen over til det nye partiet. Petersen brøt ut av partiet fordi han mente at Lembcke ikke var egnet som fører, og han var motstander av den politikken Clausen førte i Sønderjylland. Partisplittelsen var et stort nederlag for DNSAP, og minsket mulighetene for å stille i det kommende valget.¹⁰⁵

⁹⁸ Ibid., 84.

⁹⁹ Ibid., 82.

¹⁰⁰ Ibid., 81.

¹⁰¹ Ibid., 103.

¹⁰² For en liste over alle danske nasjonalsosialistiske partier på 1930-tallet, les Malene Djursaa, *DNSAP: danske nazister 1930-45: 1* (København: Gyldendal, 1981), 17-19.

¹⁰³ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 108.

¹⁰⁴ Jørgensen hadde lenge vært aktivt i det ytterliggående høyre, hadde bakgrunn fra Nationalkorpset, og var med på å stifte DNSAP. Ibid., 85.

¹⁰⁵ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 531. Willifred Petersen var stifteren av ungdomsorganisasjon National Socialistisk Ungdom.

DNSAP maktet ikke å samle de nødvendige 10.000 underskrifter for å stille til valget i 1932. Særskilte regler i Sønderjylland gjorde det mulig for DNSAP å stille til valg uten å samle inn underskriftene på forhånd.¹⁰⁶ I resten av Danmark stilte DNSAP enkeltkandidater, men de fikk ikke lov til å ha noen partitilknytning. I Sønderjylland fikk DNSAP 756 stemmer, 576 av dem var personlige stemmer på Clausen. De andre enkeltkandidatene fikk til sammen 296 stemmer. Flest fikk Jørgensen på Sjælland med 74 stemmer. Valget var en katastrofe for DNSAP. Clausen og Jørgensen var misfornøyde med utviklingen av partiet, Lembcke, partiprogrammet og splittelsen i København, og våren 1933 samarbeidet de om å lage et nytt partiprogram i hemmelighet.¹⁰⁷ De hadde kontakt med Max Arildskov fra Nordjylland, som også var misfornøyd med situasjonen i DNSAP. DNSAP var ikke veldig stort på den tiden, og Lembcke må derfor ha vært klar over misnøyen innad i partiet, men han var allikevel ikke villig til å gjøre noen endringer. Lembcke holdt fast på sin førerposisjon og dermed var det duket for et førerkupp.

Førerkuppet i DNSAP skjedde den 23. juli 1933. Førerkuppet vil ikke bli detaljert behandlet her, bare de mest sentrale faktaene blir lagt fram.¹⁰⁸ Det ble innkalt til distriktledermøte i Sønderjylland, men hvem som faktisk innkalte til møtet er det fortsatt uklarerhet om. Clausen hadde i løpet av våren 1933 spurt Lembcke om å bli avløst som distriktsleder i Sønderjylland, men Lembcke overtalte Clausen til å fortsette. På møtet var det representanter fra andre deler av landet enn Sønderjylland, blant andre var Max Arildskov der. Detaljene rundt møtet er uklare, men resultatet er dokumentert. Lembcke ga Clausen lederskapet av DNSAP Sønderjylland og frstilte avdelingen fra partiet. Det finnes flere versjoner av førerkuppet. Lembckes versjon handler om forræderi og bakholdsangrep. I partiets offisielle forklaring ga Lembcke bort hele Jylland frivillig. Clausen hadde egne forklaringer som Ole Ravn beskriver som forlengelser av den offisielle forklaringen fra partiet.¹⁰⁹ Det er verdt å nevne at Clausen hadde kontroll over DNSAPs avis *National-Socialisten*, og naturlig nok ville ikke Clausen gjengi Lembcks versjon. Lembcke opprettet sin egen avis, *Det Danske Folk Angrep*, i mars 1934. Her fortalte han sin egen versjon av førerkuppet, som tidligere ikke hadde vært publisert. Lembcke holdt på sin førerstilling i DNSAP, men hadde få tilhengere. I august 1934 oppløste Lembcke sin versjon av DNSAP.¹¹⁰

¹⁰⁶ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 110-11.

¹⁰⁷ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 95.

¹⁰⁸ For mer detaljert gjennomgang av kuppet les Eigaard, "Frø af ugræs ...": *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*, 75-85; Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 83-106; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 113-27.

¹⁰⁹ *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 122.

¹¹⁰ *Ibid.*, 121.

Danske historikeres dom over kuppet er at det var planlagt.¹¹¹ Resultatet av møtet var at Frits Clausen ble fører for DNSAP.

Utkastet til et nytt program hadde blitt jobbet med våren 1933. Jørgensen skal ha luftet ideen om et nytt program til Lembcke, en ide han avviste.¹¹² Det var mange grunner til å gi DNSAP et nytt program. Søren Eigaard mener at utgivelsen av det nye programmet må sees i lys av DNSAPs forsøk på å starte på nytt etter de første års nederlag, og at de ville distansere seg fra Lembcke.¹¹³ Clausen var en av mange i partiet som hadde kritisert program til Lembcke for å være «udansk» og for ekstremt. Som følge av dette ble det nye åtte punkts programmet vagere, mer moderat og «dansk». Clausen formål med det nye programmet var å skape noen klare retningslinjer for DNSAP.¹¹⁴ Grunner til å gjøre partiprogrammet mer «dansk» og moderat var fordi DNSAP ønsket å tiltrekke seg en større velgermasse, søke indre samling i partiet og appellere til eksterne samarbeidspartnere.¹¹⁵ I tillegg ønsket Clausen å samle alle nasjonalsosialistiske bevegelser i Danmark under DNSAP.¹¹⁶

DNSAP's nye partiprogram var på åtte punkter og ble utgitt i brosjyren *Hvad vi vil* i slutten av september 1933, kun to måneder etter førerkuppet.¹¹⁷ I *National-Socialisten* var det ikke et stort oppslag om at partiet hadde skiftet program. Programendringen var først nevnt i avisen 8. oktober 1933 i artikkelen «Danmark skal vækkes». Lauridsen gir inntrykk av at programmet var gjemt bort i artikkelen, og at det var vanskelig for partimedlemmer å få med seg at programmet hadde blitt endret. Men leste man avisen den 8. oktober 1933 og slo opp på side to var det lett å få øye på punktene som er slått opp øverst til høyre.¹¹⁸ Den utgaven av *National-Socialisten* var på kun fire sider, en av dem dekket med reklame, dermed er det stor sannsynlighet for at de som leste avisen fikk med seg det nye programmet.

I *National-Socialisten* sto antisemittismen sterkt, men forholdet til jødene ble ikke tatt opp i partiprogrammet. I det første punktet ville DNSAP ha en økonomisk og moralsk gjenreisning av det danske folk, og det skulle skje på et nordisk kultur- og rasegrunnlag. Dette er det eneste stedet i programmet rasespørsmålet ble tatt opp. Lauridsen påpeker at det skjedde på en måte som kunne tilfredsstillte både de som la stor vekt på rasespørsmålet og de

¹¹¹ Ibid., 124-25.

¹¹² Når dette skjedde er uvisst siden Jørgensen skal ha bli ekskludert av DNSAP av Lembcke, men han var ikke ekskludert før førerkuppet 23. juli. Se Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 95.

¹¹³ Eigaard, "Frø af ugræs ...": *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*, 86.

¹¹⁴ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 138.

¹¹⁵ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 145-47.

¹¹⁶ Eigaard, "Frø af ugræs ...": *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*, 86.

¹¹⁷ Ifølge Eigaard ble programmet utgitt 23.9.1933 *ibid.*, 86 og 160; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 137.

¹¹⁸ «Danmark skal vækkes», *Nationa- Socialisten*, 08.10.1933.

som ikke brydde seg om det.¹¹⁹ Ifølge det nye programmet ville DNSAP «understøtte Kirken i dens Kamp for et kristent dansk Folk.»¹²⁰

2.3 Oppsummering

Dannelsen til NS og DNSAP var forskjellige. DNSAP var et regelrett kopiparti av NSDAP. NS ble stiftet etter at Quisling hadde gått av som forsvarsminister og ikke hadde noe parti. Kort tid etter at NS ble stiftet gjennomgikk DNSAP et førerkupp og Frits Clausen overtok ledelsen av partiet. Som følge av førerkuppet fikk DNSAP et nytt program. NS' partiprogram ble først vedtatt på nyåret 1934. I begge programmene var det en positiv innstilling til kristendommen. Ingen av programmene inneholdt en direkte referanse til antisemittisme, likevel kom antisemittismen til å spille en rolle i begge partiene. NS og DNSAP antisemittisme er tema for neste kapittel.

¹¹⁹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 145.

¹²⁰ Program for Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti, september 1933 som trykt i Eigaard, "*Frø af ugræs ...*": *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*, 184-85.

3 Antisemittisme

Jødehat har en lang historie som strekker seg helt tilbake til antikken. Ordet antisemittisme stammer fra Tyskland på 1870-tallet og ble popularisert av Wilhelm Marr. Det var mot slutten av 1800-tallet den moderne antisemittismen tok form. Før det var hatet mot jødene ofte religiøst begrunnet, og kalles antijudaismen. I antijudaismen fikk jødene skylden for blant annet å ha drept Jesus og å spre sykdommer. Med den moderne antisemittismen gikk man vekk fra tankene i antijudaismen, og hatet mot jødene ble forsøkt vitenskapelig begrunnet. Antisemittisme har flere manifestasjoner. Den kan for det første være religiøs som i antijudaismen. For det andre kan den være rasebiologisk, som ideen om at jødene var en underordnet rase. Økonomisk antisemittisme er en tredje form og den tilsier at jødene er rike og har planer om å ta over verden. En fjerde form er kulturell antisemittisme som går ut på at jødene prøver å undergrave en nasjons kultur til fordel for sin egen.¹²¹

I Danmark var det aldri mer enn 7000 jøder i løpet av 1930-tallet,¹²² mens det i Norge var omtrent 1700 jøder i samme tidsperiode.¹²³ Antisemittismen var hverken noe NS eller DNSAP innførte i Norge eller Danmark.¹²⁴ Dette kapitlet handler om hvordan NS og DNSAP uttrykte sin antisemittisme i årene mellom 1933 og 1937.

3.1 «Den jødiske verdensrepublikk»¹²⁵ - antisemittismen i NS

Det tradisjonelle synet på antisemittismens utvikling i NS er at den ble innført i partiets ideologi i 1935, men at det fantes innslag av den før det. Fra 1938 fikk antisemittismen en sterkere posisjon da jødene ble gjort til hovedfienden.¹²⁶ Ifølge Dag O. Bruknapp ble antisemittismen lansert i NS-pressen i 1934, men ble fullstendig overskygget av andre saker som opptok partiet.¹²⁷

¹²¹ Avsnittet er basert på Bak, *Dansk antisemittisme 1930-1945*, 13-34; Trond Berg Eriksen et al., *Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag* (Oslo: Cappelen Damm, 2009).

¹²² Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 262.

¹²³ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 42.

¹²⁴ Antisemittisme har lange tradisjoner både i Norge og Danmark. Se: Eriksen et al., *Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 207-32 og 401-20.

¹²⁵ Tittelen på denne delen er hentet fra en uttalelse av Quisling på et lukket partimøte. Dahl, *En fører blir til*, 377.

¹²⁶ Jf. Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*; Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling»; Eriksen et al., *Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag*, 401-20; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*.

¹²⁷ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 12.

3.1.1 Den latente antisemittismen i 1934

Ordenene «jøde» og «jødisk» var sannsynligvis negativt ladet for mange i Norge på begynnelsen av 1930-tallet.¹²⁸ Når «jøde» ble brukt i *Nasjonal Samling* hadde det alltid en negativ betydning. I borgerlige kretser var teorien om at jødene sto bak marxismen utpreget. Da Vidkun Quisling offentliggjorde NS' program lagde han en kobling mellom NS' hovedfiende marxismen og jødene.¹²⁹ Johan Bernhard Hjort ga tidlig uttrykk for sin rasistiske holdning, og som Quisling koblet han jødene opp mot marxismen.¹³⁰

Det er flere eksempler i *Nasjonal Samling* som viser at det var en latent antisemittisme i partiet. Bruknapp hevder at det var den nasjonalsosialistiske gruppen som sto bak de antisemittiske innleggene i avisen.¹³¹ Et kjent eksempel er omtalen av *Dagbladet* som et «jødeblad».¹³² *Dagbladet* ble anklaget for å ha en betydelig jødisk kapital og å være jødevennlig.¹³³ Etter NS' beskyldninger avviste Halfdan Petterøe, formannen i *Dagbladets* styre, at *Dagbladet* hadde jødiske forbindelser.¹³⁴ Selv om ikke avisen var styrt av jødisk kapital var den bærer av «den internasjonale jødementaltet», svarte Halldis Negård Østbye.¹³⁵ Svaret var en av de få tekstene i 1934 hvor hennes antijødiske holdninger kom fram. Østbyes stilling i partiet kommer vi tilbake til. *Dagbladet* ble også koblet opp mot marxismen som igjen viste en kobling mellom marxismen og jødene. I løpet av 1934 ble *Dagbladet* utsatt for gjentatte angrep fra NS om å være et «jødeblad».¹³⁶

En kort notis i *Nasjonal Samling* fra slutten av mai 1934 viste at Høyres mangeårig leder Carl Joachim Hambro var av jødisk opprinnelse.¹³⁷ Fra dette tidspunkt ble han ofte omtalt som «jøden» Hambro i NS' presse. I nummeret etter ble det trykt et innlegg av et partimedlem som mente påpekingen av Hambros jødiske opprinnelse var unødvendig. Dette innlegget ble svart på med en forklarende kritikk av Hambro og en utleggelse om jøder

¹²⁸ Dahl, *En fører blir til*, 379-80.

¹²⁹ «Vidkun Quisling fremlegger N.S. program», *Nasjonal Samling*, 15.03.1934.

¹³⁰ «1ste mai 1934», *Nasjonal Samling*, 01.05.1934.

¹³¹ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 12.

¹³² Dahl, *En fører blir til*, 380.

¹³³ «Når trykkfeilsdjevelen blir politiker», *Nasjonal Samling*, 22.03.1934.

¹³⁴ «Dagbladet og jødekapitalen», *Nasjonal Samling*, 19.04.1934.

¹³⁵ «Dagbladets „sanne“ ansikt og terroren» *Nasjonal Samling*, 01.05.1934.

¹³⁶ Jf. Følgende innlegg i *Nasjonal Samling*: «Dagbladet -», 09.05.1934; «De lyver så de tror det selv», 24.05.1933; «Dagbladet vil ikke være jødeblad», 14.06.1934; «Dagbladet skal få svar», 28.06.1934; «Den partipolitiske presse om Stiklestadferden», 09.08.1934; «Rundskue i norsk presse», 23.08.1934; «Daglig tale» 22.11.1934; «Den omvendte verden» 29.11.1934; «Et jødeproblem i «Dagbladet», 13.12.1934.

¹³⁷ «Slekten Hamburg –Hambro», *Nasjonal Samling*, 31.05.1934. Hambro var leder av Høyre i to perioder. Mellom 1926-1934 og 1950-1954.

generelt.¹³⁸ Gjennom årene som fulgte, kom NS med stadige angrep mot Hambro og det var både på grunn av hans jødiske opphav og hans politikk.¹³⁹

Fra sommeren 1934 satt *Nasjonal Samling* fokus på jøder som fikk norsk statsborgerskap.¹⁴⁰ Partiorganet trakk fram punkt 21 i NS-programmet som omhandlet strengere innvandring og vern om folkeætten.¹⁴¹ I oktober 1934 hevdet NS at de hadde bevis for at to jøder hadde blitt norske statsborgere, uten å ha oppfylt kravet om å bo i Norge sammenhengende i fem år.¹⁴² Artikkelen viste en negativ holdning til jøder, samt en frykt for at de skulle invadere Norge. NS ga Justisminister Arne Sunde skylden for at jødene hadde fått norsk statsborgerskap, og de insinuerte at det var en forbindelse mellom jødene og justisministeren. Utover høsten 1934 dukket det opp flere artikler om jødene som hadde fått statsborgerskap, samtidig som kritikken mot Sunde fortsatte.¹⁴³ Et hovedpoeng i artiklene var at justisministeren ikke ville svare på hvorfor jødene hadde fått statsborgerskap, noe NS mente offentligheten hadde krav på å vite.

Et annet eksempel på den latente antisemittismen i NS fant man i referatet fra et møte NS holdt den 20. september i Oslo. Partiavisen skrev: «Bemerkelsesverdig var det å se den store mengde jøder som vrimlet blant marxistene.»¹⁴⁴ Videre ble jødene karakterisert som «lavtstående individer». Det var også en illustrasjon som viste at marxistene kastet egg på NS-folk under møtet, og man kan se at en av marxistene har på seg det tradisjonelle jødiske hodeplagget kippa. Nok et forsøk på å vise en sammenheng mellom marxistene og jødene.

I tillegg til disse sakene kom den tysk-jødiske sexologen Max Hodann til Norge i 1934. Han agiterte for hvor viktig en fri og åpen seksual opplysning var. Hodann ble kraftig kritisert av NS for synspunktene sine, men også fordi han var jøde. Sexologien, jødedommen og marxismen ble knyttet sammen.¹⁴⁵ Dette kan bli sett på som et eksempel på hvordan NS mente jødene undergravet den norske kulturen. Kobling mellom sexologien og marxismen

¹³⁸ «Hambro», *Nasjonal Samling*, 07.06.1934.

¹³⁹ Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 174.

¹⁴⁰ «Fremmedkontrollen», *Nasjonal Samling*, 28.06.1934.

¹⁴¹ «Fremmedkontrollen», *Nasjonal Samling*, 28.06.1934.

¹⁴² «Jøder, bosatt i utlandet, blir norske statsborgere», *Nasjonal Samling*, 11.10.1934.

¹⁴³ «Justisministeren vil ikke svare», *Nasjonal Samling*, 18.10.1934; «Norsk statsborgerrett etter 3 måneder», *Nasjonal Samling*, 25.10.1934; «Skjerp kontrollen med utlendingers innvandring», *Nasjonal Samling*, 08.11.1934; «Vebnet kupp», *Nasjonal Samling*, 15.11.1934; «Mistenkelig taushet», *Nasjonal Samling*, 22.11.1934.

¹⁴⁴ «Den grenseløse humbug i Arbeiderpartiet», *Nasjonal Samling*, 27.09.1934.

¹⁴⁵ Hans Fredrik Dahl, *De store ideologienes tid. Norsk idéhistorie, bind V*, red. Trond Berg Eriksen og Øystein Sørensen (Oslo: Aschehoug, 2001), 222-24.

kom tydelig fram i Gulbrand Lundes bok *Marxismens Gift*. Lunde betraktet sexologien som moralsk undergraving, og som et ledd i den marxistiske propagandaen.¹⁴⁶

3.1.2 Ragnarok-kretsens brudd

Gjennom 1934 var ikke «jøde» et uvanlig skjellsord i *Nasjonal Samling*. Det mest vanlig var «jødemarxisme», og det er helt klart at jøde ble knyttet til marxisme for å gi det en enda mer negativ betydning. Bruken av «jøde» som skjellsord var et eksempel på den latente antisemittismen. Den var ikke bare den nasjonalsosialistiske gruppen som brukte «jøde» som skjellsord, sentrale personer som Quisling og Hjort var brukere av det.

Den nasjonalsosialistiske gruppen ønsket å gjøre rasespørsmålet til et av de mest sentrale temaene i NS' ideologi og med det vri partiet over i en nasjonalsosialistisk retning.¹⁴⁷ Dette forsøket mislyktes på grunn av motstand fra hoveddelen av partiet som ikke ville ha noe med nasjonalsosialismen å gjøre. I 1934 hadde ikke Quisling tatt opp jødene i sitt fiendebilde. De kristne i NS mente at kristendommen ikke var forenelig med antisemittismen. NS ville ikke fronte en offentlig antisemittisme, og dermed måtte alt som kunne forstås som antisemittisme begrenses til det minimale i partiorganet. Som følge av dette meldte flere av den nasjonalsosialistiske gruppen seg ut av partiet rundt årsskiftet 1934/1935. Hans S. Jacobsen dannet tidsskriftet *Ragnarok* i 1934 og brøt med NS i januar 1935.¹⁴⁸ De som samlet seg rundt Jacobsen har blitt kalt for Ragnarok-kretsen, og den besto av personer både utenfor og innenfor NS.¹⁴⁹ Via *Ragnarok* prøvde de å påvirke partiet utenifra. Noen personer i Ragnarok-kretsen forble i NS, blant andre Albert Wiesener og Albert Egeberg Jr, og de prøvde å påvirke partiet innenfra.¹⁵⁰

Det var flere grunner til at Ragnarok-kretsen brøt med NS. Rasespørsmålet, som Bruknaapp hevder var hovedgrunnen, var kun én av grunnene. Historiker Terje Emberland viser at Ragnarok-kretsens ny-hedenskap og livssyn var faktorer til at Ragnarok-kretsen forlot NS.¹⁵¹ I sin masteroppgave om Ragnarok-kretsen viser Kenneth Kreppen at politisk strategi og personspørsmål også hadde betydning for bruddet.¹⁵²

¹⁴⁶ Gulbrand Lunde, *Marxismens gift: et kampskrift mot den åndelige og moralske oppløsningsprocess i vårt folk*, (Oslo: Presse & publikasjon, 1934). 34 ff.

¹⁴⁷ Bruknaapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 12.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 15.

¹⁴⁹ Kreppen, "Fra partipolitikk til kulturkamp: Valg av politisk strategi blant norske nasjonalsosialister 1933-1940", 49-53.

¹⁵⁰ Bruknaapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 31-32.

¹⁵¹ Terje Emberland, *Religion og rase: nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945* (Oslo: Humanist forl., 2003), 111-46.

¹⁵² Kreppen, "Fra partipolitikk til kulturkamp: Valg av politisk strategi blant norske nasjonalsosialister 1933-1940", 54-65.

3.1.3 Jødespørsmålet

Ragnarok-kretsens brudd med NS er en grunn til at antisemittismen nesten var helt fraværende i *Nasjonal Samling* det første halvåret av 1935. Det var en sak om den jødiske innflytelsen på økonomien i Frankrike.¹⁵³ Samt en sak om en bokhandel i Tønsberg, drevet av en formann i unge Høyre, som solgte marxistisk jødelitteratur.¹⁵⁴ I det korte innlegget ble marxismen og jødene koblet sammen. I april skrev Quisling om hvordan internasjonale jøder utnyttet arbeiderbevegelsen i form av marxismen.¹⁵⁵ Slik ordbruk hørte med til sjeldenheten, og man måtte lese nøye for å finne det. En annen grunn til at antisemittismen var nedtonet var at NS konsentrerte seg om å rette oppmerksomheten mot en helt konkret sak: Faren for at Arbeiderpartiet skulle få regjeringsmakt. NS var sikre på at hvis Arbeiderpartiet fikk makten ville det bli marxistisk revolusjon i Norge, og de betraktet seg selv som det eneste partiet som kunne hindre en slik revolusjon. Arbeiderpartiet dannet regjering den 20. mars 1935, og i motsetning til NS sin spådom fulgte den nye regjeringen de parlamentariske spillereglene.¹⁵⁶

Fra midten av 1935 økte de antisemittiske tekstene i *Nasjonal Samling*. Bruknapp legger fram to forklaringer til at jødene fikk en større plass i fiendebilde til NS. Det første knyttet til Arbeiderpartiets maktovertagelse. Da den marxistiske revolusjonen uteble, trengte NS nytt stoff til avisene og det var her antisemittismen kom inn. Antisemittisme var en sak som kunne skille NS fra andre partier.¹⁵⁷ Den andre forklaring Bruknapp legger fram er at NS trengte noen syndebukker, siden det hadde gått dårlig i valgene i 1933 og 1934. Jødene ble de naturlige syndebukkene.¹⁵⁸ Begge faktorer bidro til en endring i NS' antisemittiske politikk. Frøene hadde blitt plantet i løpet av 1934.

Både Bruknapp, Hans Fredrik Dahl og Oddvar Høidal trekker fram Halldis Neegård Østbye som en viktig drivkraft bak NS' endring i jødespørsmålet.¹⁵⁹ Østbye meldte seg inn i NS i 1933 og ble fort en del av Quislings nærmeste krets. Hun holdt mange verv i partiet og fungerte som de facto redaktør av *Fritt Folk* i lengre perioder. Hennes første bok *Jødeproblemet og dets løsning*, som hun hadde jobbet med i flere år, ble utgitt i 1938 under synonymet Irene Sverd, og senere utga hun flere antisemittiske bøker. Selv om Østbye var en innbitt antisemitt var hun ikke en del av Ragnarok-kretsen.

¹⁵³ «Den jødiske storfinans dominerer Frankrike», *Nasjonal Samling*, 24.01.1934.

¹⁵⁴ «Høire og den marxistiske jødelitteratur», *Nasjonal Samling*, 31.01.1934.

¹⁵⁵ «Illusjoner som brister», *Nasjonal Samling*, 26.04.1934.

¹⁵⁶ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 27.

¹⁵⁷ *Ibid.*, 27-28.

¹⁵⁸ *Ibid.*, 28.

¹⁵⁹ *Ibid.*, 23; Dahl, *En fører blir til*, 380 ff; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 156 ff. For å lese mer om Halldis Neegård Østbye se Rikard Andre Toftesund, "'Da allt folket skulde tro løggen': Halldis Neegård Østbye : antisemittisk ideolog i Nasjonal samling" (Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Bergen 2001).

11. juli 1935 sto «Makten over verdenspressen» på trykk i *Nasjonal Samling*, skribent av artikkelen var Østbye.¹⁶⁰ Artikkelen handlet om at hele verdenspressen hadde meldt at *Sions vise protokoller* var et forfalskneri. Østbye motsa dette og hevdet at det var kun en etterskrift i en sveitsisk utgave som var blitt dømt falsk, ikke selve protokollene.¹⁶¹ Hun stilte spørsmål om hvem som hadde fått hele verdenspressen, inklusiv NRK, til å meddele at *Sions vise protokoller* var uekte. Svaret hun ga var: «den internasjonale jødefinans og den internasjonale jødiske marxisme her som ellers opererer sammen.»¹⁶² Dette korte utsagnet symboliserer den posisjonen antisemittismen skulle få i NS. Jødene sto bak både marxismen og liberalismen, samt at de arbeidet sammen.

Østbye utdypet sitt syn i artikkelen «Hvad rasespørsmålet gjelder». Hun slo fast at den jødiske storfinans, som eide og kontrollerte verdenspressen, spilte på lag med marxismen. Artikkelen hadde et fokus på rasehygiene, som Østbye var for, og raseblanding, som hun var imot. Det var en stor opinion mot rasehygiene i verdenspressen, men motstanden var det jødene selv som sto bak, hevdet hun. Hun poengterte at hvis en rase ville beskytte seg selv mot raseblanding, for eksempel ved å ikke formere seg med jøder, ble de beskyldt for rasehat og jødehat. Men når jødene selv forbydde ekteskap mellom jøder og ikke-jøder, var det ingen som anklaget jødene for rasehat. Østbye gav jødene skylden for å svekke andre raser, samtidig som de, ifølge henne, gjorde alt for å holde på sin egenart.¹⁶³

Den norske rasehygienikeren Jon Alfred Mjøen var en sterk inspirasjonskilde for NS' rasehygiene. Mjøens forskning fokuserte på arvestoffer og konkluderte med at raseblanding var et onde. I NS-pressen ble hans forskning hyllet, og Hjort la ut om hvor viktig rasehygiene var for partiet. Mjøens raseforskning ble betraktet som vitenskap og ikke politikk, men NS brukte hans ideer i politikken. Han var ikke antisemitt og var heller ikke medlem av partiet.¹⁶⁴

På et lukket partimøte i september 1935 la Quisling fram ideen om «den jødiske verdensrepublikk».¹⁶⁵ Med talen karakteriserte han marxismen og liberalismen som jødens verk, og ifølge Hans Fredrik Dahl var dette tidspunktet Quisling tok opp antisemittismen i sitt tankesett. Teorien Quisling la fram på partimøtet er identisk med det Østbye hadde lagt fram i *Nasjonal Samling*: Jødene sto bak marxismen og liberalismen. Østbye hadde et tett bånd til

¹⁶⁰ Innlegget er signert hall., som var akronymet til Halldis Neegård Østbye.

¹⁶¹ Østbye gjentok det samme argumentet om dommen ikke gjaldt protokollene i oktober 1935. «Jeg er jøde», *Nasjonal Samling*, 17.10.1935.

¹⁶² «Makten over verdenspressen», *Nasjonal Samling*, 11.07.1935

¹⁶³ «Hvad rasespørsmålet gjelder», *Nasjonal Samling*, 15.09.1934.

¹⁶⁴ Avsnittet er basert på Bruknaap, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 25-27; Dahl, *En fører blir til*, 381.; Norsk biografisk leksikon, s.v. «Jon Alfred Mjøen». 03.08.2015.

https://nbl.snl.no/Jon_Alfred_Mjøen.

¹⁶⁵ *En fører blir til*, 377.

Quisling, og hennes sterke antisemittisme må ha hatt innflytelse på føreren. NS var dømt til å bli et antisemittisk parti da Quisling gikk inn for antisemittismen.

I løpet av andre halvdel av 1935 dukket det opp flere antisemittiske tekster i partiorganet. *Arbeiderbladet* ble beskyldt for å drive jødejournalistikk, selv om de ikke kunne måle seg med *Dagbladet*.¹⁶⁶ «Arbeiderpartiet «som bygger på marxismen» har forrådt de norske arbeidere til jødedommen», hevdet NS¹⁶⁷ Dette ble begrunnet med at marxismen var en lakei for den internasjonale verdenskapitalismen, og at verdenskapitalismen var styrt av jødene. Det var jødene sin innflytelse på verdenspressen som hadde skapt en stor folkeopinion mot Tyskland, ifølge NS.¹⁶⁸ Andre deler av kulturlivet var også infiltrert av «jødeånden», det gjaldt i særlig grad norsk teater.¹⁶⁹

I kjølvannet av de antijødiske Nürnberglovene i Tyskland (vedtatt 15. september 1935), dukket det opp to utdypende artikler om jødespørsmålet, den 26. september og den 7. november, begge kalt «Jødespørsmålet». *Nasjonal Samling* påpekte at den vanlige oppfattingen var at jødespørsmålet ikke var aktuelt i Norge, men kun angikk andre land. Det ble stilt spørsmål om de som mente dette hadde satt seg inn i hva «jødeproblemet virkelig er.»¹⁷⁰ I den første artikkelen ble det hevdet at jødene var en rase som ikke lot seg assimilere, og dette argumentet ble forsøkt forklart med sitater fra kjente jøder som vise jødenes egenart. Et sitat av den engelske jøden Alfred Mond, som NS brukte, lyder som følger: «En japaner som blir født i Tyskland blir ikke derfor nogen tysker. Og en jøde som er født i Tyskland blir like så litt nogen tysker. Det er et spørsmål om blod og rase.»¹⁷¹

Den andre artikkelen satt fokuset på forholdet mellom marxismen og jødene.¹⁷² Det ble slått fast at: «marxismen er *skapt* av jøder, *ledet* av jøder og tvers igjennom preget jødisk-asiatisk mentalitet»,¹⁷³ og artikkelen listet opp flere jødiske ledere i marxistiske bevegelser for å bevise dette. NS hevdet at jødenes drøm var å ta over verden og marxismens mål var «etablering av den jødiske verdensstat: VERDENSOVJETREPUBLIKKEN.»¹⁷⁴ Dette stemmer godt overens med ideen om den jødiske verdensrepublikk Quisling la fram på

¹⁶⁶ «Arbeiderbladet under press av jødene», *Nasjonal Samling* 18.07.1935.

¹⁶⁷ «Folkets røst», *Nasjonal Samling*, 22.08.1935.

¹⁶⁸ «Makten over verdenspressen», *Nasjonal Samling*, 11.07.1935, «Upraktiske opplysinger», *Nasjonal Samling*, 05.09.1935.

¹⁶⁹ «Jøde-ånden brer seg i vårt teaterliv», *Nasjonal Samling* 20.06.1935; «Jødene overtar vår nasjonascene» *Nasjonal Samling*, 03.10.1935.

¹⁷⁰ «Jødespørsmålet», *Nasjonal Samling*, 26.09.1935.

¹⁷¹ «Jødespørsmålet», *Nasjonal Samling*, 26.09.1935.

¹⁷² «Jødespørsmålet», *Nasjonal Samling*, 07.11.1935.

¹⁷³ Kursiv fra originalen. «Jødespørsmålet», *Nasjonal Samling*, 07.11.1935.

¹⁷⁴ VERDENSOVJETREPUBLIKKEN er i store bokstaver fra originalen. «Jødespørsmålet», *Nasjonal Samling*, 07.11.1935.

partimøtet. En mulig forklaring til det økte fokuset på kobling mellom jødene og marxismen, er den kjente marxisten Leon Trotskys opphold i Norge.¹⁷⁵

Ved årsskiftet 1935/1936 var antisemittismen en del av partiets ideologi. NS mente jødene sto bak marxismen og liberalismen. Av taktiske grunner mente Quisling at det var viktig at jødespørsmålet ikke fikk en sentral plass i hovedorganet. Angrep på jødene skulle være saklig og det skulle ikke oppfordres til individuelt rasehat.¹⁷⁶ Som en følge av at antisemittismen ble tatt opp i NS' ideologi meldte flere kristne medlemmer seg ut av partiet.¹⁷⁷ Dette vil bli sett nærmere på i neste kapittel.

3.1.4 En jødisk stat?

I 1936 fulgte *Nasjonal Samling* Quislings bud om at jødespørsmål ikke skulle stå sentralt. I februar ble det hevdet at det var den jødiske mentaliteten som var farlig, og at den kunne finnes i mennesker av nordisk rase. «Jødeånden er farligere enn selve jødene», hevdet NS.¹⁷⁸ At antisemittismen spredde seg blant lederne i partiet kom fram i artikkelen «Hvem har rasehat?», av Johan Bernard Hjort. Først la han ut om «det jødiske rasehat».¹⁷⁹ Jødene hadde forakt mot alt som ikke var jødisk. Det ikke var den jødiske religionen som gjorde at folk hatet jøder, «men deres arrogante overlegenhet», forklarte Hjort.¹⁸⁰ Deretter la han ut om jødeparagrafen i grunnloven. Hvis det stemte at man ikke hadde et jødespørsmål i Norge kunne man takke Eidsvollsmennene. Men Hjort mente det var et jødespørsmål i Norge. Jødene var mindreverdige og ødela den nordiske rases egenart via marxismen, og hvis de kommende generasjoner skulle slippe å ha et jødespørsmål måtte det norske samfunnet finne en løsning på dette.

Mye av det Hjort la fram i sin artikkel hadde allerede blitt uttrykt i partiorganet året før, men han ga et forslag til en løsning på jødeproblemet - et eget jødisk land. Det er verdt å merke seg at denne løsning hverken var utryddende eller original.¹⁸¹ NS ville fjerne jøde mentaliteten fra Norge, og den beste måten var å gi dem et eget land der jødene kunne handle fritt uten å bryte ned den nordiske rase. For NS var det å bekjempe jødeånden viktig fordi den var et hinder for NS' nasjonalisme.

¹⁷⁵ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 29.

¹⁷⁶ Dahl, *En fører blir til*, 388.

¹⁷⁷ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 31 ff.

¹⁷⁸ «Jødeånden er farligere enn selve jøden», *Nasjonal Samling*, 21.02.1936.

¹⁷⁹ «Hvem har rasehat?», *Nasjonal Samling*, 05.03.1936.

¹⁸⁰ «Hvem har rasehat?» *Nasjonal Samling*, 05.03.1936.

¹⁸¹ Ian Kershaw, *Hitler: 1936-45: nemesis* (London: Allen Lane, 2000), 320-22.

26. mars 1936 ble *Nasjonal Samling* erstattet av dagsavisen *Fritt Folk*. I starten forsøkte *Fritt Folk* å fungere som en "vanlig" avis, og rapporterte nyheter, både fra inn- og utland. Når avisen rapporterte fra Tyskland, Etiopia eller Spania, tok de nasjonalistenes side. Målgruppen for avisen var større enn bare NS-medlemmer, og et grep de tok for å trekke til seg lesere var å ha en sportsdel på en til to sider i hvert nummer. Avisen var alltid et riksorgan for NS, og til slutt fungerte avisen som et instrument i valgkampanjen til Stortingsvalget i oktober 1936.

I *Fritt Folk* påsto NS at de ikke var imot «jødene som folk», men at de var imot den innflytelsen jødene hadde i Norge.¹⁸² Arbeiderpartiet ble beskyldt for å være en lakei for jødene.¹⁸³ En fanesak i avisen var å legge ut om planene til overlege Johan Scharffenberg om at 5000 jødiske emigranter skulle komme til Norge.¹⁸⁴ NS var imot å åpne opp grensene for jødene og stilte i stand et protestmøte mot «jødeinvasjonen».¹⁸⁵ Artikkelen «Nasjonal Samling og Jødene. Kan en kristen være antisemitt?» var et forsøk på å overbevise kristne medlemmer om at det var mulig å være både kristen og antisemitt.¹⁸⁶

Gjennom perioden *Fritt Folk* var dagsavis, dukket det opp flere tekster som knyttet jødedommen til marxismen og liberalismen; og artikler som forsøkte å påvise at jødene hadde stor innflytelse over hele verden.¹⁸⁷ For NS var det en kamp mellom jødedommen og den nordiske ånd.¹⁸⁸ Jødehatet ble manifestert av Quisling i valgkampen. Det var en kamp i hele Europa mellom nasjonale bevegelser og den internasjonale jødiske marxismen, ifølge føreren.¹⁸⁹ Quisling kom med en melding til de som stemte Arbeiderpartiet eller Kommunistpartiet:

[F]orstå at du gjør dig solidarisk med arbeidernes og folkets fiender, med internasjonale forbryterske krefter som vil styrte oss alle i ulykken, og bare bruker dig som brikke i et internasjonalt spill hvis mål er det jødisk verdensherreømme og utbytterkapitalens triumf.¹⁹⁰

¹⁸² «Nordmenn og jøder», *Fritt Folk*, 28.03.1936.

¹⁸³ «Da Stortinget erklærte at Trotsky ikke må tåles i Norge», *Fritt Folk*, 14.08.1936.

¹⁸⁴ «Regjeringen forbereder innvandring av 5000 jøder til Norge», *Fritt Folk*, 31.03.1936; «5000 jøder søkes skaffet plass i Norge» *Fritt Folk*, 17.04.1936; «Forening dannet for å skaffe Scharffenberg 5000 jøder PÅSS I NORGE?», *Fritt Folk*, 02.05.1936.

¹⁸⁵ «Protestmøte i aften mot jødeinvasjonen», *Fritt Folk* 07.05.1936

¹⁸⁶ «Nasjonal Samling og Jødene. Kan en kristen være antisemitt, *Fritt Folk*, 11.05.1936. Denne artikkelen skapte debatt i om jødens historie og om de var guds utvalgte folk. «Hvem er egentlig jødene» *Fritt Folk* 13.05.1936; «Det utvalgte folk», *Fritt Folk*, 15.05.1936.

¹⁸⁷ Se for eksempel: «Den jødiske innflytelse i De forende Stater»; *Fritt Folk*, 25.05.1936; «Jødens makt i sovjetstaten» *Fritt Folk*, 10.07.1936; «Jødepoker» *Fritt Folk*, 18.08.1936; «Spredte trekk til belysing av jødespørsmålet», *Fritt Folk*, 26.08.1936.

¹⁸⁸ «Et nordisk verdenssamband», *Fritt Folk*, 29.06.1936.

¹⁸⁹ «Et varsko til alle nordmenn!», *Fritt Folk*, 14.10.1936.

¹⁹⁰ «Et varsko til alle nordmenn!», *Fritt Folk*, 14.10.1936.

Fritt Folk opphørte som dagsavisen 22. oktober 1936 på grunn at et nytt valgnerlag og dårlig økonomi. Det utkom to utgaver til i 1936 og 32 utgaver i løpet av 1937.¹⁹¹ *Fritt Folk* bar preg av at partiet ikke innfridde i valgene. I debatten om jødespørsmålet var det for det meste de samme argumentene som ble resirkulert. Det ble igjen fridd til de kristne ved å påpeke at kampen mot jødedommen ikke var en kamp mot kristendommen.¹⁹² Våren 1937 brøt Hjort med NS, men hans forslag om et eget land for jødene var fortsatt partiets løsning på jødeproblemet.¹⁹³ Opprettelse av en jødisk stat i Palestina ble diskutert, men forholdet mellom jødene og araberne gjorde det komplisert. Ny-Guinea og Madagaskar ble nevnt som alternativ, men hvilket land det var, var ubetydelig for NS så lenge det var isolert, fruktbart og stort nok til å ha plass til jødene.¹⁹⁴ NS mente det ikke ville komme noen problemer knyttet til å få jødene til å emigrere eller oppbyggingen av infrastruktur i jødenes framtidige land, fordi jødene hadde så enorm finansiell makt.¹⁹⁵

Mot slutten av 1937 omtalte partiorganet *Sions vise protokoller* som ekte.¹⁹⁶ *Sions vises protokoller* er en bevisst forfalskning som angivelig beviser planer om jødisk verdensherredømme.¹⁹⁷ Ifølge Hans Fredrik Dahl var det første gangen *Fritt Folk* anerkjente *Sions vises protokoller* som ekte.¹⁹⁸ Det stemmer at dette er første gang at NS oppfordret sine medlemmer til å lese protokollene, men som tidligere vist så antydte Østbye allerede i 1935 at protokollene ikke var forfalsket.¹⁹⁹

3.2 Jødefaren - antisemittismen i DNSAP

Den første utgaven av *National-Socialisten* etter Frits Clausens overtagelse av DNSAP inneholdt den første delen av artikkelserien «Jødefaren».²⁰⁰ «Jødefaren» var utdrag av en dansk oversettelse av *Sions vises protokoller* som delte navn med artikkelserien. John T.

¹⁹¹ Det kom et nummer november, desember og i januar. Avisen fungerte som ukeavis mellom 17. februar og 8. juli. Etter 8. juli var det et opphold fram til 9. oktober. Deretter var det ukentlig nummere året ut.

¹⁹² «Kampen mot jødedommen er ingen kamp mot kristendommen», *Fritt Folk*, 15.04.1937.

¹⁹³ Hjort brøt med NS på grunn av organisatoriske stridigheter, og personlig uenigheter med Quisling. Se: Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 76-103; Dahl, *En fører blir til*, 417-29; Figueiredo, *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie*, 162-85.

¹⁹⁴ I den første artikkelen sto det New Zealand istedenfor Ny Guinea. En uke senere kom det en ny artikkel som forklarte at det var en trykkfeil. «Jehovas utvalgte folk og dets "gudommelig" verdensherredømmeplan», *Fritt Folk*, 13.05.1937; «Jødeproblemetets løsning», *Fritt Folk*, 20.05.1937.

¹⁹⁵ Jehovas utvalgte folk og dets "gudommelig" verdensherredømmeplan», *Fritt Folk*, 13.05.1937.

¹⁹⁶ «Zions Vises Protokoller», *Fritt Folk*, 23.10.1937.

¹⁹⁷ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 283.

¹⁹⁸ Dahl, *En fører blir til*, 446.

¹⁹⁹ «Jeg er jøde», *Nasjonal Samling*, 17.10.1935.

²⁰⁰ «Jødefaren», *National-Socialisten*, 23.07.1933.

Lauridsen påpeker at avtalen om å trykke «Jødefaren» kan ha blitt avtalt før Clausen fikk kontroll over avisen, men han stoppet ikke trykkingen da han fikk kontrollen.²⁰¹ Siste del av «Jødefaren» utkom 10. september 1933, og gjennom hele 1933 reklamerte *National-Socialisten* for at man kunne kjøpe *Jødefaren* på samtlige av DNSAPs avdelingskontor.²⁰²

Hennig Poulsen mener jødespørsmålet var et vanskelig spørsmål for DNSAP, og at hverken Cay Lembcke eller Frits Clausen var overbeviste antisemitter.²⁰³ Dette standpunktet var allment akseptert inntil Søren Eigaards undersøkelse av DNSAP mellom 1930-1934, der han viser at Lembcke var en antisemitt både før og etter 1930.²⁰⁴ Det har ofte blitt stilt spørsmål om Frits Clausen var en antisemitt eller ikke. Clausen var ikke kjent for antisemittisme før han ble med i DNSAP, og hans taler og skrifter etter innmeldelsen i partiet tok sjelden opp jødespørsmålet.²⁰⁵ Likevel påpekte han at det var en klar forbindelse mellom jødene, marxismen og kapitalismen i heftet *Den Nationale Socialisme* fra 1934.²⁰⁶ Malene Djursaa hevder at Frits Clausen var antisemitt kun for å være en god nazist.²⁰⁷ Lauridsen konkluderer med at Clausen var antisemitt.²⁰⁸ Angående antisemittismen i DNSAP konkluderer Lauridsen med at den sto sterkest da Lembcke var fører og i årene omkring 1940.²⁰⁹ Clausen sto generelt for en mer moderat linje enn Lembcke og det gjaldt også i jødespørsmålet, men han satt ikke noen stopper for antisemittisk innhold i partiet. Lauridsen hevder at DNSAPs antisemittisme aldri var moderat i politisk forstand.

3.2.1 «Jøderne er kommet på tapetet»²¹⁰

Lauridsen hevder det var en nedgang i antisemittiske tekster i andre halvdel av 1933 i forhold til den første, men at «Jødefaren» veier opp for det. Min gjennomgang av partiorganet viser at antisemittisk innhold fortsatt satt preg på *National-Socialisten* i løpet andre halvdel av 1933, selv om man tar vekk «Jødefaren» fra betraktningen. Mange av tekstene hadde et fokus på å vise hvordan jødene hadde opparbeidet seg betydelig innflytelse i pressen og mektige

²⁰¹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 267.

²⁰² Se *National-Socialisten* 1933. DNSAP skal aldri selv gitt ut *Sions vises protokoller selvstendig*. *Ibid.*, 285.

²⁰³ Poulsen, "Besættelsesmagten og de danske nazister: det politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43", 31.

²⁰⁴ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 263-64.

²⁰⁵ *Ibid.*, 268ff.

²⁰⁶ Frits Clausen, *Den nationale Socialisme*, 2 utg., Aktuelle Smaaskrifter (Kbh, 1934), 29ff; Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 270-71.

²⁰⁷ Djursaa, *DNSAP: danske nazister 1930-45: 1*, 40.

²⁰⁸ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 274.

²⁰⁹ *Ibid.*, 282.

²¹⁰ Tittelen på denne underdelen er hentet fra en artikkel i *National-Socialisten* «Jøderne er kommet på tapetet», *National-Socialisten*, 10.09.1933.

posisjoner i Danmark og andre land.²¹¹ Blant annet ble det hevdet at «den stenrige jøde» Bernard Brauch satt med den politiske kontrollen i USA.²¹² I «Jøderne er kommet på tapetet» fra 10. september 1933 ble det forklart hvordan jødene hadde fått kontroll over pressen. Flere aviser ble karakterisert som jødeblad, blant annet *Berlingske Tidene* og *Politikken*.²¹³ Videre slo *National-Socialisten* fast at en jøde aldri kunne bli dansk.²¹⁴ Jødene ble sett på som et usselt folkeslag som bevisst gikk inn for å ødelegge den nordiske rase. I «Staten og dens Bagmænd» ble marxismen, liberalismen og jødedommen koblet sammen, og det ultimate målet til jødene var verdensherredømme.²¹⁵ I samme artikkel ble det konstatert at jødespørsmålet var like aktuelt i Danmark som i Tyskland.

I løpet av våren 1934 økte mengden med jødefiendtlige tekster i partiorganet. En vesentlig grunn til økningen var Aage H. Andersens inntreden i partiet. Andersen var en ekstrem antisemitt, og før han ble medlem i DNSAP var han tilknyttet forskjellige nasjonalsosialistiske partier.²¹⁶ Han ble med i DNSAP fordi det var det største nasjonalsosialistiske partiet i Danmark, og dermed det beste alternativ for å kjempe mot jødedommen. Men de antisemittiske tekstene økte før Andersen kom inn i partiet, derfor kan han ikke være grunnen alene. Antisemittismen var alltid en del av DNSAP.

DNSAP tok på seg rollen å bevise at jødene hadde betydelig innflytelse i Danmark. Ifølge DNSAP var «den marxistiske regjeringen i Danmark under international jødisk, kapitalistisk Indflydelse».²¹⁷ Regjeringen var ledet av Socialdemokratiet (Danmarks svar på Arbeiderpartiet), og ble ofte kalt for den «jødemarxistiske» regjeringen i DNSAPs presse. Målet for regjeringen var å skape et jødisk diktatur som ville bryte ned det danske folk, samt være et ledd i å knuse nasjonalsosialismen i Tyskland, ifølge DNSAP. Regjeringen ble beskyldt for å beskytte jøder som begikk kriminelle handlinger,²¹⁸ og statsministeren Thorvald Stauning ble anklaget for å være kontrollert av jødene.²¹⁹ Det konservative folkeparti (Danmarks svar på Høyre) slapp heller ikke unna beskyldninger om å være under

²¹¹ «Mystikk i verdenspressen», *National-Socialisten*, 15.10.1933 og 22.10.1933.

²¹² «Amerikas virkelige Præsident», *National-Socialisten*, 08.10.1933.

²¹³ «Jøderne er kommet på tapetet», *National-Socialisten*, 10.09.1933.

²¹⁴ «Danskere og Jøden», *National-Socialisten*, 06.08.33.

²¹⁵ «Staten og den Bagmænd» *National-Socialisten*, 12.11.33.

²¹⁶ Ole Ravn hevder Andersen kom fra Poul Sommers Danmarks National Socialistiske Parti(DNSP), mens Sofie Lene Bak tror han sansynligvis kom fra Wilfred Pettersens National Socialistiske Parti(NSP). John T. Lauridsen påpeker at DNSP ble oppløst høsten 1933 og de få medlemmene i partiet ble enten med i DNSAP eller NSP. Både Ravn og Bak er enig om at han ble med i DNSAP i 1934, det er derfor sannsynlig at Andersen var innom DNS før DNSAP. Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 51; Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 542; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 204.

²¹⁷ «Et Forsøg paa at smulge Danmark ind under et fuldkomment marxistisk jødisk Diktatur» *National-Socialisten*, 21.01.34; Jf «Har Jøderne flertall i den danske Riksdag?» *National-Socialisten*, 05.12.36.

²¹⁸ «Hvorfor rejses det ikke tiltale mod Jøden Wrescher», *National-Socialisten*, 10.03.34.

²¹⁹ «Statministeren og jøderne», *National-Socialisten*, 24.03.34; «Asiater», *National-Socialisten*, 31.03.34.

jødisk innflytelse, og deres leder, Christmas Møller, ble anklaget for å være jødens representant på tinget.²²⁰ Ungdomsorganisasjon til det konservative folkeparti, Konservativ Ungdom, ble omtalt som «jødelakajer».²²¹ DNSAP mente Socialdemokratiet og de Konservative jobbet sammen, og at det var jødene som sto bak det hele.²²² DNSAP knyttet alt opp mot jødens store plan om å ta over verden ved å vise at de jødiske ideologiene, marxismen og liberalismen, arbeidet sammen. *Sions vises protokoller* ble referert til flere ganger da DNSAP skulle bevise at det lå en plan for at jødene skulle overta verden.²²³

Anklagene om at den danske pressen og verdenspressen var kontrollert av jødene fortsatte gjennom hele perioden.²²⁴ DNSAP hevdet at alle deler av kulturlivet var kontrollert av jødene. Den danske musikken hadde blitt overtatt av jødene,²²⁵ og det kongelige teater ble anklaget for å være infisert av jøder og for å spre jødisk propaganda.²²⁶ For DNSAP var dette bevis på hvordan jødene undergravet det danske folk.

Kritikk av frimureriet spilte også en rolle i DNSAPs antisemittiske propaganda, og naturlig nok satt partiavisen fokus på at jødene hadde infiltrert organisasjonen. Høsten 1933 hevdet DNSAP at det var bevist at jødene, gjennom frimureriet, hadde spilt en framtreddende rolle i alle verdens revolusjoner.²²⁷

Et populært tema i *National-Socialisten* var å henvise til sitater der jøder uttalte seg om det jødiske folk.²²⁸ Sitatene ble brukt for å vise at jødespørsmålet ikke var noe DNSAP fant opp, fordi jødene selv var klar over hvilken posisjon de hadde. Et eksempel på et sitat DNSAP brukte var av jøden Conrad Alberti: «Jøden forsøger at ødelægge sin Fjende paa det aandelige Omraade, idet han unddrager ham den materielle Grundvold.»²²⁹ En lignende taktikk avisen brukte var å sitere kjente personer, både dalevende og avdøde, som var antisemitter. De to mest brukte personene var Henry Ford og Martin Luther. Pastor Anders Malling brukte ofte Luthers angrep på jødene som eksempel, og i en diskusjon med en annen

²²⁰ «Hr. Christmas Møller i jødisk forening», *National-Socialisten*, 01.12.34; «Christmas Møller "Jødernes" Repræsentant paa Tinget», *National-Socialisten*, 18.05.1935.

²²¹ «K.U som Jødelakajer» *National-Socialisten*, 27.04.1935; «Jøder i Danmark » *National-Socialisten*, 04.05.1935.

²²² «Provokatører i Venstres og højres Rækker hjalp Stauning», *National-Socialisten*, 26.10.35.

²²³ «Jødernes frygtlige Planer», *National-Socialisten*, 25.08.34; «Kan jøderne bli "patrioter"», *National-Socialisten*, 08.09.34; «De jødiske protokoller», *National-Socialisten*, 24.10.36.

²²⁴ «Utroligt!!!», *National-Socialisten*, 28.07.34; «Den jødiske presse», *National-Socialisten*, 15.09.34; «Intet nyt fra Østfronten - uden Løgnehistorier om Japanerne», *National-Socialisten*, 09.10.37.

²²⁵ «Jødernes indflydelse paa dansk Musikliv», *National-Socialisten*, 18.05.35.

²²⁶ «Asiater», *National-Socialisten*, 17.03.34; «Jøden og det Kgl. Teater!», *National-Socialisten*, 31.03.1934; «Jødernes Undergravning av det Danske Teater» *National-Socialisten*, 09.02.1935.

²²⁷ «Vi angklager», *National-Socialisten*, 03.12.1933.

²²⁸ «Jøden om jøde», *National-Socialisten*, 29.10.33; «Jøden om jøde», *National-Socialisten*, 09.06.34; «Anti-Semittisme», *National-Socialisten*, 30.06.34; «Om og af jøder», *National-Socialisten*, 07.08.1937.

²²⁹ «Om og af jøder», *National-Socialisten*, 07.08.1937.

prest uttalte han: «Hvis vi skal dømmes for vor Stilling til Jøderne falder Luther ind under den samme dom.»²³⁰

Mallings inntreden i partiet vil bli behandlet i neste kapittel, men hans antisemittisme blir behandlet her. Malling betraktet jødene som Guds utvalgte folk. Jødernes største problem var at de ikke greide å være tro mot gudstanken, og derfor ble de gjentatte ganger straffet av Gud. Da Kristus ble sendt til jorden av Gud, tok ikke jødene han imot som Messias, istedenfor hang de han på korset som en forbryter. Istedenfor å tjene gud hadde jødene begynt å tjene seg selv, og ved å drive med internasjonal handel bygget de opp en stor kapital. De hadde «forvrænget Messiashaabet til imperialistiske Drømme om et Verdensherredømme».²³¹ Jødene var et folk man ikke kunne stole på, og det var mange av dem som var utro mot den jødiske religionen og hadde gått over til vantroen, hevdet pastoren. Ifølge Malling berørte ikke jødespørsmålet kristendommens grunnlag. Han anerkjente at bibelen hadde blitt skrevet av jøder, men kun at et fåtall av jødene var tro mot gud. Og i det gamle testamentet fantes det profeter som kjempet mot jødefolkets negative sider, slik DNSAP gjorde.²³²

En leser av *National-Socialisten* i 1934 og 1935 kunne umulig unngå de antisemittiske tekstene. Det var langt flere enn det som er referert til her. I 1935 utga Max Arildskov *Den jødiske imperialisme*. Boken ga en fyldig innføring til DNSAPs syn på jødespørsmålet, og fungerte også som en oppsummering av det antijødiske stoffet som hadde blitt lagt fram i partiavisen. Det fantes et hemmelig jødisk verdensforbund, og målet var, ved hjelp av marxismen og liberalismen, et jødisk verdensherredømme. Arildskov hevdet at den alminnelige danske ikke var kjent med problemet, samtidig som han mente å kunne påvise at jødene hadde altfor stor innflytelse i Danmark.²³³

Politikere, pressen og store deler av den danske befolkning mente at det ikke fantes et jødespørsmål i Danmark.²³⁴ Målet bak den antijødiske propaganda som *National-Socialisten* spredde var å påvise «at det er et Jødespørgsmaal, som skal løses snarest».²³⁵ DNSAP var overbevist om at det var et jødespørsmål og det var partiets oppgave å opplyse det danske folk om det.²³⁶

²³⁰ «Diskussionen mellem Pastor Malling og Pastor Mollerup», *National-Socialisten*, 21.12.1935.

²³¹ Malling, *Nationalsocialismen og Kirken*, 8.

²³² Avsnittet er basert på *ibid.*, 7-10.

²³³ M. J. Arildskov, *Den Jødiske Imperialisme* (1935), 1 ff.

²³⁴ Se for eksempel: «Saa ved vi det», *National-Socialisten*, 01.09.34.

²³⁵ «Nationalsocialismen, Konservatismen, og Jøderne», *National-Socialisten*, 07.04.34.

²³⁶ «Jøderne i Danmark», *National-Socialisten*, 14.04.34.

3.2.2 Jødeforfølgelse?

Rundt årsskiftet 1934-1935 ble DNSAP beskyldt av noen danske aviser for å ville jage jødene ut av Danmark, «eller noget ennu værre».²³⁷ DNSAPs svar var at de ikke ønsket raseforfølgelse, og at jødespørsmålet ville spille en underordnet rolle når Danmark ble en nasjonalsosialistisk stat. I en stat kontrollert av DNSAP ville kapitalismen og marxismens bli bekjempet, og jødene ville forsvinne av seg selv.²³⁸

Høsten 1935 innførte Tyskland Nürnberglovene. *National-Socialisten* mente Hitler hadde vært tålmodig med å innføre lovene som var «nødvendig».²³⁹ 2. november 1935 publiserte partiorganet artikkelen «Sandheten om Jøderne i Tyskland» som skulle vise hvordan jødene hadde opparbeidet seg makt og innflytelse i Tyskland.²⁴⁰

Det var også i løpet av høsten 1935 at den største splittelsen i DNSAP på grunn av partiets stilling til jødespørsmålet skjedde. Aage H. Andersen og DNSAP brøt med hverandre. Etter bruddet dannet Andersen National Socialistisk Arbejderparti (seks år senere stiftet han Dansk Antijødisk Liga).²⁴¹ Sofie Lene Bak påpeker at det er uklart om Andersen brøt med partiet fordi han mente DNSAP var for passive i sin agitasjon mot jødene, eller om Clausen ekskluderte Andersen fordi han var for aggressiv i rasespørsmålet. Det som er sikkert er at Andersen, uten å godkjenne det med partiet først, ga ut heftet *Den kristne Kirke i nordisk Belysning*.²⁴² Andersens hefte bygde blant annet på *Sions vises protokoller*.²⁴³ Ledelsen i DNSAP mente hans synspunkter var for ekstreme, og at noen av hans uttalelser kunne oppfattes som oppfordring til jødeforfølgelse. Heftet ble derfor bannlyst av partiet. DNSAP hevdet at jødespørsmålet var kun en av mange saker som opptok partiet, og det var aktuelt fordi partiet mente jødene ikke hadde noen interesse av å gjenreise det danske folk.

Da DNSAP tok et oppgjør med Andersens radikale synspunkt, hevdet partiet at de ikke ville føre en utryddelseskrig mot jødene.²⁴⁴ Likevel utsendte DNSAP en løpeseddel høsten 1935, tydelig inspirert av Nürnberglovene og godkjent av Clausen, som lød at DNSAP

er det eneste parti, der vil løse Jødespørgsmaalet ad Lovgivnings Vej ved love 1) til Beskyttelse av vor nordiske Race ved Forhindring av Raceblanding 2) til Beskyttelse av vor nordiske

²³⁷ «Jødespørgsmaalet», *National-Socialisten*, 05.01.1935.

²³⁸ «Jødespørgsmaalet», *National-Socialisten*, 05.01.1935.

²³⁹ «Hitler har været taalmodig», *National-Socialisten*, 12.10.1935.

²⁴⁰ «Sandheten om Jøderne i Tyskland», *National-Socialisten*, 02.11.1935. Også publisert 19. september 1936.

²⁴¹ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 50 ff.

²⁴² Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 205.

²⁴³ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 54.

²⁴⁴ «Aage Andersen og Partiet», *National-Socialisten*, 16.11.1935.

Kultur og vort Erhvervsliv ved Udelukkesle av jødisk Indflydesle i Kunst, Litteratur, Presse, Videnskab, Erhvervsliv, Finansvæsen, Skole og Undervisning samt Embedvæsen.²⁴⁵

Innholdet i løpeseddelen kan forstås som en oppfordring til jødeforfølgelse, men det er mulig at det ikke var åpenbart for Clausen. En annen mulighet er at Clausen godkjente løpeseddelen i et håp om at det var ekstremt nok for de mest hardbarkede antisemittene i partiet, og at antisemittismen ikke ville radikaliseres videre. Men løpeseddelen var ikke nok for Andersen - han ville at bekjempelsen av jødene skulle være det overordnede målet i bevegelsen. Clausen ønsket ikke at antisemittismen skulle være DNSAPs fremste sak, noe Andersens brudd med partiet viser. Når DNSAP ble beskyldt for at de ville forfølge jøder, var partiets standardsvar at de ikke forfulgte jødene, men at de ikke ville være kontrollert av dem. Derfor kjempet de mot jødernes makt.²⁴⁶

Med Andersens utmeldelse kunne man tro at det antisemittiske innholdet i *National-Socialisten* ville minke, men man kan ikke spore en umiddelbar effekt. Ved årsskiftet 1935/1936 forsøkte DNSAP å vise hvordan jødene hadde giftet seg inn i den danske overklassen,²⁴⁷ og fra januar 1936 publiserte partiavisen lister over jødiske slekter i Danmark.²⁴⁸ Listen stoppet opp den 7. mars 1936 på bokstaven L. En mulig grunn til det kan være at noen av de fremste antisemittene i partiet gikk over til Andersens parti. En annen grunn var at fem teologer hadde kommet med ut med erklæring mot DNSAP og jødeforfølgelse. Erklæringen vil bli sett nærmere på i neste kapittel. Senere på året kom det flere innlegg som behandlet de fremste danske jødiske familiene grundig.²⁴⁹ Det er veldig tydelig at den antijødiske propagandaen som kom ved årsskiftet 1935-1936 var inspirert av Nürnberglovene.

Etter Nürnberglovene var det en økning av artikler som omhandlet rasespørsmålet i *National-Socialisten*. Generelt sett var det flere artikler om jødespørsmålet enn om raseteori i partiorganet. P. Nannestad Møller, som var en bidragsyter av antisemittisk stoff til *National-Socialisten*, mente at kampen mellom den jødiske rase og den nordiske rase var en kamp på liv og død.²⁵⁰ Som vist i forrige kapittel ville DNSAP gjenreise det danske folk på et nordisk rasegrunnlag. Clausen var en proponent for en raseteori på et arvebiologisk grunnlag og

²⁴⁵ Sittert etter Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 274. Løpeseddelen var skrevet av en person som senere ble med i Andersens parti. Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 488.

²⁴⁶ «De fem Teologers Erklæring», *National-Socialisten*, 18.01.1936.

²⁴⁷ «Rasespørsmålet. Nogle afklarende Betragtninger», *National-Socialisten*, 28.12.1935.

²⁴⁸ «Danmarks Overklasse er jødisk», *National-Socialisten*, 06.01.1935.

²⁴⁹ «Jødedynastier Dessau», *National-Socialisten*, 26.08.1936; «Jøderne Cohen» *National-Socialisten*, 05.09.36

²⁵⁰ «Den betændte Presse», *National-Socialisten*, 04.05.1935.

mente det var viktig at den nordiske raske ble holdt ren, fordi det var på rasens grunnlag at folk oppsto.²⁵¹ Særlig den tyske nasjonalsosialistiske rasebiologen Hans Günthers teorier hadde stor innflytelse på DNSAP, og det ble oppfordret til å lese hans bøker.²⁵² DNSAP bandt rasespørsmålet og jødespørsmålet sammen.²⁵³ DNSAP var imot raseblanding fordi det ville degradere det danske folk og den nordiske rase. Det var et motsetningsforhold mellom den opphøyde nordiske rase og den lavtstående jødiske rase. På det mest ekstreme fikk jødene skylden for at det danske folket hadde blitt egoistiske ved at «Det er for meget Jødeblod i os alle sammen.»²⁵⁴ DNSAPs antisemittisme var rasistisk betonet.

3.2.3 Problem uten løsning?

Gjennom 1936 og 1937 fortsatte de antisemittiske tekstene i *National-Socialisten*. Noen perioder var det mindre av dem og i andre var det flere av dem. Innholdet var en videreføring av det samme tankesettet som hadde blitt lagt fram i de foregående årene. *Den jødiske imperialisme* ble markedsført som et av DNSAPs hefter det var en plikt å utbrede.²⁵⁵ Etter teologenes erklæring mot DNSAP og jødeforfølgelse, ble DNSAP forsiktig med å referere til *Sions vises protokoller*. Likevel omtalte *National-Socialisten* dem som sanne,²⁵⁶ og *Jødefaren* med bevismateriale kunne man få kjøpt av DNSAPs propagandasentral.²⁵⁷

Fra 1936 ble det på nytt satt fokus på forholdet mellom jødene og frimureriet. Det ble slått fast at det internasjonale frimureriet hadde havnet under «Jødernes mægtige Organisasjoner».²⁵⁸ Videre publiserte *National-Socialisten* en artikkel av den franske aristokraten Léon de Poncins som tok for seg forholdet mellom jødene og frimureriet. Artikkelen formål var å vise hvordan jødene fikk større innflytelse på frimureriet etter den franske revolusjonen, og at frimureriet var en representant for den jødiske ånden.²⁵⁹

I 1937 mente DNSAP at det var minst 20 000 emigranter i Danmark og begynte å navngi dem i partiorganet.²⁶⁰ De fokuserte på emigranter som var jøder, eller personer som de

²⁵¹ Clausen, *Den nationale Socialisme; Hvad Vil Danmarks National-Socialistiske Arbejder Parti?, Otte Taler Om D.N.S.A.P.s Program*, Nyt Oplag utg. (Aalborg Nordland, 1991), 4-15.

²⁵² «Hvad vi bør læse», *National-Socialisten*, 26.01.1935; Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 270.

²⁵³ «Racespørsmålet. Nogle afklarende Betragtninger», *National-Socialisten*, 28.12.1935.

²⁵⁴ «Agitationen», *National-Socialisten*, 25.01.1935.

²⁵⁵ Se for eksempel: *National-Socialisten*, 06.02.1937; *National-Socialisten*, 27.11.1937.

²⁵⁶ Se for eksempel: «De jødiske protokoller», *National-Socialisten*, 24.10.36; «Zions protokoller», *National-Socialisten*, 21.11.1936.

²⁵⁷ Se for eksempel: *National-Socialisten*, 30.01.1937; *National-Socialisten*, 17.04.1937.

²⁵⁸ «Den glemte Kritik av Frimureriet», *National-Socialisten*, 01.02.1936.

²⁵⁹ «Jøderne og Frimureriet», *National-Socialisten*, 07.03.1936.

²⁶⁰ «20,000 Emigranter», *National-Socialisten*, 20.02.1937.

mente hadde tette forbindelser med jøder. Partiet mente den jødemarxistiske regjeringen hadde gjort Danmark til «et Paradis for utenlandske forbrytere».²⁶¹

Mellom 1933 og 1937 ga ikke DNSAP et tydelig svar på hva som var løsningen på jødeproblemet. De hevdet, som vist, at jødene ville forsvinne av seg selv når kapitalismen og marxismen var bekjempet. Ifølge løpeseddelen ville DNSAP også innføre antijødiske lover hvis de kom til makten. Partiavisen hadde ikke noe problem med å offentliggjøre navn på jødiske personer, men DNSAP hevdet flere ganger at jødeforfølgelse ikke var løsningen på problemet. I Lauridsens behandling av DNSAPs løsninger på jødespørsmålet fokuserer han mest på tiden etter 9. april 1940. Før den tiden konkluderer han med at DNSAPs svar på jødespørsmålet i realiteten var det samme som NSDAP sitt.²⁶² Det begrunner han med at DNSAP forsvarte NSDAP i deres holdning ovenfor jødene. Det er viktig å være klar over at NSDAP ikke hadde planlagt Holocaust på midten av 1930-tallet.²⁶³ Dermed vil det ikke si, selv om Lauridsen har rett i sin påstand, at DNSAPs svar på jødespørsmålet mellom 1933 og 1937 var utryddelse av jødene. Partiet var mer opptatt av å påvise at det *var* et jødespørsmål enn å gi noe løsning på det.

3.3 Sammenligning

Den mest åpenbare forskjellen mellom antisemittismen til NS og DNSAP mellom 1933 og 1937 var at antisemittisme hadde en stor plass i DNSAPs ideologi i hele perioden, mens i NS ble den innført i 1935.

3.3.1 Tidsperspektiv

Da NS ble opprettet var målet å danne et norsk nasjonalistisk parti, ikke å kopiere den tyske nasjonalsosialismen. Et antisemittisk innslag var ikke viktig eller nødvendig for partiet ved dannelsen. I motsetning ble DNSAP stiftet som et kopiparti av NSDAP og antisemittismen var dermed uunngåelig da man ville kopiere det tyske forbildet.

Frits Clausen prøvde å føre DNSAP over i en mer moderat linje enn det hadde ligget på under den Cay Lembckes lederskap. Antisemittismen var alltid tilstedeværende i DNSAP, og ikke på noe tidspunkt ble den marginalisert som den var i NS fram til 1935. I 1934 var antisemittismen i *Nasjonal Samling* latent. Kretsen rundt Hans S. Jacobsen forsøkte å innføre antisemittismen i NS' ideologi som et ledd i å vri NS i en nasjonalsosialistisk retning.

²⁶¹ «Den danske marxist. Regering dækker Emigrantene» *National-Socialisten*, 23.01.1937.

²⁶² Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 279.

²⁶³ For å lese mer om hvordan NSDAPs antijødiske politikk som førte til Holocaust se: Peter Longerich, *Holocaust: the Nazi persecution and murder of the Jews* (Oxford: Oxford University Press, 2010).

Forsøket mislyktes siden hoveddelen av partiet, som sto bak Vidkun Quisling, ikke ønsket å gjøre NS til et nasjonalsosialistisk parti.

Første gang Clausen og Quisling traff hverandre var på et Comitati d'Azione per l'Universalità di Roma (heretter forkortet CAUR) møte i Montreux desember 1934.²⁶⁴ CAUR var en fascistisk internasjonal som fascistpartiet i Italia skapte for å få innflytelse på de nasjonalistiske gruppene rundt omkring Europa.²⁶⁵ På møtet i Montreux var det representanter fra 16 forskjellige land og jødespørsmålet ble tatt opp.²⁶⁶ Etter mange diskusjoner ble forsamlingen enig om at jødespørsmålet ikke kunne bli løst med universelle hatkampanjer mot jødene. Aksjoner mot jøder skulle være begrenset til grupper som undergravde nasjonen.²⁶⁷ Den endelige resolusjonen var Quisling og Clausen forkjempere for.²⁶⁸ Hans Fredrik Dahl påpeker at resolusjonen gikk direkte imot den tyske nasjonalsosialismen.²⁶⁹

De som mener at Clausen var moderat i jødespørsmålet har brukt hans deltakelse i utformingen av resolusjonen som bevis. Men under Clausens tale på møtet kom hans antisemittisme tydelig fram. Clausen mente jødespørsmålet ikke var et nasjonalt spørsmål, men et rasemessig spørsmål siden jødene var en rase og ikke en nasjonalitet. Videre sa han at jødene var et verdensomspennende symbol på materialismen, og siden fascismen var antimaterialistisk måtte fascismen stå i opposisjon mot jødene på alle områder.²⁷⁰ På CAUR-møtet var Clausen blant dem som hadde sterkest antisemittiske tanker, til forskjell fra Quisling som ikke tok opp temaet i det hele tatt.²⁷¹ På dette tidspunktet hadde ikke Quisling tatt opp antisemittismen i sitt tankesett, og det passer godt inn med at han ikke lot jødespørsmålet få en sentral rolle i NS i 1934.

Da Quisling talte på CAUR-møtet, påpekte han viktigheten av at hverken Italia eller Tyskland måtte dominere ved en internasjonal samling av nasjonale grupper.²⁷² Clausen beundret den norske føreren for hans tale og forsøkte å stifte et vennskap under CAUR-møtet i desember 1934, men ifølge Clausen skal ikke Quisling ha hatt lyst til det samme. Det var først på vei tilbake fra et nytt CAUR-møte våren 1935 at Clausen og Quisling kom i samtale.

²⁶⁴ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 159.

²⁶⁵ For mer informasjon om CAUR se Michael Arthur Ledeen, *Universal Fascism, The Theory and Practice of the Fascist International, 1928-1936*. (New York: H. Fertig, 1972).

²⁶⁶ Noen land var representert med flere bevegelser, blant annet Danmark som var representert av både DNSAP og Nationalkorpset. Ibid., 114.

²⁶⁷ Ibid., 121.

²⁶⁸ Dahl, *En fører blir til*, 359; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 159.

²⁶⁹ Dahl, *En fører blir til*, 359.

²⁷⁰ Ledeen, *Universal Fascism, The Theory and Practice of the Fascist International, 1928-1936*., 120.

²⁷¹ Ibid., 118 ff.

²⁷² Dahl, *En fører blir til*, 359.

Clausen oppfattet Quisling som danskfiendtlig, og det overrasket den danske føreren da han trodde alle skandinaver ville stå sammen.²⁷³ Med tanke på Quislings ideer om nordisk fellesskap skulle man tro at han ville ha en vennlig holdning ovenfor Clausen. Quislings fiendtlige innstilling ovenfor Clausen må forklares med Grønlandssaken. Grønlandssaken var en strid mellom Norge og Danmark om hvem som hadde rett til Grønland. Det hele kulminerte med en rettsak i den internasjonale domstolen i Haag i 1933, der Danmark vant på alle punkter.²⁷⁴ NS og Quisling mente at dommen var feil og ønsket at Grønland skulle bli norsk.²⁷⁵ De få gangene DNSAP omtalte Grønland handlet det ikke om Grønland var norsk eller dansk, men muligheten for at Grønland kunne bli solgt til USA.²⁷⁶

Likevel overtalte Clausen Quisling til å overvære DNSAPs møte i Slagelse 15. september 1935.²⁷⁷ *National-Socialisten* meldte at Quisling talte på møtet, men Clausen hevdet i sin selvbiografi at den norske føreren forble taus.²⁷⁸ Etter møtet ble det ikke opprettet kontakt mellom NS og DNSAP før Koldingmøtet i 1939.²⁷⁹ Clausens beundring for Quisling stoppet ikke, og den 8. mai 1937 inneholdt *National-Socialisten* en biografi av Quisling.²⁸⁰ Quisling ble flere ganger invitert til DNSAPs møter og til å skrive for DNSAPs presse, men han takket nei.²⁸¹

Innføringen av antisemittismen i NS og eskaleringen av antisemittismen i DNSAP skjedde på omtrent samme tid som innføringen av Nürnberglovene i Tyskland. Var det en tilfeldighet? Hos DNSAP førte de tyske raselovene til en radikalisering av antisemittismen. Partiavisen begynte å legge ut om danske jøder i offentligheten, som på en måte var en forfølgelse av jøder. Det var krefter i DNSAP, særlig Aage H. Andersen, som ønsket en

²⁷³ Frits Clausen og John T. Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP* (København: Museum Tusulanums Forlag, 2004), 229-30, 464-65.

²⁷⁴ Store Norske Leksikon, s.v. «Grønlandssaken». 07.10.2015. <https://snl.no/Grønlandssaken> For mer om Grønlandssaken se: Ida Blom, *Kampen om Eirik Raudes land : pressgruppetillegg i grønlandsspørsmålet 1921-1931*, (Oslo: Gyldendal, 1973).

²⁷⁵ Se for eksempel: «Opgaver for norsk utenrikspolitikk», *Nasjonal Samling*, 11.04.1935; «Norges rett til Grønland», *Fritt Folk*, 20.05.1936.

²⁷⁶ Se for eksempel: «Tænker Systemet paa at sælge Grønland», *National-Socialisten*, 22.09.1934; «Er det virkelig muligt?», *National-Socialisten*, 25.05.1935; «Forhandlingerne om Grønland mes U.S.A. », *National-Socialisten*, 20.07.1935.

²⁷⁷ Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 229-30, 464-65.

²⁷⁸ Ibid., 465.; «Det store Maal er et nyt og evig Danmark», *National-Socialisten*, 15.09.1937. Innholdet i *National-Socialisten* omtalelse av Quislings tale gjør at jeg velger å tro på Clausen historie om at Quisling var taus under møte. *National-Socialisten* hevdet at Quisling omtalte NS som nasjonalsosialistisk og det tviler jeg på. John T. Lauridsen som utgav Clausens biograf har feil informasjon i fotnote 125 på side 465 da han hevder at møtet forgikk 15. mai 1935, og at det var i 21. mai utgaven av *National-Socialisten* man kunne lese referatet. I fotnote 215 på side 230 har han møtedatoen riktig, men utgavedatoen feil.

²⁷⁹ Koldingmøtet var en samling av skandinaviske høyre ekstreme grupper. For å lese mer om Koldingmøtet se: Dahl, *En fører blir til*, 466-71; Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 241-59.

²⁸⁰ «Vidkun Quisling!», *National-Socialisten*, 08.05.1937.

²⁸¹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 251.

sterkere radikalisering av antisemittismen, men det ønsket ikke ledelsen i partiet. Bruddet mellom Andersen og DNSAP stoppet ikke intensivering av antisemittismen, men den bremsset opp utviklingen slik at antisemittismen ikke tok overhånd i ideologien til partiet. Clausen hevdet i sin biografi at han flere ganger kritiserte Nürnberglovene,²⁸² men likevel godkjente han den nevnte antijødiske løpeseddelen som var tydelig inspirert av de samme lovene høsten 1935. Det er veldig liten tvil om at Nürnberglovene hadde en påvirkning på DNSAP.

I forbindelse med et CAUR-møte i Amsterdam mars 1935 bemerket Quisling seg hvor mange jødiske flyktninger fra Tyskland som oppholdt seg i byen.²⁸³ Inntrykk som dette kan ha vært en faktor til at Quisling ble en antisemitt, og et halvt år senere hadde NS tatt opp antisemittismen i sin ideologi. En annen faktor var førerens tette bånd med Halldis Neegård Østby. Quislings uttalelse om «jødisk verdensrepublikk» skjedde kort tid etter innføringen av Nürnberglovene i Tyskland. Historikeren Oskar Mendelsohn hevdet at NS' antisemittisme var direkte påvirket av Hitlers maktovertagelse.²⁸⁴ Innad i NS var det delte meninger om NSDAPs antisemittisme hadde innflytelse på NS' antisemittisme. Hans S. Jacobsen og Kjeld Stub mente at antisemittismen i NS ikke kom fra Tyskland, mens Knut Geelmuyden, Martin Tveter, Gulbrand Lunde og Valdemar Hansteen mente at NSDAPs antisemittisme påvirket NS' antisemittisme.²⁸⁵

Som vist kan man spore en øking av antisemittiske tekster i *Nasjonal Samling* før de tyske raselovene ble vedtatt i september 1935. At Tyskland ville innføre en mer antisemittisk lovgiving hadde vært kjent før lovene ble vedtatt. 25. juli 1935 annonserte Tysklands innenriksminister Wilhelm Frick at en lovgiving som forbød ekteskap mellom jøder og ikke-jøder var under arbeide, og dagen etterpå sørget han for at alle planlagte ekteskap mellom ariere og jøder ble satt på vent på ubestemt tid.²⁸⁶ Før Fricks uttalelse hadde også aksjoner mot jødene tatt seg kraftig opp. Dag O. Bruknapp hevder med rette at det er vanskelig å måle innflytelsen av tysk antisemittisme hos NS.²⁸⁷ Men at den eskalerende antisemittismen i Tyskland var en av faktorene som påvirket innføringen av antisemittismen i NS' ideologi er tydelig, og som vist var det flere sentrale skikkelser i partiet som mente det. Det er nødvendig å ta innflytelsen fra Tyskland i betraktning i tillegg til forklaringene Bruknapp legger fram for

²⁸² Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 231. Det er viktig å huske at Clausen skrev sin biografi i fangenskap etter andre verdenskrig.

²⁸³ Dahl, *En fører blir til*, 365.

²⁸⁴ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 30.

²⁸⁵ *Ibid.*, 30-31.

²⁸⁶ Longerich, *Holocaust: the Nazi persecution and murder of the Jews*, 57.

²⁸⁷ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 31.

å forklare at antisemittismen ble innført i NS.²⁸⁸ NS ville aldri innrømme at de ble påvirket fra Tyskland siden de ville framstå som noe utpreget norsk. Jødene ble syndebukkene til NS slik som de hadde blitt for Hitler og NSDAP. Både NS og DNSAP ble påvirket av Nürnberglovene og prosessen rundt innføringen av dem.²⁸⁹

For NS var antisemittismen en problematisk sak og en faktor til flere splittelser i partiet. Den første splittelsen i NS skjedde ved årsskiftet 1934-1935, da kretsen rundt Hans S. Jacobsen meldte seg ut, på grunn av at partiet ikke ville oppta antisemittismen i sin ideologi. Ett år senere brøt flere kristne med NS fordi antisemittismen hadde blitt tatt opp i partiet. I DNSAP var antisemittismen innlemmet fra starten av, og det var ingen store splittelser som følge av at var partiet var jødefiendtlig. De kristne i DNSAP hadde ingen problemer med å være imot jødene. Høsten 1935 brøt Andersen med DNSAP fordi partiet ikke var antisemittisk nok. Dette skjedde på et tidspunkt hvor partiet eskalerte sin antisemittisme, men det var ikke nok for han. Andersen ønsket at bekjempelsen av jødene skulle være hovedmålet til DNSAP, men Clausen og de andre lederne i partiet ønsket ikke det. DNSAPs mål var å gjenreise Danmark, ikke å være et parti som kun bekjempet jødene. Andersens brudd med DNSAP ligner på Jacobsens brudd med NS da begge ville ha en antisemittisme, men forskjellen var at NS ikke var et antisemittisk parti ved årsskiftet 1934-1935 noe DNSAP alltid var. Kretsen rundt Jacobsen prøvde å innføre antisemittismen som en del av et forsøk på å gjør partiet nasjonalsosialistisk, mens Andersen var besatt av jødespørsmålet og ville gå inn for en ekstrem antisemittisme.

I likhet med Clausens utforming av resolusjonen i CAUR har Andersens brudd med DNSAP blitt brukt til å vise at Clausen var en moderat antisemitt. Et annet argument var at han sjelden tok opp jødespørsmålet i sine taler. Det var et taktisk grep for å prøve å gi DNSAP en større appell, samt å vise at DNSAP ville mer enn å bare forfølge jødene. Men Clausen gjorde ingen forsøk på å tone ned antisemittismen i *National-Socialisten*.²⁹⁰ Hvis man skal betrakte Clausen som «moderat» antisemitt må det begrunnes ved at han var imot voldelig handlinger og forfølgelse av jøder. Der er hva man velger å sammenligne med som gjør utslaget for dommen om Clausen var en ««moderat» antisemitt eller ikke.

Hvis man godtar at Nürnberglovene spilte en rolle for utviklingen av antisemittismen i NS og DNSAP kan man hevde at Nürnberglovene også førte til splittelse i begge partiene, men av helt forskjellige grunner. Andersens brudd sammenfaller i tid med Martin Tveters

²⁸⁸ Se side 29.

²⁸⁹ Et spennende forskingsfelt er å undersøke hvordan fascistiske og nasjonalsosialistiske grupper over hele Europa reagerte på Nürnberglovene med tanke på deres antisemittiske uttrykk.

²⁹⁰ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 267.

utmeldelse av NS, og en av hovedgrunnene til Tveters utmeldelse var at antisemittens hadde blitt en del av partiet.²⁹¹ Som følge av Nürnberglovene hadde kanskje Andersen et håp om at DNSAP skulle legge seg på lik linje som NSDAP. Andersens brudd med DNSAP, Clausens støtte til resolusjonen i CAUR, DNSAPs forsiktighet med å referere til *Sions vises protokoller* etter teologenes erklæring, samt at antisemittismen fikk et større fokus i DNSAP mot slutten av 1930-årene da Erling Hallas tok over som redaktør av *National-Socialisten*, er alle mulige grunner til at John T. Lauridsen hevder at antisemittismen sto svakest i DNSAP mellom 1933-1937. Lauridsen påpeker også, helt korrekt, at DNSAP var et grunnleggende antisemittisk parti, selv om antisemittismen aldri var DNSAPs hovedelement.²⁹² Selv om ikke antisemittismen var det bærende elementet i DNSAP var det jødene som var hovedfienden til partiet. Antisemittismen hadde en sentral plass i *National-Socialisten* mellom 1933 og 1937.

3.3.2 Innholdet i antisemittismen

Hovedtanken i NS og DNSAPs antisemittisme var den samme: Jødene sto bak marxismen og liberalismen, og de hadde en hemmelig plan om å ta over verden. Et hovedelement i DNSAP og NS' antisemittisme gikk ut på at deres respektive land skulle være styrt av dansker og nordmenn, ikke av jødene. DNSAP og NS' antisemittisme var en del av den moderne antisemittismen som oppsto etter 1870-tallet, men det var innslag av religiøs antisemittisme i begge partiene. I DNSAP var Mallings antisemittisme religiøst basert, men også i NS ble religiøse elementer brukt i et forsøk på å beholde kristne medlemmer.²⁹³ Den biologiske antisemittismen fikk gjennomslag i begge partiene. Den nordiske rase ble opphøyd og den jødiske rase ble sett på som den laveste. Begge partiene brukte rasevitenskapen for å legitimere sin politikk. Jon Alfred Mjøens ideer var den største inspirasjonskilden for NS' tanker og for DNSAP var det Hans Günther sine. Günther var medlem av NSDAP og hadde stor innvirkning på utforming av NSDAPs rasepolitikk, et klart eksempel på hvordan DNSAP kopierte det tyske partiet. DNSAP søkte til Tyskland for å legitimere sin politikk, mens NS fant det vitenskapelig grunnlaget i Norge. Østbye hevdet at Quisling hadde begynt å arbeide for den nordiske rases egenart to år før Hitler, og dermed var ikke rasebiologien noe de hadde importert fra Tyskland.²⁹⁴

Begge partiene anklaget sine politiske konkurrenter for å være kontrollert av jødene eller å være deres lakeier. Både den nasjonale- og verdenspressen ble anklaget for å ha jødiske

²⁹¹ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 31 ff.

²⁹² Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 282-83.

²⁹³ «Oxforddrørelsen og jødene», *Fritt Folk*, 24.04.1936.

²⁹⁴ «Hvad rasespørsmålet gjelder», *Nasjonal Samling*, 15.09.1934.

eiere. Jødene infiltrerte kulturlivet og undergravet den nordiske kultur, ifølge NS og DNSAP. Dermed manifesterte antisemittismen seg også som kulturell og økonomisk antisemittisme, og generelt var det en god del overlapp mellom hvordan antisemittismen manifesterte seg hos NS og DNSAP. For begge partiene var jødene underordnet den nordiske rase, likevel hadde jødene betydelig økonomisk makt og politisk innflytelse.

I tankesettet var det veldig mange likheter mellom partiene, men i uttrykket var DNSAP tydeligere og mer bastant enn NS. Antisemittismen hadde en langt større plass i *National-Socialisten* enn det noen gang hadde i *Nasjonal Samling* og *Fritt Folk* mellom 1933 og 1937. DNSAP var klare på at det «eksisterer et Spøragsmaal om jødisk betydning i Danmark»,²⁹⁵ og «at Jødespørmaalet er uhyggelig brændende herhjemme».²⁹⁶ NS var forsiktig med å hevde at det var et jødespørsmål i Norge, og var vagere i sin utforming når de ville formidle det. Da Johan Bernard Hjort hevdet det var et jødespørsmål i Norge formulerte han seg slik: «Det er mange som sier at vi ikke har noe jødespørsmål i Norge. Dette er sikkert ikke riktig, spørsmålet er snarere meget større enn man gjerne vil gjøre sig klart.»²⁹⁷ En mulig grunn til NS' vage formulering var at det fantes en ordre fra sentralt hold i partiet at angrepene mot jødene skulle være saklig og personangrep skulle ikke forekomme.²⁹⁸

DNSAP gikk lengre enn NS i sin antijødiske propaganda. Det klareste eksemplet var da *National-Socialisten* publiserte lister over jødiske familier i Danmark. Vi finner ikke noe tilsvarende lister publisert av NS. Høsten 1934 var saken om utenlandske jøder som hadde fått statsborgerskap i Norge uten å ha tilbragt tilstrekkelig tid i landet høyaktuell i *Nasjonal Samling*. Likevel var partiet forsiktig med å navngi jødene,²⁹⁹ i motsetning til DNSAP som navnga jødiske emigranter høsten 1937. Et poeng å trekke fram her er at statsborgerskapsaken fant sted i 1934, altså før antisemittismen fikk sitt innpass i NS. Med tanke på ordren om at personangrep ikke skulle forekomme er det usannsynlig at NS ville vært mer villig til å navngi jødene etter at antisemittismen ble tatt opp i ideologien.

Et annet eksempel på at DNSAP var mer radikal i sin antijødiske propaganda var betydningen av *Sions vises protokoller*. DNSAP betraktet de som ekte, og de ble brukt til å bevise at jødene hadde planer om å kontrollere verden. Selv om DNSAP etter hvert ble mer forsiktig med å omtale protokollene hadde de utvilsomt innflytelse på partiet. NS tok ikke i

²⁹⁵ «Jøderne i Danmark», *National-Socialisten*, 14.04.34.

²⁹⁶ «Saa ved vi det», *National-Socialisten*, 01.09.34.

²⁹⁷ «Hvem har rasehat?», *Nasjonal Samling*, 05.03.1936.

²⁹⁸ Dahl, *En fører blir til*, 388.

²⁹⁹ «Jøder, bosatt i utland, blir norske statsborgere», *Nasjonal Samling*, 11.10.1934; «Mistenkelig taushet», 22.11.1934. En jøde ble navngitt i: «Fremmedkontrollen», *Nasjonal Samling*, 28.06.1934 og «Norsk statsborgerrett etter 3 måneder», *Nasjonal Samling*, 25.10.1934.

bruk protokollene før høsten 1937. Protokollene hadde derimot innflytelse på NS, spesielt Østbye, før partiet gikk god for dem.³⁰⁰ At NS ikke gikk god for *Sions vises protokoller* tidligere kan skyldes ordren om at agitasjonen mot jødene skulle være saklig. Som vist hevdet Østbye i 1935 at det var kun en etterskrift i en sveitsisk utgave som var meldt uekte. Det var viktig for Østbye å få fram at selve protokollene ikke var meldt falske. Det må ha vært på grunn av hennes fasinasjon med protokollene og at hun betraktet dem som ekte.

Et element i DNSAPs antisemittisme som ikke var en del av NS' antisemittisme i denne perioden var kritikken av frimureriet. En grunn til det var at NS-presten Kjeld Stub var en profilert frimurer.³⁰¹ Derimot kom dette til å spille en rolle i NS fra høsten 1938 og det var et element som sto sentralt hos Østbye.³⁰² Antisemittismen i NS ble intensivert fra 1938 da NS hadde blitt en sekt. Østbye fikk da en enda større rolle i partiet og hennes tanker lignet på tankesettet i DNSAP.

Det var et felt hvor NS gikk lengre enn DNSAP, og det var ved å komme med en konkret løsning på jødespørsmålet som var å gi jødene en egen stat. Det var ikke en original idé NS la fram. I 1896 utga Theodor Herzl *Der judenstaat* der han la fram ideen om en jødisk stat.³⁰³ Herzl dannet senere sionistbevegelsen som jobbet for at jødene skulle få en egen stat i Palestina. Fra 1937 diskuterte NSDAP planer om å relokere jødene til et ubebodd land, og valget falt til slutt på Madagaskar. Planene om å relokere jødene til Madagaskar kan dateres tilbake til 1885, og på 1920-tallet ble det popularisert av engelskmannen Henry Hamilton Beamish i antisemittiske miljøer.³⁰⁴ At Madagaskar ble nevnt som et alternativ i NS-pressen tyder på at NS, slik som NSDAP, var influert av Beamish. Da Hjort skrev om at jødene skulle ha et eget land skrev han: «intill de får skaffet seg et eget land».³⁰⁵ Formuleringa kan tyde på at han var klar over planene til sionistbevegelsen. Både sionistbevegelsen og antisemittene hadde samme idé, men forskjellige grunner til den. DNSAP la ikke fram løsningen om et eget jødisk land, noe som muligens kan forklares med at NSDAP ikke vurderte dette sterkt før i 1938.³⁰⁶ Dette kan vise at NS var mer uavhengig av NSDAP enn DNSAP i å legge fram nye ideer.

³⁰⁰ Toftesund, ""Da allt folket skulde tro løgnen": Halldis Neegård Østbye : antisemittisk ideolog i Nasjonal samling", 85-86.

³⁰¹ Kreppen, "Fra partipolitikk til kulturkamp: Valg av politisk strategi blant norske nasjonalsosialister 1933-1940", 45.

³⁰² Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 136.

³⁰³ Howard M. Sachar, *A history of Israel: from the rise of Zionism to our time*, 3rd ed. utg. (New York: A.A. Knopf, 2007), 38-41.

³⁰⁴ Kershaw, *Hitler: 1936-45: nemesis*, 320-22.

³⁰⁵ «Hvem har rasehat?», *Nasjonal Samling*, 05.03.1936.

³⁰⁶ Kershaw, *Hitler: 1936-45: nemesis*, 320-22.

En overordnet sammenligning mellom partiene viser at antisemittismen hadde en sterkere posisjon og var mer eksplisitt i DNSAP enn NS i perioden 1933-1937. Det er mulig å argumentere for at Clausen prøvde å gi jødespørsmålet mindre betydning i DNSAP med tanke på Andersens utmeldelse, og at han hellere fokuserte på andre saker. Men Jødespørsmålet var alltid en viktig sak for DNSAP og det var aldri på noen tidspunkt aktuelt å fjerne antisemittismen. Da antisemittismen fikk gjennomslag i NS, vokste den gradvis til å oppta mer av partiets ideologi og fra 1938 ble den et hovedelement. En vesentlig grunn til at den ikke ble et hovedelement før var ordren om å ligge lavt i jødespørsmålet.

NS og DNSAPs antisemittisme i perioden 1933-1937 var moderat i forhold til antisemittismen i NSDAP. Sammenligner man med masseutryddelse blir de fleste former for antisemittisme moderat. DNSAP og Clausen var også moderat i forhold til Andersen og hans parti National Socialistisk Arbejderparti. National Socialistisk Arbejderparti oppfordret til voldelig aksjoner mot jødene. Det forekom ikke i DNSAP.³⁰⁷ I likhet kan NS' antisemittisme betraktes som moderat hvis man sammenligner med andre ytterliggående antisemittiske kretser i Norge.³⁰⁸ Hverken NS eller DNSAP gikk inn for en voldelig antisemittisme. Men i politisk forstand var DNSAP eller NS sin antisemittisme aldri moderat. NS og DNSAP var de største partiene som frontet antisemittismen i sine respektive nasjonale politiske arenaer.

3.4 Oppsummering

Antisemittismen ble gradvis innført i NS, mens i DNSAP var antisemittismen alltid en del av partiets ideologi. Fra høsten 1935 ble antisemittismen innlemmet i NS' ideologi. I begge partiene var jødespørsmålet en kilde til splittelse. Deler av den nasjonalsosialistiske gruppen brøt med NS rundt årsskifte 1934-1935 fordi partiet ikke ville ha noe med antisemittismen å gjøre. Fra høsten 1935 forlot flere kristne NS på grunn av at antisemittismen hadde blitt en del av NS' ideologi. DNSAP opplevde ingen store brudd på grunn av at partiet var imot jødene. Men Aage H. Andersen brøt med partiet fordi DNSAP ikke ville gjøre jødespørsmålet til partiets viktigste sak. Andersens brudd skjedde på et tidspunkt hvor DNSAPs antisemittisme intensiverte på grunn av innføringen av Nürnberglovene i Tyskland. NS ble også påvirket av den eskalerende jødefiendtligheten i Tyskland fra 1935.

Da NS tok opp antisemittismen i ideologen, var innholdet det samme som i DNSAP. Jødene sto bak liberalismen og marxismen. De hadde en hemmelig plan om å ta over verden.

³⁰⁷ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 55.

³⁰⁸ Setter man for eksempel NS antisemittisme opp mot Mikal Sylten og hans *National Tidsskrift* eller Eugen Nilsen og hans blad *Fronten*. Dahl, *En fører blir til*, 381. For å lese mer om Sylten se: Kristin Brattelid, "Mikal Sylten: et antisemittisk livsprosjekt" (Upublisert hovedoppgave, Universitet i Oslo, 2004).

Jødene kontrollerte politikere og pressen, og de ville undergrave den nordiske kultur. Kristne elementer ble brukt i antisemittismen, og jødene fikk skylden for å ha hengt Jesus på korset. I DNSAP antisemittismen et problem for de kristne medlemmene, i motsetning til NS der antisemittismen virket avskrekkende på kristne medlemmer. Det er kristendommens posisjon i partiene som er tema for neste kapittel.

4 Kristendom

Hverken NS eller DNSAPs partiprogram inneholdt en direkte referanse til jødespørsmålet, kristendommen ble derimot omtalt. For NS skulle «[k]ristendommens grunnverdier vernes»,³⁰⁹ og DNSAP skulle «understøtte Kirken i dens Kamp for et kristent dansk Folk.»³¹⁰ Postene var vage og kunne tolkes på mange forskjellige måter. I NS var det flere prester som sto for den kristelige profilen. I DNSAP var det hovedsakelig pastor Anders Malling.

4.1 «Med Gud for folk og fedreland»³¹¹ - NS' forhold til kristendommen

En av grunnene til at antisemittismen ikke slo igjennom tidligere i NS var at kristendommen hadde en sterk posisjon i partiet og demmet opp for antisemittisk innhold.

4.1.1 En kristelig bevegelse?

Ifølge Gulbrand Lunde ble programposten om at kristendommens grunnverdier vernes såpass vag fordi partiet ville holde seg mest mulig nøytral i trosspørsmålet, samtidig som de ikke ville skremme vekk de kristne.³¹² Det er mulig at Lunde ville ha en tydeligere kristelig profil på NS, ettersom han var dypt personlig kristen.³¹³ Lunde ledet NS' Stavangeravdeling, hvor kristendommen sto sterkt. I tillegg til Lunde var Valdemar Hansteen og Frithjof Grude viktige for utformingen av Stavangeravdelingens kristelige profil.³¹⁴

I mars 1934 la NS fram sitt partiprogram, og på møtet ble partiets positive innstilling til kristendommen stadfestet. Garnisonsprest Kjeld Stub uttalte at «kristendommen er det levende grunnlag for vårt arbeid».³¹⁵ Stub var en populær taler på NS' møter og en flittig andakt skriver i NS-avisene. I et intervju med *Nasjonal Samling* september 1934 fortalte Stub at han betraktet NS som «en ny åndelig reisning, både av religiøs og nasjonal art».³¹⁶ I det

³⁰⁹ Nasjonal Samlings program av 1934 som trykt i Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 222-25.

³¹⁰ Program for Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti, september 1933 som trykt i Eigaard, *"Frø af ugræs ...": Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*, 184-85.

³¹¹ Tittelen på denne underdelen er hentet fra Knut Geelmuydens bok med samme navn. Knut Geelmuyden, *Med Gud for folk og fedreland*, Nasjonal Samlings opplysningskrifter (Oslo: NS presse & publikasjon, 1934), 23.

³¹² Johnsen, "Nasjonal Samling i Stavanger 1933-37", 77.

³¹³ Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk", 44-45.

³¹⁴ Johnsen, "Nasjonal Samling i Stavanger 1933-37", 15-16.

³¹⁵ «Vidkun Quisling fremlegger N.S program», *Nasjonal Samling*, 15.03.1934.

³¹⁶ «Kjeld Stub: NS en religiøs og åndelig reisning», *Nasjonal Samling* 13.09.1934.

samme intervjuet hevdet han at NS ville samle det norske folk i et solidarisk samfunn på kristendommens grunnlag, og at kristendommens og NS' idealer lå nært hverandre.

Den positive innstillingen til kristendommen ble uttrykt med faste andakter i partiavisene,³¹⁷ og med utgivelsen av *Med Gud for folk og fedreland* av sogneprest Knut Geelmuyden i 1934. Hovedmålet med Geelmuydens bok var å vise at NS var forenelig med kristendommen. Geelmuyden var svært kritisk til parlamentarismen og de materialistiske ideologiene: liberalismen og marxismen. I boken ble kristendommens budskap om nestekjærlighet koblet til det solidariske samfunnet NS gikk inn for.³¹⁸ Boken var både en appell til kristne om å slutte opp om NS, og til NS' medlemmer om å omfavne kristendommen. I bokens forord ga NS-prestene Håkon Hovdin, Andreas Marius Olay, Marin Tvetter og Kjeld Stub sin fulle støtte til boken.³¹⁹ I tillegg til forfatteren var det de to sistnevnte som var de fremste prestene i NS.

Sogneprest Martin Tvetter var hovedårsaken bak NS' suksess i Vadsø.³²⁰ Tvetter hadde tilbrakt tid i Finland, og han var sterkt influert av finske pietister og den store nasjonale folkebevegelsen som hadde oppstått der. Han mente han fant en lignende nasjonal folkebevegelse i Quislings NS, og at NS' grunnsyn på samfunnet sto i «samsvar med Bibelens syn på folkesamfundet».³²¹

I propagandaen ble kristendommen brukt som et våpen mot NS' største fiende: marxismen. Marxismen ble regelmessig angrepet for gudløshetspropaganda, og det var tittelen på et kapittel i Gulbrand Lundes *Marxismens Gift*. I kapitlet forklarte Lunde hvorfor marxismen var antikristen. Arbeiderpartiet var et gudsfjendtlig parti, selv om de prøvde å skjule det, siden de bygde på marxismen, påstod Lunde. Videre ga han eksempler på hvordan kristendommen ble gjort narr av og sett ned på i den norske pressen.³²²

NS brukte sitater fra norske og utenlandske marxister for å vise at marxismen var antireligiøs. Det mest populære var Karl Marx' famøse sitat: «Religion er opium for folket». Et annet sitat som ofte ble brukt, enten fullstendig eller delvis, var et sitat av den avdøde sovjetmarxistiske oppdragelsesministeren Anatoly Lunacharsky:

³¹⁷ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 20. I *Nasjonal Samling* var det en andakt per nummer.

³¹⁸ Geelmuyden, *Med Gud for folk og fedreland*, 23.

³¹⁹ Ibid., 4.

³²⁰ For å lese mer om Martin Tvetter se: Einar Niemi, «Sogneprest Martin Tvetter i Vadsø», i *Varanger årbok*, red. Reidun Rushfeldt (Sør-Varanger Historielag, Vadsø Historelag og Vardø Historielag, 1995).

³²¹ «Med NS frem for kristendom og folkelykke», *Nasjonal Samling*, 20.12.1934.

³²² Avsnittet er basert på Lunde, *Marxismens gift: et kampskrift mot den åndelige og moralske oppløsningsprosess i vårt folk*. 16 ff.

Vi hater de kristne. Selv de beste av dem må bli betraktet som våre slemmeste fiender. De preker om kjærlighet og barmhjertighet til vår neste, vi vil ha hat! Vi må lære å hate, ti bare på den måte kan vi erobre verden. Vi har angrepet jordens konger, la oss nu angripe himmelens. En hver religion er gift! Den lammer ånden og dreper den, dreper vilje og bevissthet. Kamp på kniven må erklæres mot alle religioner. Vår oppgave er det å ødelegge all religion og moral!³²³

For NS var det en kamp mellom korset og hammeren. Hammeren representerte marxismen og var hatets symbol.³²⁴ Ifølge NS bygde marxismen på hat. Klassekampen, som gjorde forskjell på folk, var et uttrykk for det. I motsetning var kristendommen bygget på kjærlighet, og for Gud var alle like.³²⁵

Kristendommen ble også brukt til å gjenfortelle Norges historie. Gjenfortellingen romantiserte gamle helter. Solkorset, ofte omtalte som Olavskorset, var NS' partiemblem. NS knyttet sitt emblem og bevegelse tilbake til Olav den hellige, og i 1934 valgte NS Stiklestad som sted for sitt årsmøte. Olav den hellige hadde kjempet mot hedendommen, innført kristendommen og samlet Norge til et rike. Norge hadde blitt født på ny. Tiden var kommet for at Norge skulle få en ny gjenfødelse, og NS hadde tatt på seg oppgaven. De skulle kjempe mot hedendommen, som denne gangen var marxismen, og de skulle samle Norge til et rike.³²⁶ En moderne norsk helt var Fridtjof Nansen. På sine eldre dager ble Nansen positivt innstilt til kristendommen, og NS koblet kristendommen og Nansen sammen.³²⁷

Kristendommens sterke posisjon kom tydelig fram i julenummeret av *Nasjonal Samling* fra 1934. Lunde skrev: «For NS-folkene må julen bli det den skal være, en tid for åndelig gjenfødelse og styrkelse i den kristne tro.»³²⁸ Julenummeret inneholdt også to innlegg av Martin Tvester. Det ene innlegget, med tittelen «Med NS frem for kristendom og folkelykke», var en appell til alle kristne om å slutte seg til NS. Tvester betraktet NS som den eneste politiske bevegelsen som kunne kjempe mot den Gudsfiendtlige marxismen.³²⁹

Det er liten tvil om at NS var sterkt knyttet opp mot kristendommen, og det var mange som betraktet NS som en kristelig bevegelse i 1934. I kommunevalget 1934 fikk NS over 12 prosent av stemmene i Stavanger, og en grunn til det var den framtrepende rollen

³²³ «Gudløshetspropagandaen sluppet inn i vest-europeisk kultur», *Nasjonal Samling*, 06.12.1934.

³²⁴ «Hammeren er rettet mot korset», *Nasjonal Samling*, 02.08.1934.

³²⁵ Geelmuyden, *Med Gud for folk og fedreland*, 22.

³²⁶ «Hvorfor Stiklestad?», *Nasjonal Samling*, 26.07.1934.

³²⁷ «Fridtjof Nansen – Roald Amundsen», *Nasjonal Samling*, 31.05.1934.

³²⁸ «Julehelg for NS-folkene», *Nasjonal Samling*, 20.12.1934.

³²⁹ «Med NS frem for kristendom og folkelykke», *Nasjonal Samling*, 20.12.1934.

kristendommen hadde i valgkampen.³³⁰ Knut Geelmuyden var sikker på at suksessen skyldtes Stavangeravdelingens «strålende moralsk slagkraft».³³¹

Da Arbeiderpartiet fikk regjeringsmakt i mars 1935, ble de anklaget av NS for at de ville gjennomføre en marxistisk revolusjon i Norge. Sitatene fra Lunacharsky og Marx ble gjenbrukt. Lunde mente det var tydelig at «marxismen er helt uforenlig med enhver form for religion.»³³² Han hevdet kristendommen prekte «nestekjærlighet og samhold mellom menneskene», og at marxismen prekte hat til de andre i samfunnet gjennom klassekampen.³³³ Når norske marxister hevdet at marxismen ikke var antireligiøs var det «humbug eller uvidenhet om marxismen», ifølge Johan Bernard Hjort.³³⁴ Partiet lagde en kobling mellom sitt slagord - fellesnyttens foran egen nytten - og kristendommens ideal om samhold mellom menneskene. NS' mål var nasjonal enhet uten klassemotsetninger, som de mente sto i kontrast til marxismens lære. Det var en kamp mellom korset og hammeren, mellom kristendommen og marxismen og mellom Nasjonal Samling og Arbeiderpartiet.

Om den pågående kirkestriden i Tyskland holdt partiorganet seg for det meste taus. Kort fortalt gikk den tyske kirkestriden ut på at NSDAP prøvde å ta kontroll over den tyske kirken.³³⁵ 20. juli 1935 gjenga *Nasjonal Samling* et svar fra Tysklands innenriksminister Wilhelm Frick. Det ble slått fast at det var nødvendig å samle de 25 tysk-evangeliske kirkene på grunn av konkordatet den katolske kirken hadde med det tyske riket. Samt at samlingen ble gjennomført på egenhånd, og striden som den evangeliske kirke gjennomgikk var basert på personlig motsetningsforhold.³³⁶ Quisling tok opp den tyske kirkestriden under NS' årsmøte i 1935 der han uttalte at «[k]ristendommens syn er ikke homogent» og «vi vil ikke ha denne strid om formsaker inn i Nasjonal Samling.»³³⁷

4.1.2 Tveters utmeldelse

I løpet av 1935 økte de antisemittiske innsalgene i partiet, og dette skapte bekymring for flere av de kristne medlemmene, særlig Martin Tvetter.³³⁸ Som vi husker fra forrige kapittel

³³⁰ Johnsen, "Nasjonal Samling i Stavanger 1933-37", 77 ff.

³³¹ «En moralsk folkereising», *Nasjonal Samling*, 30.08.1934.

³³² «Marxist regjeringen som er EN FORBRYTELSE mot norsk lov», *Nasjonal Samling*, 21.03.1935.

³³³ «Marxist regjeringen som er EN FORBRYTELSE mot norsk lov», *Nasjonal Samling*, 21.03.1935.

³³⁴ «Marxismen og religionen», *Nasjonal Samling*, 07.02.1935.

³³⁵ For å lese mer om den tyske kirkestriden se, med følgende noter, Anders G. Kjøstvedt, ««Widerstand und Ergebung»: Dietrich Bonhoeffer og Bekjennelseskirken», i *Demokratisk beredskap : intellektuell motstand mot totalitære fristelser*, red. Øystein Sørensen, Bernt Hagtvet, og Nikolai Brandal (Oslo: Dreyer, 2015).

³³⁶ «Kirkestriden i Tyskland», *Nasjonal Samling*, 20.06.1935.

³³⁷ «Over 1000 deltagere ved NS' riskmøte i Stavanger», *Nasjonal Samling*, 03.08.1935.

³³⁸ Brev fra Martin Tvetter til Gulbrand Lunde, 29.11.1935 som gjengitt i Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 44-47.

opprettet Hans S. Jacobsen tidsskriftet *Ragnarok*. *Ragnarok* inneholdt antikristelige tekster og for enkelte personer ble avisen oppfattet som et NS-organ. NS fikk såpass mange henvendelser at de fant det nødvendig å poengtere at det ikke var noen forbindelse mellom *Ragnarok* og NS' organisasjon eller opplysningsvirksomhet.³³⁹ I den samme artikkelen ble det gjentatt at NS' prinsipielle innstilling var «vern av kristendommens grunnverdier».³⁴⁰ Dette var et forsøk på å berolige de kristne medlemmene.

Senhøsten 1935 forlot Martin Tvetter NS. Tidligere på året hadde han sendt brev til NS' ledelse der han var kritisk til utviklingen i partiet. Årsakene til Tvetters utmeldelse var at antisemittismen og rasespørsmålet hadde blitt tatt opp av partiet, samt at NS uttrykte en positiv holdning til det fascistiske Italia og det nasjonalsosialistiske Tyskland. Tvetter mente at NS bygde på samme ideologi som fascismen og nasjonalsosialismen, og han betraktet de som antikristelige ideologier. Det var flere kristne som delte Tvetters synspunkter, og hans utmeldelse blir ofte regnet som starten på de kristelige utmeldelser.³⁴¹

I slutten av november 1935 inneholdt *Nasjonal Samling* en ny appell, med tittelen «Et kristelig folkeparti?», til de norske kristne om å melde seg inn i NS.³⁴² NS ble omtalt som det eneste partiet i Norge som kjempet mot marxismen. Appellen var signert med en T og kom på omtrent samme tidspunkt som Tvetter meldte seg ut av partiet. Det var kanskje et forsøk på å skape en illusjon om at Tvetter skrev artikkelen, men innholdet i og tidspunktet for artikkelen gjør at det er høyst usannsynlig at han var forfatteren.³⁴³ Tittelen på appellen refererte til Kristelig Folkeparti, og partiorganet virket å være oppmerksom på at det kunne være et alternativ for NS' kristne velgere. I tillegg til Kristelig Folkeparti hadde Samfundspartiet, ledet av Bertram Dybwad Brochmann, en kristelig profil. Både Kristelig Folkeparti og Samfundspartiet ble stiftet samme år som NS.³⁴⁴ For mennesker som ikke var over gjennomsnittet politisk engasjert var det mulig å forveksle NS med Dybwad Brochmanns parti. Dette problemet hadde blitt tatt opp av Stub i *Nasjonal Samling* sommeren 1934 etter at

³³⁹ «NS og tidsskriftet "Ragnarok",», *Nasjonal Samling*, 03.10.1935.

³⁴⁰ «NS og tidsskriftet "Ragnarok",», *Nasjonal Samling*, 03.10.1935.

³⁴¹ Avsnittet er basert på Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 33ff. og Brev fra Martin Tvetter til Gulbrand Lunde, 29.11.1935 som gjengitt i *ibid.*, 44-47.

³⁴² «Et kristelig folkeparti?», *Nasjonal Samling*, 21.11.1935.

³⁴³ Martin Tvetter signerte som regel alle sine innlegg med fullt navn, og i innlegget blir det tydelig påpekt at marxismen var jødisk, noe Tvetter ikke gjorde. Da artikkelen ble trykt hadde Tvetter høyst sannsynlig allerede bestemt seg for at han var ferdig med NS.

³⁴⁴ Kristelig Folkeparti fikk 0,82 % av stemmene, mens Samfundspartiet fikk 1,50 % av stemme. På landsbasis fikk de mindre stemmer enn NS likevel fikk både Kristelig Folkeparti og Samfundspartiet en mandat på Stortinget. *Stortingsvalget 1943*, Norges Offisielle Statistikk (Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1934), 153-57.

han hadde vært i samtale med en embedsmann som trodde Dybwad Brochmanns var NS' fører.³⁴⁵

De andre NS-prestene fulgte ikke Tveters fotspor. Grunnen til det var at de ville forsøke å få NS tilbake på et kristelig spor.³⁴⁶ Rett før jula 1935 slo Geelmuyden fast at NS' oppgave var å reformere norsk politikk, ikke reformere kristendommen.³⁴⁷ Dette var en indirekte referanse til kirkestriden i Tyskland samt et forsøk på å distansere seg fra den tyske nasjonalsosialismen. NS ble beskrevet som en nødvendig politikk for kristenfolket, og igjen ble det påpekt NS ville verne om kristendommens grunnverdier. Rett etter nyttår inneholdt *Nasjonal Samling* en artikkel av Quisling der han hevdet marxismen var antikristelig, koblet marxismen opp mot Arbeiderpartiet og understreket at marxismen var et ledd i en jødisk verdenssammensvergelse.³⁴⁸ I perioden etter Tveters utmeldelse ble gamle sitater og argumenter resirkulert. Kristendommen ble sett på som en viktig brikke i kampen mot kommunistene. Alle disse artiklene må betraktes som et forsøk på å holde på de kristne i partiet. Forsøket var forgjeves. På dette tidspunktet var det klart at NS ikke var det partiet de kristne hadde håpet på.

4.1.3 Oxfordbevegelsen og den Gudsfiendtlige marxismen

Da *Fritt Folk* erstattet *Nasjonal Samling* i mars 1936, ble forholdet mellom NS og kristendommen tatt opp. Stub mente at det ikke fantes et punkt i NS' program som gikk imot kristendommens morallære.³⁴⁹ I avisen ble det diskutert om religion og politikk skulle blandes sammen, eller om det skulle holdes separert. Det ble slått fast at de kristnes rolle i politikken var å «underkaste politikken de bud som kristendommen forkynner.»³⁵⁰

I løpet av april oppfordret *Fritt Folk* Oxfordbevegelsen, en kristen vekkellesbevegelse som kom til Norge i 1934, til å støtte opp om NS.³⁵¹ Alternativt kunne man stemme på ett av partiene som var imot Gud.³⁵² Dette kan forstås i den retning av at hvis man ikke stemte på NS var man imot Gud, selv om NS aldri formulerte det slik. Artikkelen førte til et umiddelbart

³⁴⁵ «Oplysning trenges», *Nasjonal Samling*, 05.07.1934.

³⁴⁶ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 33; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 170-71.

³⁴⁷ «NS og Kristendommen», *Nasjonal Samling*, 12.12.1935.

³⁴⁸ «Kommunistregjeringen og kristendommen», *Nasjonal Samling*, 02.01.1936.

³⁴⁹ «Kristendommen og politikk», *Fritt Folk*, 27.03.1936.

³⁵⁰ «Kristendommen og politikk», *Fritt Folk*, 27.03.1936.

³⁵¹ Oxfordbevegelsen var kristen vekkellesbevegelse stiftet i 1921 av den amerikanske presten Frank Nathan Daniel Buchman. Bevegelsen skiftet navn til Moralsk Opprustning i 1938. Store Norske Leksikon, s.v. «Moralsk Opprustning». 21.10.2015. https://snl.no/Moralsk_Opprustning

³⁵² «Oxford!», *Fritt Folk*, 18.04.1936.

svar fra NS- og Oxfordmann, oberstløytnant Einar Halle.³⁵³ Halle satt spørsmålstegn ved NS' omtale av andre partier og partiets standpunkt i jødespørsmålet, som han betraktet som «et meget vanskelig spørsmål.»³⁵⁴ Halle poengterte at sakene han tok opp hadde støtt kristne vekk fra NS, og til slutt konkluderte han med at de som sto for slike synspunkter måtte fjernes fra partiet slik at bevegelsen kunne vokse.

Med oberstløytnantens innlegg var det duket for debatt i *Fritt Folk*. Det første svaret på Halles innlegg konstaterte at ideologien bak Oxfordbevegelsen måtte respekteres og at det fantes gode Oxfordfolk som var medlem av NS. Forfatteren av svaret var mest opptatt av å utdype jødespørsmålet. Det ble forsøkt å berolige Oxfordbevegelsen at NS ikke ville forfølge jødene, men at deres standpunkt ovenfor jødene var nødvendig.³⁵⁵ Halle kom med et motsvar der han sa seg enig i at jødene hadde for stor innflytelse og at dette måtte bekjempes, men han var bekymret for at agitasjonen mot jødene skulle eskalere. Videre understrekte oberstløytnanten at han anså NS som det beste våpenet mot kommunismen. Halles påpekte disse sakene fordi han ville at NS skulle være så sterk som overhodet mulig.³⁵⁶

Debatten ble rundet av med to innlegg fra partiet. Det ble igjen slått fast at NS var det eneste partiet som hadde tatt standpunkt mot de «marxistiske kristendomsfornekterne.»³⁵⁷ NS mente det var åpenlyst hvilket parti de kristne skulle stemme. På bakgrunn av Halles kommentar om at flere kristne var støtt av NS, prøvde *Fritt Folk* å tegne et nytt bilde av Kristus som den «største av alle helter.»³⁵⁸ Med det nye bildet av Kristus håpet avisen at de kristne ville være med i kampen mot kommunismens djevleskap. Videre ble det forsøkt å overbevise leserne om at det var mulig å være kristen og antisemitt.³⁵⁹

Det var marxismens guds- og religionsfiendtlighet NS rettet sin agitasjon mot. Partiet brukte langt mer tid på å bevise at denne agitasjonen stemte enn å forsikre de kristne om at NS var en bevegelse i kristendommens ånd. I partiorganet ble det servert skrekkehistorier om kristendommens undertrykkelse i Sovjetunionen, og om hvordan de gudløse marxistene ville sette alle verdens kriker i brann.³⁶⁰ NS forsøkte å vise at Arbeiderpartiet lå på en marxistisk

³⁵³ «Oxford», *Fritt Folk*, 22.04.1936.

³⁵⁴ «Oxford», *Fritt Folk*, 22.04.1936.

³⁵⁵ «Oxfordrørelsen og jødene», *Fritt Folk*, 24.04.1936.

³⁵⁶ «Oxfordrørelsen og jødene», *Fritt Folk*, 02.05.1936.

³⁵⁷ «De kristne og NS», *Fritt Folk*, 05.05.1936.

³⁵⁸ «De kristne og NS», *Fritt Folk*, 05.05.1936.

³⁵⁹ «Nasjonal Samling og Jødene. Kan en kristen være antisemitt», *Fritt Folk*, 11.05.1936.

³⁶⁰ «Påskan blev brukt til gudløshetspropaganda i Sovjetsamveldet», *Fritt Folk* 17.04.1936; «Religions stilling i Russland», *Fritt Folk* 02.06.1936. Feil trykt dato på avisen, står 2.mai 1936. Det er snakk om nummer 52.

linje når det gjaldt religionsspørsmålet. En sak som ble framhevet var at regjeringspartiet ville at kristendommen skulle få en mindre stilling i skolen.³⁶¹

Som følge av NS' marxistfiendtlighet, støttet partiet Pro Deo-bevegelsen.³⁶² Bevegelsen hadde utspring fra Sveits og hadde som mål å kjempe mot marxismen og for kristendommen.³⁶³ I løpet av våren 1936 ble det opprettet en norsk avdeling, og Knut Geelmuyden skal ha vært initiativtaker til dette.³⁶⁴

NS-prestene holdt seg for det meste tause i dagsavisen, unntaket var den faste lørdagsandakten. Ifølge partiorganet var Stub en aktiv taler i valgkampen, og det skal ha vært såpass mange forespørsler at garnisonspresten ikke kunne imøtekomme alle.³⁶⁵ Dag O. Bruknapp hevder at Stubs aktivitet var synkende etter 1935.³⁶⁶ Utenom andaktene hadde ikke Stub noen innlegg i partiorganet, men Geelmuyden hadde derimot noen korte innlegg. Essensen i disse var at de kristne skulle kjempe mot marxismen.³⁶⁷ I løpet av 1936 ble Geelmuyden mer skeptisk til NS, og i et internt brev til Hjort betraktet han NS som en skuffelse på grunn av at kristendommen hadde mistet sin posisjon.³⁶⁸

Under valgkampen i 1936 var ikke religionen et kort NS spilte på. Hovedargumentet til NS var at en stemme til de borgerlige var en bortkastet stemme i kampen mot marxismen. Selv om det kristelige innholdet i *Fritt Folk* hadde dabbet av, var NS fortsatt positivt innstilt til kristendommen. Hjort hevdet at «[a]lt som kan bygge op land og folk på nasjonal og kristelig grunn, har krav på tilslutning og sympati».³⁶⁹ Utgaven på valgdagen inneholdt «En kristens appell», som henvendte seg til «religiøst interesserte» for å få de til å stemme NS,³⁷⁰ og et leserinnlegg som ble avsluttet med: «Med Gud for hjem og fedreland.»³⁷¹ Disse to innleggene tyder på at det fortsatt var mennesker som betraktet NS som en kristelig bevegelse eller i hvert fall en forkjemper for kristendommens grunnverdier. NS gjorde et dårlig valg, likevel hyllet de seg selv ved å påstå at deres valgkamp gjorde at marxistene ikke fikk flertall.

³⁶¹ «Arbeiderpartiet demonstrerer mot KRISTENDOMMEN», *Fritt Folk*, 09.07.1936.

³⁶² «Kristenfolket til kamp mot marxismen», *Fritt Folk*, 22.04.1936; «Pro Deo: Veien til Golgata», artikkelserie som startet i *Fritt Folk* 28.09.1936.

³⁶³ «Til det norske folk», *Fritt Folk*, 15.04.1936.

³⁶⁴ Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk", 44.

³⁶⁵ «Kjeld Stub i valgkampen», *Fritt Folk*, 12.10.1936.

³⁶⁶ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 36.

³⁶⁷ «„Olavskorset"», *Fritt Folk*, 25.08.1936.

³⁶⁸ Stein Ugelvik Larsen og Ingun Montgomery, "Kirken, krisen og krigen," vol. 5 (Bergen: Universitetsforlaget, 1982). 288-89.

³⁶⁹ «Bibelskolen gjennom 20 år», *Fritt Folk*, 04.09.1936.

³⁷⁰ «19 oktober», *Fritt Folk*, 19.10.1936.

³⁷¹ «Far og mor. Hvad det alvorlige gjelder», *Fritt Folk*, 19.10.1936.

Det er spesielt to valgkretser som viser hvordan de kristelige stemmene NS fikk i 1934 var borte to år senere. Det var i Stavanger og Vadsø. I Stavanger fikk NS 12,1 prosent av stemmene ved kommunevalget i 1934, opp fra 3,5 prosent fra Stortingsvalget i 1933.³⁷² Ved Stortingsvalget i 1936 falt de tilbake til 3,5 prosent. I Vadsø fikk NS 12,2 prosent av stemmene ved Stortingsvalget i 1933 og 19 prosent av stemmene ved kommunevalget i 1934.³⁷³ Tveters utmeldelse fikk en negativ konsekvens for NS i Vadsø, da de fikk kun 4 prosent av stemmene ved stortingsvalget i 1936.³⁷⁴

4.1.4 «Kampen mot jødedommen er ingen kamp mot kristendommen»³⁷⁵

Kristendommens posisjon i NS mistet fotfeste med antisemittismens innkomst. Et spørsmål man kan stille seg er om partiet var bevisst på at de hadde mistet kristelig stemmer i stortingsvalget. Ville valgresultatet gjøre at NS distanserte seg enda lengre fra religionen, eller ville NS fri til de kristne på nytt? Desember-utgaven av *Fritt Folk* inneholdt en andakt av Stub, og Quisling hadde et innlegg om et nordisk verdenssamvelde for fred som han knyttet til kristendommens idealer. Et mål ved et nordisk samarbeid, ved siden av å gjenreise det nordiske folk, var «å gi verden en ny nordisk og kristen ånd».³⁷⁶ Var dette starten på at NS skulle få en kristelig profil igjen? Svaret er nei. Utenom dette nummeret var det ingen tegn på at NS ville gå tilbake til sin kristelige profil. Dette var forøvrig noe av det siste man hører av Stub i NS-pressen. Geelmuyden ga seg også som bidragsyter til *Fritt Folk*. Andakten som tidligere hadde vært et fast innslag i hovedorganet ble fjernet i 1937. Et bevis på at partiets gjenværende prester hadde mistet troen på NS som en kristelig bevegelse. Quislings fokus på kristendommen kan ha kommet av at det nærmet seg juletider. Quisling var personlig kristen, selv om han aldri ble sett i kirken,³⁷⁷ og det var ikke uvanlig at han koblet sitt parti opp mot

³⁷² Johnsen, "Nasjonal Samling i Stavanger 1933-37", 18.

³⁷³ Dahl, Hjeltnes, og Hagtvat, *Den norske nasjonalsosialismen : Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*. 130-34. NS fikk 156 stemmer i Vadsø ved kommunevalget i 1934. Stig Bjørshol i sin hovedoppgave «Nasjonal samling i Finnmark 1933-1944» opprer med samme velgertall, men hevder at NS fikk kun 8,9 % av stemmene på grunn av høyere velgermasse. Dette er ikke korrekt og skyldes nok en feil utregning fra Bjørshol. Stig Bjørshol, *Nasjonal samling i Finnmark 1933-1944*, vol. 1993:1 (Alta: Alta lærerhøgskole, 1993), 23-23. NS fikk 156 av 819 stemmer. *Kommune og ordførervalgene 1934*, Norges Offisielle Statistikk (Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1935), 28-29.

³⁷⁴ *Nasjonal samling i Finnmark 1933-1944*, 1993:1, 22. Denne utregning til Bjørshol er korrekt. *Stortingsvalget 1936*, Norges Offisielle Statistikk (Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1937), 129.

³⁷⁵ Tittelen på denne underdelen er hentet fra en artikkel i *Fritt Folk*. «Kampen mot jødedommen er ingen kamp mot kristendommen», *Fritt Folk*, 15.04.1937.

³⁷⁶ «Positivt Fredsarbeide», *Fritt Folk*, desember 1936.

³⁷⁷ Dahl, *En fører blir til*, 339.

kristendommens idealer. Kristendommen var ikke en førende del av NS' ideologi, men partiet beholdt den positive innstillingen til kristendommens verdier.

I 1937 var NS et parti i oppløsning. Et gjennomgående tema i *Fritt Folk* var gudløsheten man fant i marxismen. Igjen ble det satt fokus på at Arbeiderpartiet ville fjerne kristendomsundervisningen fra skolen.³⁷⁸ Igjen ble det vist til hvordan marxistene bekjempet kristendommen og brant ned kirker i Russland, Spania og Mexico.³⁷⁹ NS advarte mot at det samme kunne skje i Norge, og mente at kun de kunne hindre en slik utvikling.

Den tyske kirkestriden gikk ikke ubemerket hen i Norge, og sogneprest J.F. Sandberg hevdet at den tyske nasjonalsosialismes kamp mot jødedommen var en kamp mot kristendommen. NS mente dette var en alminnelig misforståelse. Halldis Neegaard Østbye skrev et åpent brev til sognepresten der hun hevdet at kampen mot jødedommen ikke var en kamp mot kristendommen. Hun henviste til Martin Luther og hans antisemittisme, samt at hun siterte det gamle testamentet for å vise den grusomme jødeånden. En ånd hun mente alle kristne mennesker burde ta avstand fra.³⁸⁰ Om kirkestriden i Tyskland hevdet NS at det var mange forskjellige nye strømminger. Enkelte av strømmingene sto i kamp mot kristendommen, mens andre tok sikte på å reformere bibelen, ifølge NS. Men alle de nye retningene bygget på en guddommelig idé og sto dermed i motsetning til marxismen som var antireligiøs og Gudsfiendtlig. NS poengterte at det var fortsatt sterke strømminger som gikk inn for en uforandret lutherske og katolske kirke i Tyskland som sto i kamp mot de nye retningene.³⁸¹

I en tale på NS' riksmøte sommeren 1937 hevdet Quisling at kristendommen gjennomgikk en krise, men at NS ikke skulle bli en diskusjonsklubb for teologiske spørsmål.³⁸² Utover dette ble ikke NS' forhold til kristendommen utdypet i referatet fra årsmøte. Høsten rettet NS kritikk mot norske prester og hevdet at kirken var på vei til å bli underlagt verdenskommunismen. Det ble referert til programposten om at kristendommens grunnverdier vernes, og partiet hevdet at «[d]et ser ut som om det er andre enn kirkens tjenere som i denne oppløsningens tid må stå vakt om de kristelige verdier.»³⁸³

Partiets antisemittisme hadde gjort at mange kristne betraktet partiet med avsky. I julenummeret i 1937 var det få referanser til kristendommen og heller ingen innlegg fra gjenværende NS-prester. Dette var en stor kontrast til tidligere julenumre der kristendommen

³⁷⁸ «Kulturbolsjevismen hvorav antireligiøs skoleundervisning er en integrerende del», *Fritt Folk*, 11.03.1937.

³⁷⁹ «Religionen som privatsak», *Fritt Folk*, 20.03.1937.

³⁸⁰ «Kampen mot jødedommen er ingen kamp mot kristendommen», *Fritt Folk*, 15.04.1937.

³⁸¹ «De religiøse strømminger i Tyskland», *Fritt Folk*, 29.04.1937.

³⁸² «En illusjon å tro at marxismen er likvidert i Norge», *Fritt Folk*, 8.07.1937.

³⁸³ «Trekkes kirken inn i verdensbolsjevismen», *Fritt Folk*, 13.11.1937

ble framhevet. NS var fortsatt positiv til de kristne verdier, men kristendommen hadde ingen sentral stilling i partiet.

4.2 «Hakekorset bane vej for Kristi kors»³⁸⁴ - DNSAPs forhold til Kristendommen

Fører-kuppet var ikke den eneste betydningsfulle handlingen i løpet av sommeren 1933 som kom til å ha en konsekvens for DNSAPs ideologiske forming. Like viktig var pastor Anders Mallings innmeldelse i partiet.³⁸⁵ Malling var DNSAPs fremste kristne ideolog og partiets ubestridde nummer 2 fram til han brøt med partiet våren 1936.³⁸⁶ I DNSAPs nye åttepunkts program gikk partiet inn for å støtte opp om kirkens kamp for et kristent dansk folk, og dette kan sees som en tillitserklæring til Malling. Bruddet mellom DNSAP og Malling, som vil bli behandlet senere, skjedde på grunn av at Malling mente at partiet skulle ha en klare nasjonal holdning og distanse fra NSDAP. Antisemittismen hadde ingen betydning for bruddet da Malling var antisemitt både før og etter sin periode i DNSAP.³⁸⁷

En annen prest i DNSAPs rekke var pastor A. A. Jørgensen fra Feldballe.³⁸⁸ I 1934 var han redaktør av det første julehefte til DNSAP, *Jul i Norden*, hvor han bidro med en antisemittisk tekst.³⁸⁹ Året etter bidro han ikke til *Jul i Norden*, og etter 1935 var han ikke oppført som taler i DNSAPs presse. Fra tid til annen var det andre prester som talte i forbindelse med DNSAPs møter, men det var ingen som var i nærheten å ha den samme posisjonen, eller agiterte like sterkt for DNSAP som Malling.

4.2.1 «Et kristent, nationalsocialistisk Folk»³⁹⁰

Ved julen 1933 hadde Malling opparbeidet seg en solid posisjon i partiet. Julenummeret av *National-Socialisten* i 1933 viet plass til to artikler av Malling med titlene «Hedensk jul og kristent jul» og «Nationalsocialisme, Danskhed og Kristendom».³⁹¹ I den første artikkelen

³⁸⁴ Tittelen på denne underdelen er hentet fra er slagord av Anders Malling. Malling, *Nationalsocialismen og Kirken*, 10.

³⁸⁵ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 167.

³⁸⁶ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 209.

³⁸⁷ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 167 ff.

³⁸⁸ *National-Socialisten* nevnte aldri fornavnet til pastor Jørgesen, selv ikke når de valgte å profilere han i partiavisen. «Pastor Jørgensen, Feldballe», *National-Socialisten*, 24.09.1934. I 1934 var han redaktør av DNSAP julehefte, *Jul i Norden*. Der brukte han initialene A.A.

³⁸⁹ Danmarks National-Socialistiske ArbejderParti. *Jul I Norden*, 1934.

³⁹⁰ Tittelen på denne underdelen er hentet fra en artikkel av Anders Malling. «Kirstenkors og Hakekors», *National-Socialisten*, 21.04.1934.

³⁹¹ «Hedensk jul og kristent jul» *National-Socialisten*, 24.12.1933; «Nationalsocialisme, Danskhed og Kristendom» gikk over to numre. *National-Socialisten*, 24.12.1933 og 31.12. 1933.

tok Malling et oppgjør med marxismen, som han mente prøvde å fjerne alle kristne elementer i det danske samfunnet. Marxistene hadde komponert nye julesalmer som skulle erstatte de kristne, og innført borgerlig konfirmasjon isteden for den kristne. Malling betraktet dette som forsøk på å hindre mennesker i å komme i kontakt med Gud. I nasjonalsosialismen skulle julen og konfirmasjonen være kristen. Det ble et motsetningsforhold mellom nasjonalsosialismen, som var kristen, og marxismen, som var hedensk. Videre skrev Malling: «Vi danske Nationalsocialister kræver, at levende Kristendom skal være vort Folks aandelige Grundlag.»³⁹² Han påpekte at dette ikke var et tomt programpunkt, men at det skulle være danske nasjonalsosialisters bekjennelse. Medlemmer av DNSAP skulle tilhøre den kristne tro og det danske folk skulle være kristent.

Malling hevdet det var nasjonale og kristelige grunner til at han ble nasjonalsosialist.³⁹³ Prester uten tilknytning til DNSAP mente at kristendommen ikke var forenelig med nasjonalsosialismen, noe som førte til at Malling flere ganger var i konflikt med sine kollegaer. I den andre artikkelen ga pastoren et svar på kritikken om hvordan han som dansk og kristen kunne være medlem av DNSAP. Svaret var delt opp over to utgaver. Den første delen omhandlet danskheten. Malling var sterkt nasjonalt innstilt, og han presiserte at DNSAP ikke hadde noen forbindelser med den tysk nasjonalsosialismen. Ifølge Malling ville en dansk nasjonalsosialisme, i motsetning til en dansk marxisme, være det beste for et vennskapelig forhold mellom Tyskland og Danmark. Videre mente han at hvis det var nasjonalsosialister på begge sider av grensen ville grensespørsmålet til slutt opphøre. Hvis Tyskland valgte å utfordre grensen, var Malling bastant på at DNSAP ville være det beste forsvar mot en slikt angrep.³⁹⁴

Den andre delen omhandlet forholdet til kristendommen. Malling tok avstand fra Tyskland og statsdyrkelsen som fantes der. Under Hitler hadde den tyske kirke fått mer frihet, hevdet pastoren. En dansk nasjonalsosialisme ville føre til at den danske kirke fikk best mulig arbeidsvilkår, og ikke en forfalsket kristendommen som DNSAP hadde blitt kritisert for. Malling slo fast at det skulle være en positiv evangelisk luthersk kristendom. Staten skulle legge forholdene til rette for at den danske kirke kunne vokse, men den skulle ikke blande seg i kristelige spørsmål. Det skulle være et samarbeid mellom staten og kirken, et samarbeid som

³⁹² «Hedensk jul og kristent jul», *National-Socialisten*, 24.12.1933.

³⁹³ «Nationalsocialisme, Danskhed og Kristendom», *National-Socialisten*, 24.12.1933.

³⁹⁴ «Nationalsocialisme, Danskhed og Kristendom», *National-Socialisten*, 24.12.1933.

ville gagne begge to. Spesielt skulle de bekjempe den gudløse marxismen som var deres felles fiende, og på ingen måte skulle danske kristne bli beordret til å dyrke staten.³⁹⁵

I julenummeret tok Clausen for seg høytidens lange tradisjoner og knyttet det opp mot kristne verdier. Julen i Danmark var på vei til å forfalle, og marxistene fikk indirekte skylden for det.³⁹⁶ Utover dette berørte ikke Clausen kristendomsspørsmålet, det var Malling som hadde fått det oppdraget. Slik kom det til å være hele tiden mens Malling var i partiet. Pastorens to artikler kom til å være utgangspunktet og retningslinjene for hvordan forholdet mellom DNSAP og kristendommen skulle være.

Våren 1934 skrev Malling en positiv anmeldelse av Jørgen Skebys bok *Kirstenkors og Hakekors*. Skeby var nasjonalsosialist, men hadde ingen tilknytning til DNSAP. Tankesettet til Skeby lå veldig nært Malling sitt, selv om Skeby var katolikk. Begge var enig i at nasjonalsosialismen ikke skulle bli en religion, men en nasjonal, økonomisk og politisk bevegelse.³⁹⁷ I en kort tidsperiode før Mallings *Nationalsocialismen og Kirken* utkom var det mulig å få kjøpt Skebys bok av DNSAP. Det er meget mulig at det var Mallings fortjeneste med tanke på innholdet i anmeldelsen. I anmeldelsen hevdet Malling at ingen dansk nasjonalsosialist ønsket hedenskap, og viste tilbake til da kristendommen hadde seiret over hedendommen i Danmark under N.F.S. Grundtvigs ledelse på 1800-tallet. Dette var en indirekte kommentar til den pågående tyske kirkestriden, og det var et argument han ofte la fram når han diskuterte kirkestriden.³⁹⁸ Til slutt oppfordret han alle til å bli med i DNSAPs kamp slik at det danske folket kunne bli «et kristent, nationalsosialistisk Folk.»³⁹⁹

I mai 1934 hadde DNSAP et stort stevne i Slagelse hvor både pastor Jørgensen og pastor Malling talte. I referatet fra møte kan man få inntrykk av at den danske nasjonalsosialismen var en kristelig bevegelse som ville spre nestekjærlighet. På møte prekte Malling at «[v]or kristelige Opgave som Nationalsocialister er at virke for Nestekærligheden, også ovenfor vore folkelige Motstandere.»⁴⁰⁰ Malling ville at DNSAP skulle skape et kristelig folkefellesskap.

Alle medlemmer var forpliktet til å arbeide for hele DNSAPs idé, prekte Malling på DNSAPs landsmøte i 1934. Med dette siktet Malling til programposten om å støtte kirken i kampen for et kristent dansk folk, noe han mente kun var mulig hvis man var personlig kristen. Malling kom med en oppfordring til alle om å vende seg mot Gud og bli «Jesu

³⁹⁵ «Nationalsocialisme, Danskhed og Kristendom», *National-Socialisten*, 31.12.1933.

³⁹⁶ «Folkehelg», *National-Socialisten*, 24.12.1933.

³⁹⁷ «Kirstenkors og Hagekors», *National-Socialisten*, 21.04.1934.

³⁹⁸ «Den danske Nationalsocialisme og Kirken», *National-Socialisten*, 22.12.1934

³⁹⁹ «Kirstenkors og Hakekors», *National-Socialisten*, 21.04.1934.

⁴⁰⁰ «Gamle Danmarks Rike fødes skal på ny», *National-Socialisten*, 19.05.1934.

Disipel».⁴⁰¹ Dette må forstås som at Malling mente det var helt nødvendig å være kristen for å være en fullkommen nasjonalsosialist.

For prestene som var medlem eller sympatiserte med DNSAP var ikke antisemittismen et problem. Malling var med å forme DNSAPs antisemittiske tankesett.⁴⁰² Pastorens syn på jødespørsmålet ble utdypet i forrige kapittel. Kristendommen var et ledd i den antisemittiske propagandaen. DNSAP forsøkte å vise hvordan jødene hatet kristendommen,⁴⁰³ og fra Sovjetunionen kom det skrekkehistorier om hvordan kristne ble forfulgt og mishandlet av jødene.⁴⁰⁴ Videre gjorde *National-Socialisten* et poeng ut av å vise at Martin Luther hadde en fiendtlig holdning til jødene.⁴⁰⁵ DNSAP mente at det var ingen konflikt mellom å være kristen og antisemitt, og at jødespørsmålet ikke berørte kristendommens grunnlag.⁴⁰⁶

Med Mallings inntreden i partiet fikk DNSAP en kristelig profil. Pastoren opparbeidet seg en sterk stilling i partiet, og det er holdbart å karakterisere hans meninger som partiets offisielle. Den kristelige profilen kom tydelig fram i *National-Socialisten* fra høsten 1933, og i årboken *Jul i Norden* som hadde en kristelig profil i de to første utgavene.

4.2.2 Gudløshet, kirkestrid og Oxford

For DNSAP var marxismen gudløs og imot kristendommen. Den marxistiske klasseinndelingen ble betraktet som ukristelig. Under Mallings tid i DNSAP ble det lagt langt mere vekt på å bevise at den Sosialdemokratiske regjeringen i Danmark var en representant for den gudløse marxismen, enn å legge ut om marxismens religionsfiendtlighet i Sovjetunionen. Grunnen til det kan være Mallings nasjonale innstilling. DNSAP beskyldte regjeringen for at de ville fjerne kristendomsundervisning fra skolen,⁴⁰⁷ og hevdet at regjeringen ville innføre lover som vil ødelegge hjemmet, kirken og moralen.⁴⁰⁸

I 1935 ga Malling ut *Nationalsocialismen og Kirken*. Boken ga en grundig innføring i DNSAPs posisjon ovenfor kristendommen. Grunninnholdet var det samme som i Mallings to artikler fra julen 1933. Det ble satt store spørsmålstegn ved hva som vil skje med det danske samfunnet hvis marxistene fikk fortsette å styre. Slagordet «Hakekorset bane vej for Kristi kors» ble lansert i boken. Hovedideen var at nasjonalsosialismen ville legge forholdene til

⁴⁰¹ «Pastor Mallings Pærdiken», *National-Socialisten*, 04.08.1934.

⁴⁰² Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 168.

⁴⁰³ «Røde Ulve i Faarekldær», *National-Socialisten*, 25.09.1934.

⁴⁰⁴ «Jødernes Mishandlinger af de Kristne i Rusland», *National-Socialisten*, 15.12.1934.

⁴⁰⁵ «Luther og Jøderne», *National-Socialisten*, 03.11.1934.

⁴⁰⁶ Malling, *Nationalsocialismen og Kirken*, 10.

⁴⁰⁷ «Religion og Marxisme», *National-Socialisten*, 12.01.1935.

⁴⁰⁸ «Systemet som Banebrydere for Kommunismen og højfinanssen», *National-Socialisten*, 17.11.1934.

rette for kirken, men at kirken skulle få styre fritt. Kirken og staten skulle arbeide sammen for å kjempe mot den gudløse marxismen.⁴⁰⁹

En god redegjørelse av DNSAPs holdning til kirkestriden i Tyskland fant man i samme bok. Både i partiorganet og boken ble den danske rikspresen beskyldt for å spre usannheter om kirkestriden. At Hitler hadde innsatt en eneveldig biskop som hadde som mål å innføre hedenskapen i Tyskland var fullstendig feil, ifølge Malling. Han påpekte at den tyske hedenskapen hadde sin opprinnelse lenge før nasjonalsosialismen, og at den danske rikspresen tok feil da de hevdet kirkestriden kun handlet om bekjennelsesspørsmål. Forfatningsspørsmål og personlige motsetninger var like mye opphavet til striden, hevdet Malling. Det danske pressens framstilling av kirkestriden ble betraktet som en viktig grunn til at danske kristne var skeptiske ovenfor DNSAP. Malling mente det ikke var noe fare for en dansk kirkestrid hvis DNSAP kom til makten, fordi det ikke fantes noe religiøs mystikk i partiet.⁴¹⁰

Ifølge DNSAP var de som prøvde å innføre den germanske religionen i Tyskland ikke var ekte nasjonalsosialister. Hitlers *Mein Kampf* ble sitert for å vise at kristendommen ikke ville endres i en nasjonalsosialistisk stat.⁴¹¹ DNSAP avviste rykter om at kristne prester ble forfulgt i Tyskland, og påpekte at det var full religionsfrihet i Tyskland. Hvis noen prester hadde blitt arrestert var det ikke på grunn av deres kristne tro, men deres politiske handlinger.⁴¹²

I løpet av 1930-tallet etablerte Oxfordbevegelsen seg i Danmark. Bevegelsen ble først møtt med skepsis av DNSAP på grunn av de positive omtalene bevegelsen hadde fått i *Politikken* og *Ekstrabladet*.⁴¹³ Malling delte ikke denne skepsisen. Siden *Kristeligt Dagblad* gikk god for bevegelsen burde det være nok for danske nasjonalsosialister, hevdet pastoren.⁴¹⁴ Artikler fra *Kristeligt Dagblad* ble ofte gjengitt og kommentert i *National-Socialisten*. Malling mente at Oxfordbevegelsen og nasjonalsosialismen hadde felles grunnideer,⁴¹⁵ og det var skeptikerne enig i.⁴¹⁶ Skeptikerne satt spørsmålstejn om bevegelsen var politisk siden den fortalte om grusomhetene i Tyskland, men unnlot å nevne grusomhetene i Sovjetunionen.⁴¹⁷ Oxfordbevegelsen var ikke politisk, hevdet Malling. Selv om de skulle lykkes med sin

⁴⁰⁹ Malling, *Nationalismen og Kirken*, 27-44.

⁴¹⁰ Avsnittet er basert på *ibid.*, 5 ff.

⁴¹¹ «Kirkekamp», *National-Socialisten*, 31.03.1934.

⁴¹² «Den tyske Trosbekendelse», *National-Socialisten*, 13.07.1935.

⁴¹³ «Oxford», *National-Socialisten*, 11.05.1935.

⁴¹⁴ «Oxfordbevægelsen», *National-Socialisten*, 18.05.1935.

⁴¹⁵ «Oxford», *National-Socialisten*, 11.05.1935.

⁴¹⁶ «Nogle Sprøgsmaal om Oxford-Bevægelsen», *National-Socialisten*, 29.06.1935.

⁴¹⁷ «Nogle Sprøgsmaal om Oxford-Bevægelsen», *National-Socialisten*, 29.06.1935.

religiøse vekkelser var det fortsatt nødvendig med en politisk vekkelser, og den måtte DNSAP stå for.⁴¹⁸ DNSAP fikk et ambivalent forhold til Oxfordbevegelsen.

4.2.3 Kontroversen rundt Malling

Det oppsto en sterk opposisjon mot Malling i kirkelige kretser etter at han ble en prominent nasjonalsosialist, og den sosialdemokratiske presse kom med gjentatte angrep mot pastoren. Da I. P. Nielsen, et medlem av Sosialdemokratiet, hørte Malling preke i 1934, henvendte han seg til kirkeministeren for å få pastoren tvangsforflyttet vekk fra sitt presteembete i Sønderjylland. Forsøket var mislykket. Grunnlaget for Niensens klage var at han mente pastoren blandet religion og politikk i sin gudstjeneste.⁴¹⁹

I februar 1935 var det en heftig debatt mellom pastor Halfdan Høgsbro og Malling. Nasjonalsosialismen ville ødelegge kristendommen, hevdet Høgsbro. Malling hevdet DNSAP ville fremme kristendommen, og at Høgsbro gjorde en feil da han sammenlignet den danske nasjonalsosialismen med den tyske nasjonalsosialismen. Skal vi tro *National-Socialisten* gikk Malling seirende ut av debatten. Argumentet partiorganet brukte var at de sosialdemokratiske avisene unnlot å rapportere fra debatten, noe de ikke ville ha gjort hvis Høgsbro hadde seiret.⁴²⁰

I desember 1935 hadde Malling en lignende konfrontasjon med pastor Th. Møllerup.⁴²¹ Møllerup var spesielt kritisk ovenfor DNSAPs agitasjon mot jødene, og det var mange prester som delte hans bekymringer. I begynnelsen av 1936 sendte fem teologer ut en erklæring der de stadfestet at de var imot nasjonalsosialismen, og hevdet at DNSAP ville forfølge jøder.⁴²² DNSAP svarte med at de ikke ville forfølge jødene, men de ville begrense deres innflytelse i Danmark. Det er mye som tyder på at Aage H. Andersens *Den kristne Kirke i nordisk Belysning* falt i dårlig smak hos teologene, og boken kan ha vært en utløsende faktor for erklæringen mot DNSAP.⁴²³ I tillegg til å angripe jødene agiterte Andersen for kirkereformasjon i boken. Andersens kirkereformasjon handlet for det meste om å kvitte seg med alle jødiske elementer fra kristendommen.⁴²⁴ I kretsen rundt Andersen sto erstatningsteologien sterkt. Erstatningsteologien gikk hovedsakelig ut på at det var de kristne som var Guds utvalgte folk, ikke jødene siden de hadde fornektet Kristus da han kom til

⁴¹⁸ «Oxfordbevegelsen», *National-Socialisten*, 18.05.1935.

⁴¹⁹ «v. Køller-Metoderne og Pastor Malling», *National-Socialisten*, 25.08.1934.

⁴²⁰ «Den nationale Socialisme skal genskabes i alle danske hjerter», *National-Socialisten*, 02.02.1935.

⁴²¹ «Diskussionen mellem Pastor Malling og Pastor Møllerup», *National-Socialisten*, 21.12.1935.

⁴²² «De fem Teologers Erklæring», *National-Socialisten*, 18.01.1936.

⁴²³ «Pastor Malling og Jødesprøgsålet», *National-Socialisten*, 18.01.1936.

⁴²⁴ «Aage Andersen og Partiet», *National-Socialisten*, 16.11.1935. Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 54ff; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 205.

jorden.⁴²⁵ Da teologene kom med erklæringen, hadde Andersen og hans bok blitt bannlyst av DNSAP. Mollerup beskyldte Malling for å gå god for skriftet, noe Malling benektet.⁴²⁶ *Kristeligt Dagblad* ga full støtte til Mollerup og de andre teologene, og det må ha vært tungt for Malling med tanke på hans positive omtaler av bladet.

Som følge av denne debatten ble DNSAPs medlemmer anklaget for ikke å være kristne. Et partimedlem ga følgende svar på kritikken: «Følgelig gælder dette: Når vi Nationalsocialister selv tror, at vi er Kristne, saa er vi Kristne!»⁴²⁷ Partiet mente med dette at det var ingen teologer som kunne bestemme hvem som fikk lov til å kalle seg kristne.

I begynnelsen av 1936 ble det mer oppstyr rundt Malling da han ble anklaget for å ha hatt et forhold med en ung tjenestepike.⁴²⁸ DNSAP støttet Malling i denne saken. Det gjorde også hans menighet, ifølge *National-Socialisten*.⁴²⁹ Etter denne episoden hørte man lite til Malling og ellers var det lite fokus på kristendommen i partiorganet. Våren 1936 hadde Malling og Johannes Sørensen stilt seg i opposisjon til Frits Clausen, og sammen stiftet de Dansk Folkefællesskab i mai 1936.⁴³⁰ Malling var skeptisk til den økende tyskvennligheten i partiet,⁴³¹ og Clausens urokkelig holdning i grensespørsmålet.⁴³² Malling var fast bestemt på at grensen skulle holdes slik den var og mislikte at Clausen hadde deltatt på protestmøtene til tyske grenseflyttere.⁴³³ Dessuten var det organisatoriske uenigheter mellom Sørensen og Clausen.⁴³⁴ Sørensen var pådriveren for oppgjøret med DNSAP, men det var Malling som ble føreren av det nye partiet.⁴³⁵ Den 6. juni 1935 meldte *National-Socialisten* at Malling og Sørensen hadde blitt ekskludert fra DNSAP.⁴³⁶ Til sammen meldte ca. 80 medlemmer seg ut av DNSAP på grunn av splittelsen.⁴³⁷ Antallet utmeldelser var ikke stort, men konsekvensen var større. DNSAP hadde mistet flere personer med lederverv, fikk nok en politisk konkurrent

⁴²⁵ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 105.

⁴²⁶ «Pastor Malling og Jødespørsmålet», *National-Socialisten*, 18.01.1936.

⁴²⁷ «Nationalsocialismen og Kristendommen», *National-Socialisten*, 25.01.1936.

⁴²⁸ «Pastor Malling nægter at føre Sag for Systemets Domstole», *National-Socialisten*, 22.02.1936.

⁴²⁹ «Past. Mallings Menighed støtter ham», *National-Socialisten*, 14.03.1936.

⁴³⁰ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 172; Hans Palle Lohmann, *Dansk Folkefællesskab 1936-42: en fascistisk, nationalistisk og idealistisk bevægelse*, vol. 87, Odense University studies in history and social sciences (Odense: Odense Universitetsforlag, 1984), 19.

⁴³¹ Bak, *Dansk antisemitisme 1930-1945*, 172.

⁴³² Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 154.

⁴³³ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 208.

⁴³⁴ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 154.

⁴³⁵ Lohmann, *Dansk Folkefællesskab 1936-42: en fascistisk, nationalistisk og idealistisk bevægelse*, 87, 20-21. Det er interessant å legge merke til at Clausen vektla Sørensen da han behandlet bruddet i sin selvbiografi og i DNSAP partihistorie. Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 41, 479 ff.

⁴³⁶ «Sørensen ~ Malling», *National-Socialisten*, 06.06.1936.

⁴³⁷ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 210.

på høyresiden og ble negativt omtalt i den landsdekkende pressen.⁴³⁸ Og ikke minst hadde de mistet sin ubestridde kristelige ideolog.

4.2.4 Kirkeveien

Etter Mallings utmeldelse skiftet den kristelige propagandaen karakter i *National-Socialisten*. Det ble lagt mer vekt på å bevise marxismens gudløshet i Sovjetunionen. Ifølge avisen hadde det kommet ut en brosjyre i Sovjetunionen, rettet mot barn, der det sto at man skulle ringe politiet hvis man ble tvunget til å gå i kirken av foreldene sine.⁴³⁹ Gjentatte ganger ble det meldt at marxistene hadde revet 426 av 454 kirker i Moskva, og at det var opprettet et eget forbund som skulle spre den gudløse propagandaen.⁴⁴⁰ Det ble framhevet hvordan marxistene i Sovjetunionen anså religionen som en av sine største fiender, og hvilke tiltak som ble satt inn for å bekjempe kristendommen i hele verden.⁴⁴¹

Kristendommen ble fortsatt brukt som et ledd i den antijødiske propagandaen. Da flere danske antisemitter ble tiltatt for jødeforfølgelse i 1936, mente partiet at det ikke var noe forfølgelse av jødene, men forfølgelse av kristne.⁴⁴² Dette ble knyttet opp mot kristenforfølgelsen i Sovjetunionen, og partiorganet hevdet at flere tusen prester hadde mistet livet der.⁴⁴³ Denne forandring i propagandaen skjedde fordi det ikke fantes noen til å erstatte Malling som partiets kristne ideolog. For å prøve å tiltrekke kristne til partiet, serverte DNSAP skrekkehistorier om hva de mente kom til å skje i Danmark hvis ikke de fikk makten.⁴⁴⁴ Ifølge DNSAP var nasjonalsosialismen det beste forsvaret mot den gudløse marxismen, og det beste politiske alternativ til å sikre kristendommens eksistens.

Selv om Malling var bannlyst fra partiet levde hans ideer videre, men i mer moderat forstand. 27. februar 1937 redegjorde partiet om sitt forhold til kristendommen for første gang etter bruddet med Malling. DNSAP stilte seg fullstendig på kristendommens side i kampen mot gudløsheten. Det kristne livssyn var av den største betydning for det danske folks åndelig og materielle liv, men det var kirkens oppgave å forkynne kristendommen, ikke partiets. Partiet skulle ikke blande seg inn i meningsforskjellene mellom ulike kirkesamfunn. Ingen

⁴³⁸ Ibid.

⁴³⁹ «Kirkenyt fra Sovjet», *National-Socialisten*, 25.07.1936.

⁴⁴⁰ «Kirkenyt fra Sovjet», *National-Socialisten*, 25.07.1936; «Sovjet og kirkerne», *National-Socialisten*, 26.09.1935.

⁴⁴¹ «Kampen mod Korset», *National-Socialisten*, 27.02.1937; «De gudløses Planer og Virksomhed», *National-Socialisten*, 10.07.1937.

⁴⁴² «Kristenforfølgelse i Danmark», *National-Socialisten*, 17.10.1936; «Nye Kristenforfølgelser», *National-Socialisten*, 14.11.1936;

⁴⁴³ «Kristenforfølgelse i Danmark», *National-Socialisten*, 17.10.1936.

⁴⁴⁴ «Gud skal jages ud af Sovjet», *National-Socialisten*, 14.08.1937.

skulle heller bli tvunget til å melde seg inn i kirken hvis de ikke hadde lyst. DNSAPs grunnsyn var helhetens vel før det enkeltes vel, som de mente stemte godt overens med kristendommen, og det var grunnlaget for den positive holdningen partiet hadde overfor kristendommen.⁴⁴⁵

Den 4. april 1937 talte Frits Clausen i en konfirmasjonsfest, og senere det samme året ble talen gjengitt i *Hvad vil Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti* som inneholdt utdypende taler om hvert av DNSAPs programposter.⁴⁴⁶ Året etter ble talen døpt «Kirkevejen» og utgitt som en selvstendig brosjyre. I talen forklarte Clausen at kristendommens posisjon i det danske samfunnet hadde blitt svekket og ga skylden til marxismen, liberalismen og kirken selv. Kirken hadde begått en feil ved å trekke seg tilbake fra folkets liv. Clausen tilbakeviste anklagene om at DNSAP ville kvitte seg med all religion. Videre hevdet han at det var fullstendig tull at DNSAP ville innføre de gamle nordiske guder. Clausen var tydelig på at DNSAP ikke var et kristent parti, men en bevegelse som ville gjenreise det danske folk, og i en slik gjenreising ville kristendommen være en samlende kraft.⁴⁴⁷

Tanken om at «Hakekorset bane vej for Kristi kors» fant man igjen i redegjørelsen og i Clausens tale. DNSAP skulle støtte opp om kristendommen, men ellers skulle kirken få lov til å styre alt selv. DNSAP var åpen for flere retninger av kristendommen, tidligere hadde Mallings gått inn for en positiv luthersk evangelisk kristendom. Så lenge medlemmene fulgte DNSAPs grunnverdier, som var i samsvar med kristendommen, stilte partiet seg åpent til om de var personlig kristen eller ikke. Den kristelige profilen partiet hadde mens Mallings var i partiet forsvant. En stor grunn til det var at det ikke fantes andre prester i bevegelsen eller ideologiske erstattere som la den sammen vekten på kristendommen. Kristendommens svekkede stilling gjorde at juleheftet, *Jul i Norden*, fikk en annen profil. Jula sto fortsatt i sentrum i 1936-utgaven, men bladet hadde ikke det samme kristelige innholdet.⁴⁴⁸ 1937-utgaven ble merkbart utvidet og fungerte mer som en oppsummerende årbok.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ «Kristendommen og Partiet», *National-Socialisten*, 27.02.1937

⁴⁴⁶ Clausen, *Hvad Vil Danmarks National-Socialistiske Arbejder Parti?*, *Otte Taler Om D.N.S.A.P.s Program*.

⁴⁴⁷ Avsnittet er basert på Clausens tale. Talen hentet fra Frits Clausen *Kirkevejen: En Tale Om Nationalsocialismen* (Bovrup: D.N.S.A.P.s Forlag, 1938).

⁴⁴⁸ Danmarks National-Socialistiske ArbejderParti. *Jul I Norden*, 1936.

⁴⁴⁹ Danmarks National-Socialistiske ArbejderParti. *Jul I Norden*, 1937.

4.3 Sammenligning

Både NS og DNSAP hadde en tydelige kristelig profil fram til omkring våren 1936. Begge partiene opplevde brudd som førte til at kristendommen mistet sin sentrale posisjon. Felles for prestene i NS og Malling var at de sto for en konservativ tolking av kristendommen. Det er mange forskjellige grunner til at prestene ble med i NS og DNSAP. At NS ikke opprinnelig var et antisemittisk parti var en faktor at flere prester tilsluttet seg NS. For Malling var DNSAPs antisemittisme en grunn til at han ble med. Et hovedelement for at kristne ble med i NS var kampen mot marxismen,⁴⁵⁰ dette gjaldt også for Malling. Marxismen ble sett på som en motstander til kristendommen og den trengtes å bekjempes. Jeg tror det som tiltrakk prestene mest var lovnaden om nasjonal gjenreisning. Prestene mislikte sekulariseringen i samfunnet. Ved å melde seg inn i NS og DNSAP håpet de å få være med å forme den nasjonale gjenreisningen slik at den skjedde på et kristent grunnlag.

4.3.1 Brudd i partiene

Kristendommens sterke posisjon i NS var en faktor til utmeldelser. Grupperingen rundt Hans S. Jacobsen som meldte seg ut rundt årsskiftet 1934-1935 ønsket å innføre ny-hedenskap og var imot kristendommen.⁴⁵¹ Da programkomitéen arbeidet med å forme programmet til NS ett år tidligere, ønsket Jacobsen at partiet skulle gå inn for religionsfrihet. *Ragnarok* inneholdt flere kristenfiendtlige tekster og er et bevis på at kristendommens framtreddende posisjon i partiet var en faktor til bruddet. I DNSAP hadde kristendommens sterke posisjon ingen betydning for at noen brøt med partiet. Aage H. Andersen brukte religiøse elementer i sin antisemittisme og betraktet seg selv som kristen,⁴⁵² men han agiterte for at kristendommen måtte ta et oppgjør med sin jødiske arv.⁴⁵³ Andersen ville sannsynligvis ikke hatt et problem med å gi sin versjon av kristendommen en sterk posisjon så lenge den kom i andre rekke til antisemittismen. Malling hadde problemer med Andersens syn på kristendommen.⁴⁵⁴ Selv om Andersen og Malling hadde forskjellige syn på kristendommen, skjedde bruddet mellom Andersen og DNSAP på grunn av forskjellige holdninger til jødespørsmålet som vist tidligere.

Martin Tveters utmeldelse høsten 1935 markerte starten på at NS mistet sin kristelige profil. Den største konsekvens av at kristendommen mistet sin posisjon var at kristne velgere

⁴⁵⁰ Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk", 46-48.

⁴⁵¹ Emberland, *Religion og rase: nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, 253-70.

⁴⁵² Det fantes personer i Andersen sin krets som var kristendoms fornektere, men det var veldig få. Bak, *Dansk antisemittisme 1930-1945*, 104-08.

⁴⁵³ *Ibid.*, 174.

⁴⁵⁴ «Pastor Malling og Jødespørsmålet», *National-Socialisten*, 18.01.1936.

flyktet fra NS ved valget i 1936. Dette har blitt illustrert med valgresultater fra Stavanger og Vadsø ovenfor. Flere kristne forble i partiet og prøvde å opprettholde kristendommens sterke posisjon, men antisemittismen og nasjonalsosialistiske trekk tok overhånd.⁴⁵⁵ Dermed mistet kristendommen gradvis sin sentrale posisjon.

Mallings utmeldelse fikk en umiddelbar effekt på kristendommens posisjon i DNSAP. Det var ingen som var i stand til eller villig til å opprettholde kristendommen som et bærende element for bevegelsen. NS forsøkte å holde på de kristelige velgere, noe man ikke kan spore hos DNSAP. En grunn til det kan være at partiet ikke hadde en spesiell stor kristen velgerskare. Veldig mange prester var negativt innstilt ovenfor nasjonalsosialismen, og det vil være naturlig å tro at mange kristne velgere hadde den samme holdningen. Malene Djursaa har undersøkt DNSAPs medlems- og velgertall, men hun har ikke sett nærmere på om det var en spesiell stor kristen velger- eller medlemsmasse i DNSAP.⁴⁵⁶ Det ville uansett være vanskelig å anslå. At det ikke var masseutmeldelser fra DNSAP da Malling brøt med partiet, samt at partiet hadde en økende velgermasse gjennom hele 1930-tallet, kan tyde på at kristendommen ikke var en like stor tiltrekningsfaktor for DNSAP som for NS.

Det var likheter og ulikheter for grunnene til bruddene. Innføringen av antisemittismen førte til at kristne i NS begynte å bli skeptisk innstilt ovenfor bevegelsen. Som vist var Tveter en sterk motstander av antisemittismen. I DNSAP levde kristendom og antisemittisme side om side og var derfor ikke en kilde til splittelse for de kristne.

I begge partiene var de kristne misfornøyde med innflytelsen fra Tyskland og tyskvennligheten partiene viste. I NS var innflytelse fra Tyskland og innføringen av antisemittismen tett knyttet til hverandre. Tveter protesterte mot at NS begynte å ligne på nasjonalsosialismen i sine former. Quislings deltagelse i den fascistiske internasjonal, CAUR, skapte også misnøye blant de kristne i NS.⁴⁵⁷ De kristne ønsket ikke noen forbindelser med utenlandske ideologier.

Kjeld Stub uttrykte en annen oppfatning enn Tveter og mente NS ikke var påvirket fra Tyskland.⁴⁵⁸ Dette kan det være flere grunner til. For det første kan det hende han gjorde det for å berolige kristne medlemmer slik at de skulle forbli i partiet. Videre kan det være at han gjorde det for å rettferdiggjøre at han selv ble i partiet. Den tredje grunnen kan være at han faktisk mente det. At Stub ble langt mer anonym i NS, viser at han ikke likte partiets

⁴⁵⁵ Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk", 38 ff.

⁴⁵⁶ Se Djursaa, *DNSAP: danske nazister 1930-45: 1*.

⁴⁵⁷ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 33.

⁴⁵⁸ Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk", 38-39.

utvikling. Stub var medlem i NS fram til desember 1940, men hans aktivitet ble gradvis trappet ned fra 1935, og fra 1938 var han ikke lenger med i hovedstyret.⁴⁵⁹ I likhet med Tveter var Stub nasjonalt innstilt, og kanskje ville han ikke innse at NS, som han håpet ville være en nasjonal norsk bevegelse, hadde blitt påvirket fra utlandet.

Den økende tyskvennligheten i DNSAP var noe Malling mislikte sterkt. Pastoren var som de norske prestene meget nasjonalt innstilt. Malling ville at DNSAP skulle være en særegen dansk bevegelse og at partiet skulle distansere seg fra NSDAP. På det tidspunkt Malling meldte seg inn i DNSAP forsøkte Clausen å gjøre partiet mer «dansk». En vanskelig oppgave da DNSAP var et kopiparti av NSDAP. Sammenlignet med partiet under Lembcke gjorde Clausen partiet mer «dansk», men ikke like sterkt som Malling ønsket.

Ingen av NS-prestene fikk en like sterk posisjon som det Malling hadde i DNSAP. Malling var DNSAPs nummer 2 etter Frits Clausen. Johan Bernhard Hjort var NS' nummer 2 fram til han forlot partiet. Hans Fredrik Dahl hevder at både Stub og Geelmuyden var en del av partiets indre kjerne. Studerer man møteprotokollene til NS mellom 1933 og 1937 finner man ut at Geelmuyden var fraværende på det første rikstinget i 1934 og på noen av rådsmøtene i perioden.⁴⁶⁰ På partiets tredje og fjerde riksmøte hevdet NS at det var 1500 og 2000 tilhørere,⁴⁶¹ og dermed er det stor sannsynlighet for at Geelmuyden deltok. Geelmuyden hadde en sentral rolle blant de kristne i partiet noe utgivelsen *Med Gud for folk og fedreland* bekrefter.

Kjeld Stub var presten som oppnådde en stilling som lignet mest på Mallings. Han var en av de mest ettertraktete talerne i NS, medlem av hovedstyret og deltok på partitingene og flere rådsmøter. Stub ble også regnet som kristendommens fremste talsmann blant de kristne i NS.⁴⁶² Som en personlig venn av Quisling hadde Stub et bånd til føreren som ingen av andre prester hadde mulighet til å knytte.⁴⁶³

I Nord-Norge var Martin Tveter NS' ledende mann. Presten holdt flere tillitsverv i regionen og han var medlem av NS' hovedstyre.⁴⁶⁴ Han var derimot ikke til stede på noen av rådsmøtene, noe som kan skyldes hans bosted. Tveter hadde planlagt å delta på riksmøtet i 1935, men var fraværende på grunn av sykdom.⁴⁶⁵ At Tveter var bundet til Vadsø på grunn av

⁴⁵⁹ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 36.

⁴⁶⁰ Åse A. Lange, Ole Kolsrud, og Mette Gismerøy Ekker, *Nasjonal samling: møteprotokoll 1934-1945* (Oslo: Riksarkivet, 2011), 19 ff.

⁴⁶¹ Ibid., 33 og 40.

⁴⁶² Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 168.

⁴⁶³ Emberland, *Religion og rase: nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*, 258.

⁴⁶⁴ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 20.

⁴⁶⁵ Niemi, «Sogneprest Martin Tveter i Vadsø», 215.

sitt presteembete, var en av faktorene til at han ikke fikk en tilsvarende posisjon i resten av landet.

Det var andre prester i NS, men deres posisjoner var ikke like sterke som de tre nevnte og vil derfor ikke bli sammenlignet med Malling. I tillegg til prestene var det flere framtrekkende kristne i partiledelsen, og ingen hadde større tillit enn Gulbrand Lunde. Lunde var den største drivkraften for NS i Stavanger, og i 1935 ble han utnevnt til propagandasjef i partiet. Lundes agitasjon fokuserte på å bevise marxismens gudløshet. Gjennomgangen av sentrale kristne medlemmer i partiene viser at det var mange flere kristne som hadde innflytelsesrike posisjoner i NS enn i DNSAP, selv om ingen hadde en tilsvarende stilling som Malling.

Sannsynligvis er det flere grunner til at ikke DNSAP tiltrakk seg prester til partiet. En grunn var DNSAPs åpenlyse antisemittisme. Men, som Sofie Lene Bak viser, var det forakt mot jødene i Indre Misjonen i Danmark i 1930-årene.⁴⁶⁶ Malling var oppvokst i et indremisjonsk hjem og man kunne tro at flere fra samme miljø ville tilslutte seg DNSAP da Malling gjorde det. En viktig grunn til at ikke flere prester ble medlemmer i DNSAP var at partiet ble oppfattet som noe tysk. Arven etter 1864 hadde gjort forholdet mellom Danmark og Tyskland anstrengt. De fleste prester ville ikke støtte opp om noe de mente var en fare for Danmarks selvstendighet.

Da Malling var utilfreds med politikken til DNSAP utfordret han Clausens førerskap. Det var ingen av de som ønsket at NS skulle være et kristent parti som utfordret Quisling. Tveter var den som uttrykte sin misnøye med NS' ideologiske retning tydeligst, men istedenfor å ta et offentlig oppgjør trakk han seg ut av partiet. Stub prøvde å forsvare NS på nasjonal grunn, men da han innså at det ikke var holdepunkter i hans argumenter trakk han seg som aktivt medlem. Geelmuyden kom også i bakgrunnen. Etter NS' valgnederlag i 1936 fokuserte Lunde mer på sin vitenskapskarriere enn på politikken.⁴⁶⁷ Det var en tendens at de kristne trakk seg gradvis ut av rampelyset istedenfor å konfrontere Quisling. Sannsynligvis er det to hovedgrunner for at prestene ikke utfordret Quisling. Den første er at de ikke hadde et eget ønske om å lede et parti. Prestene hadde ikke vært politisk aktive før de ble med i NS. Den andre grunnen er at de beundret og respekterte Quisling. Selv om de ble uenige i partiets

⁴⁶⁶ Bak, *Dansk antisemittisme 1930-1945*, 121-66.

⁴⁶⁷ Jan Magne Arntsen og Thor Geir Harestad, *Triumf og tragedie: historien om NS-minister Gulbrand Lunde* (Sandnes: Commentum, 2012), 111. Lunde var kulturminister under okkupasjonen fram til han døde i oktober 1942. *Ibid.*, 117 ff.

politikk ville de ikke svike føreren. Quisling hadde vært for mange en hovedfaktor til at de ble med i NS. Dessuten hadde de kristne andre alternativ hvis de søkte etter et kristent parti.⁴⁶⁸

Det er flere grunner til at Malling valgte å utfordre Clausen. Den første er at han var uenig med DNSAPs politikk. En annen er at Clausens førerstilling ikke var like sterk som Quislings. For det første hadde Clausen tatt makten ved et kupp. For det andre uttalte Clausen at det ikke fantes en klar fører i Danmark og det var fortsatt noe DNSAP var på utkikk etter.⁴⁶⁹ For det tredje ga Clausen uttrykk for at han ville stille sin stilling til disposisjon hvis ikke partiets ledende medlemmer ga full tiltro til hans førerskap.⁴⁷⁰ Sammen med Johannes Sørensen stiftet Malling Dansk Folkefællesskab da de brøt med DNSAP. Kanskje det var planen deres når de stilte seg i opposisjon til Clausen. I Danmark var det mange småpartier på den ytterste høyrefløy, og det må nesten oppfattes som en trend å starte sitt eget parti. Det er mulig at Malling håpet at hans opposisjon mot Clausen ville føre til at flere medlemmer forlot DNSAP til fordel for Dansk Folkefællesskab.

Etter NS' valgnederlag i 1936 var det mange som mistet troen på Quisling som nasjonens redningsmann. Det førte til at NS' nummer 2, Johan Bernard Hjort, utfordret Quislings makt. Striden mellom Quisling og Hjort handlet hovedsakelig om hvordan NS skulle være oppbygd, og endte med at Hjort forlot partiet i februar 1937.⁴⁷¹ Hjorts brudd med NS og Sørensens brudd med DNSAP er sammenlignbare fordi de handlet om organisatoriske uenigheter, men det faller utenfor oppgaves ramme å undersøke. Uansett fikk bruddene ulikt utfall. Etter at Hjort forlot partiet var det flere som stilte seg i opposisjon til Quisling og NS ble til slutt en sekt.⁴⁷² DNSAP vokste gjennom hele 1930-tallet og i 1939 fikk de tre mandater på Folketinget.⁴⁷³

4.3.2 Kristendommen som et middel i propagandaen før bruddene

Denne undersøkelsen viser at prestene i NS og DNSAP mente at kristendommen skulle ha en essensiell rolle i partiene, og i gjenreisningen av henholdsvis det norske og danske folk. I

⁴⁶⁸ Både Kristelig Folkeparti og Samfundspartiet hadde en kristelig profil. Mest sannsynlig er at flere av de kristne velgeren som stemte NS endte opp med å stemme Kristelig Folkeparti etter andre verdenskrig. Ved Stortingsvalget i 1936 fikk KRF 19 612. Ved Stortingsvalget i 1945 fikk de 117 813. *Stortingsvalget 1945*, Norges Offisielle Statistikk (Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1947), 130. Follesø, "NS-prestene 1933-1936", 45.

⁴⁶⁹ «Nye Veje for Arbejdet», *National-Socialisten*, 30.07.1933.

⁴⁷⁰ «Dr. Clausen Tale til Fører-Thinget i Aabenraa Søndag den 29. Juli 1934», *National-Socialisten*, 04.08.1934.

⁴⁷¹ For å lese mer om striden mellom Quisling og Hjort se: Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 76-103; Dahl, *En fører blir til*, 417-29; Figueiredo, *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie*, 162-85.

⁴⁷² Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*, 76-102; Dahl, *En fører blir til*, 423-36.

⁴⁷³ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 227.

gjennomgangen har det blitt lagt fram flere sitater som viser dette, men her vil to sitater bli trukket fram på nytt for å sette de opp mot hverandre. Ett av Stub: «[K]ristendommen er det levende grunnlag for vårt arbeid»,⁴⁷⁴ og ett av Malling: «Vi danske Nationalsocialister kræver, at levende Kristendom skal være vort Folks aandelige Grundlag.»⁴⁷⁵ Disse sitatene var langt tydeligere enn programpostene og viser hvilken rolle prestene mente at kristendommen skulle ha. For begge partiene var det et ønske om at medlemmene skulle være kristne, derfor oppfordret de alle kristne å tilslutte seg partiet. Prestene mente det var en sterk kobling mellom partienes og kristendommens grunnleggende prinsipper. Det ble satt et spesielt fokus på nestekjærlighet og det sto i høy rang hos de norske prestene og Malling. I NS ble det gjort koblinger mellom nestekjærligheten og partiets solidaritetsprinsipp.⁴⁷⁶

Et problem Malling sto ovenfor var å overbevise det danske folk om at kristendommen var forenlig med nasjonalsosialismen på grunn av den sterke assosiasjonen til Tyskland. Det er derfor viktig å huske på at Malling gjentatte ganger hevdet at det ikke var noen forbindelse mellom DNSAP og NSDAP, og han forsøkte å distansere den danske nasjonalsosialismen fra den tyske. Malling var ikke i tvil om at kristendommen skulle være religionen til de danske nasjonalsosialister og det danske folk. Han forsøkte å vise at DNSAP ikke ville innføre noen statsdyrkelse, men at den ville legge forholdene til rette for kirken slik at den kunne spre det kristne budskap.

Statskirken i Norge hadde blitt svekket og det var NS' oppgave å gi den en sterk rolle igjen, mente Geelmuyden. Det var også NS' oppgave å gjøre hele det norske folket til et kristent folk slik det hadde vært før.⁴⁷⁷ NS la vekt på at Olav den hellige hadde kristnet Norge, og at de som hadde kjempet for Norges frihet fra Danmark og Sverige satte kristendommen høyt.⁴⁷⁸ Geelmuyden mente kristendommen var nasjonens indre styrke, og at «Nasjonal Samling i første rekke blir en alvorlig vekkelse til Guds frykt og nestekjærlighet.»⁴⁷⁹ NS-prestene mente at både partiet og det norske folk skulle være kristne. Begge partiene ønsket at kristendommen skulle spille en sentral rolle både for sitt parti og for innbyggerne i det respektive land.

Et tema utenfor landegrensene som partiene måtte ta stilling til var den tyske kirkestriden. Begge partiene forsvarte den NSDAPs handlinger og hevdet det var personlige

⁴⁷⁴ «Vidkun Quisling fremlegger N.S. program», *Nasjonal Samling*, 15.03.1934.

⁴⁷⁵ «Hedensk jul og kristent jul», *National-Socialisten*, 24.12.1933.

⁴⁷⁶ Geelmuyden, *Med Gud for folk og fedreland*, 23.

⁴⁷⁷ *Ibid.*, 13-15.

⁴⁷⁸ *Ibid.*, 14.

⁴⁷⁹ *Ibid.*, 15.

intriger som sto bak striden. Begge partiene hevdet også at en slik strid ikke ville skje i de respektive land om de skulle få makten. I forbindelse med den tyske kirkestriden hevdet, som nevnt, Geelmuyden at NS' oppgave var å reformere norsk politikk, ikke kristendommen. Quisling ville ikke ha kristendommens formsaker inn i partiet. Dette kan tyde på at NS lå på lik linje med Malling i spørsmålet om kirken skulle arbeide fritt, men at partiet skulle legge forholdene til rette for den.

Begge partiene brukte kristendommen som et våpen i kampen mot den gudløse marxismen. NS la stor vekt på at Arbeiderpartiet var et marxistisk parti, og at de sto for det samme som marxistpartiet i Sovjetunionen. Historier fra nabolandet ble brukt for å gi et bilde av hva som kom til å skje med religionen hvis Arbeiderpartiet kom til makten. DNSAP hadde et langt større fokus på den hjemlige marxismen enn marxismen i Sovjetunionen. Sosialdemokratiet ble betraktet som marxismens representant i Danmark. DNSAP anklaget regjeringspartiet for å utrydde de kristne elementene fra julen og konfirmasjonen. Grunnen til at NS fokuserte på Sovjetunionen var at NS betraktet Sovjetunionen som en direkte fare for landet.⁴⁸⁰ DNSAP skilte seg fra NS ved ikke å ha stort fokus på marxismen i Sovjetunionen. Dette kan skyldes at de ville fokusere på det nasjonale, og at de ikke opplevde Sovjetunionen som en direkte trussel for Danmark.

Julen hadde en spesiell plass hos begge partiene og høytiden ble trukket fram som noe som skulle være kristent. DNSAP ga ut et eget julehefte, trolig som et forsøk på å gjøre julen kristen igjen. Som nevnt var DNSAP oppgitt over at julen hadde blitt borgerlig. Også NS framhevet julen som noe kristent. Dette var spesielt merkbart i julenummeret av *Nasjonal Samling* fra 1934, som utkom da kristendommen sto sterkest i partiet.

Hvordan forholdt partiene seg til andre kristelig bevegelse? Begge partiene mente det at var fellestrekk mellom deres ideologi og Oxfordbevegelsen. Allikevel stilte de seg skeptiske ovenfor dem. DNSAP stilte spørsmål om det var en religiøs eller politisk bevegelse med tanke på deres omtale av utlandet. At Oxfordbevegelsen hadde blitt positivt omtalt i de «marxistiske» avisene i Danmark ble møtt med skepsis i DNSAP. NS omtalte Oxfordbevegelsen i den perioden partiet mistet sin kristelige profil og antisemittismen tok over. Det gjenspeiler også omtalen av bevegelsen da de kritiserte dem for ikke å ha tatt et standpunkt i jødespørsmålet. En kristen organisasjon NS omtalte positivt var Pro Deo-bevegelsen, på grunn av deres kamp mot marxismen og Geelmuydens involvering i den

⁴⁸⁰ Se for eksempel: «Sovjetveldet rykker Nord-Norge inn på livet», *Nasjonal Samling*, 20.06.1935; «Nord-Norge for Norge», *Fritt Folk*, 06.05.1936; «Redd Nord-Norge for Norge», *Fritt Folk*, januar 1937; «Den røde krigsfare over Nord-Norge», *Fritt Folk*, 17.02.1936.

norske avdelingen. I *National-Socilaisten* finner vi ingen referanser til Pro Deo. Derimot gjenga avisen flere artikler fra *Kristelig Dagblad*, særlig under Mallings tid i partiet.

Det året NS ble dannet oppsto det to andre partier i Norge som hadde kristelige elementer i seg, Kristelig Folkeparti og Samfundspartiet. Kristelig Folkeparti ble sjeldent omtalt i NS-pressen, men Samfundspartiet ble betraktet som en direkte konkurrent til NS. Bertram Dybwad Brochmann var Samfundspartiet fører, og ifølge NS var hans lære full av selvmotsigelser og inkonsekvenser.⁴⁸¹ Videre fortsatte NS sine angrep mot Dybwad Brochmann, og i 1936 hevdet de at han var «fullstendig i hende på jødene.»⁴⁸² I Danmark ble Dansk Samling opprettet i 1936, og de hadde en ideologi med fascistiske og kristelige elementer.⁴⁸³ Da *National-Socialisten* omtalte partiet fokuserte de på deres stilling i jødespørsmålet, siden Dansk Samling ble opprettet etter at DNSAPs kristne profil forsvant.⁴⁸⁴

Det var mange likheter i hvilken rolle kristendommen skulle ha og hvordan den ble brukt i propagandaen. I hvilket av partiene sto kristendommen sterkest? Det var flere som håpet at NS skulle være en rendyrket kristelig bevegelse,⁴⁸⁵ men det var ikke noe Quisling ønsket. Han betraktet sitt parti som noe større enn det.⁴⁸⁶ Dette var også en grunn til at kristendommen mistet den posisjonen den hadde. Quislings standardsvar når han diskuterte kristendommen var å referere til programposten om at kristendommens grunnverdier vernes. Som vist var det flere prester og framtrede kristne medlemmer i NS enn i DNSAP. Men i NS var det også en liten gruppe som prøvde å vri NS i en nasjonalsosialistisk retning, og de ønsket ikke at kristendommen skulle ha en sentral posisjon. Dette står i motsetning til DNSAP der ingen grupper kjempet mot kristendommen. Aage H. Andersen var i mot kristendommens jødiske arv, men han kjempet ikke imot kristendommens sentrale plass i partiet. Det var hovedsakelig som Malling sto for den kristelige profilen til DNSAP, og så lenge han var i partiet var kristendommen et hovedelement. Pastoren ville at det danske folk skulle være kristnet og nasjonalsosialistisk.

Hva Clausen syntes om den kristelige profilen til DNSAP vet vi ikke.⁴⁸⁷ Men da partiet tok et oppgjør med Andersens bok *Den kristne Kirke i nordisk Belysning* hevdet partiet

⁴⁸¹ «Brochmanns Samfundsparti avsløres på Vestlandet», *Nasjonal Samling*, 16.08.1934.

⁴⁸² «Jødisk agitator opfordrer til militærnektelse i Norge», *Fritt Folk*, 21.04.1936.

⁴⁸³ For å lese mer om Dansk Samling se: Henrik Lundbak, "Staten stærk og folket frit: Dansk Samling mellem fascisme og modstandskamp" (Museum Tusulanum, 2001); Torben Jarl Jørgensen, *Knæfald eller skaftestøvler?: Dansk Samling mellom fascisme og kristentro 1936-40* (København: Books on Demand, 2007). Dansk Samling tok forøvrig, slik som NS, Solkorset som symbol.

⁴⁸⁴ «Nyt antifascistisk Fremstød», *National-Socialisten*, 23.10.1937.

⁴⁸⁵ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 14.

⁴⁸⁶ Dahl, *En fører blir til*, 386.

⁴⁸⁷ Han tok ikke opp temaet i sin selvbiografi Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*.

at de ga «den enkelte fuld religiøs Frihed» noe som gikk direkte mot Mallings synspunkt om at danske nasjonalsosialister skulle tilhøre den luthersk evangeliske tro.⁴⁸⁸ Ole Ravn tror Frits Clausen skrev artikkelen i *National-Socialisten*, men Lauridsen nevner den ikke opp når han viser hvilke artikler Clausen skrev i partiorganet.⁴⁸⁹ Uansett om artikkelen var ført i pennen av Clausen eller ikke viser den at det var sentrale krefter i DNSAP som ikke ønsket at partiet skulle være en kristelig bevegelse slik som Malling ønsket. Etter Mallings brudd med DNSAP stadfestet Clausen at DNSAP ikke var en kristelig bevegelse. Det finnes ikke mer i kildegrunnlaget som gir uttrykt for at DNSAP var misfornøyd med den kristendommen Malling sto for. Kildegrunnlaget viser at bruddet mellom Malling og DNSAP skjedde fordi at Malling stilte seg i opposisjon til Clausen på grunn av hans nasjonale innstilling.⁴⁹⁰

Hvis man skal bedømme kristendommens posisjon ut i fra hvordan det kom til uttrykk i partiorganene var det noenlunde likt. Mallings synspunkt kom tydelig fram i pressen slik som også NS-prestenes synspunkter gjorde. En spalte som skilte partiene var NS sin faste andakt i partiorganet, noe *National-Socialisten* ikke hadde. Grunner til det kan være at da *Nasjonal Samling* ble opprettet sto kristendommen sterkt i NS og andakten ble en selvfølgelighet i avisen. *National-Socialisten* hadde blitt utgitt i to år før Malling meldte seg inn i DNSAP, og det fantes ingen tradisjon for andakt. En annen grunn kan være at Malling var den eneste presten i partiet med visse unntak, og dermed var det ikke flere som kunne bidra til en andakt. Andakten forsvant fra *Nasjonal Samling* da prestene ble mindre aktive i NS.

Hvis man skal bedømme ut ifra hvor mange velgere kristendommen trakk til partiene, seirer NS. I visse deler av landet var kristendommen et av de viktigste elementene, spesielt i Stavanger og Nord-Norge. Blant andre har Bruknapp og Bodil Wold Johnsen vektlagt kristendommens sterke posisjon i NS.⁴⁹¹ Hverken Søren Eigaard, John T. Lauridsen, Henning Poulsen eller Ole Ravn vektlegger DNSAPs kristne profil.⁴⁹² Muligens fordi det kun var

⁴⁸⁸ «Aage Andersen og Partiet», *National-Socialisten*, 16.11.1935.

⁴⁸⁹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 583; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 205.

⁴⁹⁰ I en pressemelding i 1936 hevdet Malling at det var hovedsakelig nasjonale grunner til at han børt med DNSAP. *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 208. I oppgjøret DNSAP tok med Malling nevnes ikke kristendommen. «Sørensen ~ Malling», *National-Socialisten*, 06.06.1936. I sin selv biografi nevner ikke Frits Clausen kristendommen som en grunn til bruddet. Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 235, 482-87.

⁴⁹¹ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 14. Johnsen, "Nasjonal Samling i Stavanger 1933-37".

⁴⁹² Eigaard, "Frø af ugræs ...": *Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*; Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*; Poulsen, "Besættelsesmagten og de danske nazister: det politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43"; Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og*

framtreddende i noen få år og fordi det ikke skjedde noe brudd som en direkte konsekvens av kristendommens stilling i DNSAP. Fra sommeren 1933 til våren 1936 hadde kristendommen en betydelig rolle i partiets ideologi, takket være Mallings. Hvordan andre medlemmer oppfattet kristendommens posisjon er uvisst, men at kristendommen var et sentralt element i DNSAPs ideologi mens Mallings var i partiet er det liten tvil om. Det som er sikkert er at DNSAPs kristne profil sto og falt på Mallings. I NS var det flere som sto for den kristne profilen. Den kristne profilen til NS ble gradvis fjernet i motsetning til DNSAPs som ble så å si borte da Mallings forlot partiet.

4.3.3 Antisemittismen og kristendommen

Mallings og prestene i NS hadde tilfelles at de satt det nasjonale og kristendommen som grunnlag for bevegelsene. De ville at kristendommen skulle være det bærende elementet i gjenreisningen av folket. Men jødespørsmålet var de uenige om. Mallings var antisemitt og satt sitt preg på DNSAPs antisemittisme.⁴⁹³ Også andre prester med tilknytning til DNSAP uttrykte antijødiske holdninger.⁴⁹⁴ I DNSAP var kristendommen forenelige med antisemittismen.

NS-prestene hadde et helt annet syn på jødespørsmålet. De tok avstand fra antisemittismen, og mente at den ikke kunne forenes med kristne verdier. Tveter uttrykte sin misnøye med antisemittismen i NS.⁴⁹⁵ Stub prøvde å forsvare NS ved å henvise til at partiets program ikke var i strid med kristendommen.⁴⁹⁶ Som vist omtalte ikke programmet antisemittismen. Stub ga aldri uttrykk for antisemittiske holdninger eller forsvarte antisemittismen. Ved å henvise til programmet valgte Stub å ikke ta et oppgjør med den økende antisemittismen.

I motsetning til sine kollegaer hadde Geelmuyden antisemittiske holdninger. Noe han ga uttrykk for i et brev til Gulbrand Lunde i 1936. Han syntes at NS måtte begrunne jødespørsmålet kristelig, samt distansere seg fra den nasjonalsosialistiske antisemittismen.⁴⁹⁷ Da Geelmuyden skrev brevet til Lunde, var han klar over at antisemittismen hadde blitt en del av NS. Hans henvendelse om at antisemittismen skulle begrunnes kristelig kan bli forstått

Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti. Derimot vektlegger Sofie Lene Bak det. Bak, *Dansk antisemittisme 1930-1945*, 172.

⁴⁹³ Se side 38.

⁴⁹⁴ Danmarks National-Socialistiske ArbejderParti. *Jul I Norden*, 1934.

⁴⁹⁵ Brev fra Martin Tveter til Gulbrand Lunde, 29.11.1935 som gjengitt i Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 44-47.

⁴⁹⁶ «Kristendommen og politikk», *Fritt Folk*, 27.03.1936.

⁴⁹⁷ Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk", 41-42.

som et forsøk på å styrke kristendommens posisjon i partiet, samt å svekke den nasjonalsosialistiske innflytelsen i partiet. Geelmuyden uttrykte aldri sin antisemittisme i partiavisen, og han ga seg med artikkelskriving etter at nasjonalsosialistiske elementer tok overhånd i partiet.⁴⁹⁸

Ingen av NS-prestene gikk i bresjen for antisemittismen slik som Malling gjorde i DNSAP. Religiøse elementer ble tatt opp i NS' antisemittisme, men det var det ikke prestene som sto for. At antisemittismen ble begrunnet religiøst må sees på som et forsøk fra partiet på å vise at det er mulig å være både kristen og antisemitt.

4.3.4 Kristendommens stilling etter bruddene

Som nevnt var det flere personer i NS som prøvde å holde på kristendommens posisjon, mens i DNSAP var det ingen ideologisk arvtager etter Malling. DNSAP sa tydelig at de ikke var en kristelig bevegelse, men kristendommen ble fortsatt sett på som en samlende faktor i en gjenreisning av det danske folk. Kristendommen som en samlende faktor forsvant i NS. Selv om kristendommen forsvant som et framtrædende element ble den fortsatt brukt i propagandaen til begge partiene og spesielt som en motvekt mot den gudløse marxismen. Tidligere hadde ikke DNSAP rettet mye fokus mot kristendomsfiendtligheten i Sovjetunionen, men etter at Malling forlot partiet ble dette noe partiavisen fokuserte på. En fanesak for begge partiene var å bevise at marxistene var imot all religion.

Kristendommen ble også brukt som et ledd i den antisemittiske propagandaen, og det må sees sammen med at partiene mente at marxismen var av jødisk opprinnelse. DNSAP hadde lenge brukt religiøse elementer i antisemittismen sin, og i NS innførte man det i et forsøk på å vise at man kunne være kristen og antisemitt. Det ble vist til eksempler fra det gamle testamentet og sitater fra Martin Luther. Partiene møtte hverandre i hvordan de brukte kristendommen på disse to områdene. NS hadde hatt et større fokus på å bevise marxismens gudløshet i Sovjetunionen, mens DNSAP hadde brukt kristendommen som et ledd i sin antisemittisme. Partiene befant seg etter hvert på samme linje.

⁴⁹⁸ Geelmuyden var medlem av NS under andre verdenskrig, og han tjenestegjorde om feltprest på østfronten. Bruknaapp hevder at Geelmuyden meldte seg ut i 1936. Det gjør også Oddvar Høidahl, og det virker som han bygger på Bruknaapp. Lars Sperre, Ragnar Norman og Siver Follesø hevder at han ble i partiet hele tiden. Det er mulig at Geelmuyden meldte seg ut for så og melde seg inn igjen, noe som ikke var uvanlig for tidligere NS-medlemmer. Uansett stoppet han å være et framtrædende medlem. Bruknaapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 36; Follesø, "NS-prestene 1933-1936", 39; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 171; Ragnar Norrman, *Quislingkyrkan: Nasjonal Samlings kyrkopolitik 1940-1945* (Skellefteå: Norma, 1998), 54, 94-95, 261 ; Sperre, "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk", 44.

Partiene var fortsatt positivt innstilt til kristendommen, men kristendommens positive sider ble ikke lagt vekt på. Å koble bevegelsene opp mot kristendommens budskap om nestekjærlighet forsvant. Nødvendigheten av at NS og DNSAPs medlemmer skulle være kristne falt også bort. Ingen av partiene ville at kristne formsaker skulle bli behandlet innenfor partiene, den oppgaven måtte kirken ha. Det ble lagt mer vekt på at de kristne grunnverdiene var viktigere enn at man fulgte kristendommen, og begge partiene kritiserte kirken. NS kritiserte prester for at de var i marxismens hender, og DNSAP ga kirken skylden for at kristendommen hadde mistet sin sentrale posisjon blant det danske folk. De kristne verdiene ble viktigere enn selve kristendommen for partiene.

Som vist var kristendomsbudskapet fraværende i partiavisenes julenumre fra 1937. Den tydelige kristelige profilen til DNSAP og NS varte bare i et par år og det sammenfalt i tid for begge partiene. Likevel fortsatte kristendommen å spille en rolle i propagandaen til partiene, men i en langt mindre grad før.

4.4 Oppsummering

Kristendommen spilte en betydelig rolle i NS de to-tre første årene og det var mange som betraktet NS som en kristelig bevegelse. På tilsvarende tidspunkt var kristendommen et bærende element i DNSAP, takket være pastor Anders Mallings inntreden i partiet sommeren 1933. I NS var det flere ledende personer som ønsket at kristendommen skulle være en viktig del av bevegelsen. I DNSAP var det hovedsakelig Malling som sto for det kristne innslaget.

I NS mistet kristendommen gradvis sin posisjon fra høsten 1935 da antisemittismen og nasjonalsosialistiske elementer tok over. Kristendommen mistet sin posisjon i DNSAP da Malling brøt med partiet våren 1936 på grunn av uenighet over DNSAPs nasjonale innstilling. Det var ingen ideologisk erstatter til Malling, dermed forsvant kristendommen som et bærende element da han forlot partiet.

Da kristendommen sto sterkt, mente begge partiene at religionen skulle ha en viktig rolle i gjenreisningen av folket. Prestene i partiene ønsket at kristendommen skulle være det bærende element, men det skilte seg på et betydelig spørsmål – jødespørsmålet. De kristne i NS tok avstand fra antisemittismen, mens de kristne i DNSAP omfavnet den.

Etter at kristendommen mistet sin posisjon ble den fortsatt brukt i propagandaen til partiene. Hovedsakelig som en motvekt til marxismen, men også for å begrunne at det var mulig å være både kristen og antisemitt. Tidligere har vi sett på antisemittismens utvikling i

partiene. For de kristne i NS var partiets tyskvennlighet et problem, og Malling ønsket at DNSAP skulle distansere seg enda mer fra NSDAP. I det neste kapitlet skal vi undersøke partienes holdning til NSDAP.

5 Forholdet til NSDAP

1930-tallet var nasjonalsosialismens tiår. I løpet av 1920-tallet ble aldri NSDAP et stort parti. Dette forandret seg i september 1930 da de fikk 18,3 prosent av stemmene i det tyske riksdagsvalget, en økning med over 800 prosent fra 1928, og ble til Tysklands neste største parti. Ved valget i 1932 hadde NSDAP blitt til Tysklands største parti. Den 30. januar 1933 ble Adolf Hitler utnevnt til rikskansler, og etter at den tyske presidenten Paul von Hindenburg døde i august 1934 gjorde Hitler seg selv til fører av Tyskland. NSDAP forbød alle andre politiske partier og innførte diktaturet i Tyskland.⁴⁹⁹ Dette kapitlet vil handle om hvordan NS og DNSAP forholdt seg til og omtalte NSDAP i pressen mellom 1933 og 1937. Men før vi starter vil jeg minne om at strukturen i delkapitlet om DNSAP skiller seg fra normen og er tematisk oppbygd.

5.1 Solkorset – NS' forhold til NSDAP

Da Vidkun Quisling offentliggjorde sine planer om et eget parti var det mange som oppfattet han som en norsk Hitler,⁵⁰⁰ og motstanderne anklaget NS for å være finansiert fra Tyskland.⁵⁰¹ NS var hverken finansiert eller i ledd med nasjonalsosialismen i Tyskland, eller fascismen i Italia, selv om de ofte ble beskyldt for nettopp det.⁵⁰² Allerede under valgkampen i 1933 erklærte NS at de ikke ville ha diktatur i italiensk eller tysk betydning.⁵⁰³

5.1.1 En nasjonal norsk bevegelse

I *Nasjonal Samlings* første nummer ble det henvist til et intervju som Quisling hadde gjort med tysk presse. Den norske føreren understrekte at NS ikke måtte «opfattes som noen kopi av den tyske nasjonalsosialismen, selv om bevegelsen bygger på samme åndelige utviklingsgrunnlag.»⁵⁰⁴ I artikkelen ble Hitler sitert: «Hvert land må ordne sin framtidige statsform ut av sine egne forutsetninger»,⁵⁰⁵ og partiorganet slo fast at NS var en nasjonal norsk bevegelse. Det ble også påpekt at NS hadde valgt solkorset istedenfor hakekorset som sitt emblem. Forfatteren forsøkte å distansere NS fra nasjonalsosialismen i Tyskland, men samtidig ville forfatteren at det skulle være en kobling til den.

⁴⁹⁹ Avsnittet er basert på Payne, *A history of fascism, 1914-1945*, 164 ff.

⁵⁰⁰ Dahl, *En fører blir til*, 353.

⁵⁰¹ Ibid., 278.

⁵⁰² For å lese om spillet bak kulisen for at NS skulle skape kontakter med fascismen Italia og nasjonalsosialismen i Tyskland anbefales: ibid., 353 ff.

⁵⁰³ «Aftenposten går amok», *NS – Organ for Nasjonal Samling*, 29.08.1933.

⁵⁰⁴ «NS er en nasjonal, norsk bevegelse», *Nasjonal Samling*, 15.03.1934.

⁵⁰⁵ «NS er en nasjonal, norsk bevegelse», *Nasjonal Samling*, 15.03.1934.

NS tok ikke hakekorset som sitt emblem, men partiet hadde en hilsen med utstrakt hånd som minte om hitlerhilsenen eller den romerske hilsenen. Motstanderne beskyldte NS for at hilsenen var noe de hadde kopiert fra utlandet. NS svarte med at hilsenen med opprakt hånd var en gammel norsk hilsen. De fikk den selverklærte historikeren Macody Lund til å bekrefte dette, og han forklarte at grunnen til at det sto så lite om den i historiebøkene var at fremmedmaktene hadde prøvd å slette det fra Norges historie.⁵⁰⁶ Den gamle norske hilsenen betydde at man kom med vennskap, hevdet NS. Det var i motsetning til «hattesvingningen» som var innført under dansketiden som NS betraktet som et underkastelsessymbol.⁵⁰⁷

I mai 1934 gjenga *Nasjonal Samling* et intervju med en tysk professor under tittelen «Slik er stillingen til Tyskland i dag». Der fikk man vite at Tyskland hadde beskyttet Vest-Europa mot bolsjevismen, og at arbeidsledigheten og kriminalitet i Tyskland hadde sunket drastisk etter Hitlers maktovertagelse.⁵⁰⁸ Innlegget viste NS' positive syn på Tysklands utvikling under Hitler. Positiviteten til Tyskland kom også til uttrykk ved at partiorganet inneholdt flere småtekster av Knut Hamsun.⁵⁰⁹ Hamsun var meget sympatisk innstilt ovenfor nasjonalsosialismen i Tyskland, og ved å gjengi hans ord ga NS uttrykk for det samme. Jeg vil tro at grunnene til å henvise til Hamsun var et forsøk på å rekruttere Hamsun til partiet og å gi et inntrykk til offentligheten om at han var NS-mann.

Mellom 30. juni og 2. juli 1934 fengslet eller drepte Hitler mange av sine politiske motstandere, både innenfor og utenfor partiet. Utretningsaksjonene har blitt kjent som de lange knivers natt. Den mest kjente av dem som ble henrettet var lederen for Stormavdelingen (Sturmabteilung) Ernst Röhm. Etter utretningsaksjonene økte opinionen mot Hitler i norsk presse, men NS forsvarte den tyske føreren. Partiorganet omtalte Röhm som en forræder og hevdet at Hitler hadde gjort en feil ved å ikke fjerne han før. NS var sikre på at Hitler kom til å gå styrket ut av krisen. Videre påpekte NS at de var totalt uavhengige fra den tyske nasjonalsosialismen, men at de hadde dyp sympati for Hitlers kamp.⁵¹⁰ En av grunnene til at NS sympatiserte med NSDAP var at de hadde reddet Tyskland fra kommunismens tyranni.⁵¹¹

⁵⁰⁶ «Vår hilsen med opprakt hånd er norsk hilsen», *Nasjonal Samling*, 07.06.1934. NS hevdet gjentatte ganger at deres hilsen var norsk.

⁵⁰⁷ «HISTORISKE KJENSSGERINGER OM VÅR GAMLE NORKSE HILSEN», *Nasjonal Samling* 05.04.1934; «Vår hilsen med opprakt hånd er norsk hilsen», *Nasjonal Samling* 07.06.1934; «Nasjonal Samlings hilsen», *Fritt Folk*, 07.05.1936.

⁵⁰⁸ «Slik er stillingen i Tyskland i dag», *Nasjonal Samling*, 09.05.1934.

⁵⁰⁹ «Tyskland og vi», *Nasjonal Samling*, 12.04.1934; «Knut Hamsuns opfatning av det tyske jødespørsmål», *Nasjonal Samling*, 01.05.1934.

⁵¹⁰ «Nasjonalsosialismens vei fra erobrende til byggende bevegelse», *Nasjonal Samling*, 05.07.1934.

⁵¹¹ «Likheten mellom nazidiktaturet og Det Norske Arbeiderpartiet», *Nasjonal Samling*, 12.07.1934.

I begynnelsen av juli hadde propagandasjefen i NS, Walter Fürst, tilbragt to uker i Tyskland, og da han kom tilbake ble han intervjuet av *Fritt Folk*. Han fortalte at Hitler sto sterkere etter utrenskningsaksjonen enn før, og både tilhengerne og motstanderne av nasjonalsosialismen mente at utrenskningen hadde vært nødvendig. Under oppholdet i Tyskland overvar Fürst riksdagsmøtet, og han beskrev hvordan Hitler ble hyllet.⁵¹² Intervjuet var en hyllest av Hitler og nasjonalsosialismen, ikke så rart, fordi Fürst tilhørte den nasjonalsosialistiske gruppen.⁵¹³

Beskyldinger om at NS var nasjonalsosialister forekom regelmessig i løpet av 1934. NS hadde uttrykt at de hadde sterk sympati for nasjonalsosialismen, noe som gjorde at skepsisen mot NS økte. Ifølge Gulbrand Lunde forekom slike beskyldninger nesten daglig i både den marxistiske og den borgerlige pressen, i tillegg ble NS gjort ansvarlig for Hitlers handlinger under de lange knivers natt.⁵¹⁴ I august 1934 avviste Lunde disse beskyldningene. Det var NS sine motstandere, marxistene og partipolitikerne, som var en kopi av utlandet, hevdet Lunde. Lunde mente at NS var «hverken italiensk eller tysk, men helt igjennom norsk»,⁵¹⁵ og «en typisk norsk bevegelse, som bygger på nasjonal egenart, og som derfor ikke er, og aldri kan bli noen kopi av noe utenlandsk.»⁵¹⁶ Lunde prøvde å distansere seg fra den tyske nasjonalsosialismen, og det skjedde i en langt større grad enn det som ble gjort før. Innlegget var skrevet på en slik måte at Lunde var klar over at den positive omtalen av den tyske nasjonalsosialismen var skadelig for partiet.

Etter Lundes innlegg minket sympatien for nasjonalsosialismen i partiorganet. De anklaget den marxistiske pressen for å skape en usannferdig kobling mellom NS og nasjonalsosialismen, og at pressens negative omtale av Tyskland var et indirekte forsøk på å sverte NS.⁵¹⁷ Samtidig var det en liten gruppe innenfor NS som prøvde å vri partiet i en nasjonalsosialistisk retting. På et tidspunkt reklamerte *Nasjonal Samling* med at man kunne kjøpe Hitlers taler fra samme sted som man kunne få kjøpt andre NS-brosjyrer.⁵¹⁸

Gjennom hele 1935 var NS langt mer opptatt av å legge fram skrekkehistorier om den kommunistiske faren fra Sovjetunionen, enn å behandle forholdene i Tyskland. Noe som må ha vært et bevisst valg av NS for å unngå kritikk av sine motstandere. Av utenrikspolitiske

⁵¹² «NS' propagandachef forteller om to spennende uker i Tyskland», *Nasjonal Samling*, 19.07.1934.

⁵¹³ Fürst ble avsatt som propagandasjef høsten 1934, kort tid etter meldte han seg ut av partiet. Dahl, *En fører blir til*, 334.

⁵¹⁴ «Nasjonal Samling og utlandet», *Nasjonal Samling*, 16.08.1934.

⁵¹⁵ «Nasjonal Samling og utlandet», *Nasjonal Samling*, 16.08.1934.

⁵¹⁶ «Nasjonal Samling og utlandet», *Nasjonal Samling*, 16.08.1934.

⁵¹⁷ «Den „Røde” Hitler», *Nasjonal Samling* 13.09.1934; «„Aftenposten” og diktaturskremslene», *Nasjonal Samling*, 08.11.1934.

⁵¹⁸ «NS' opplysningsskifter», *Nasjonal Samling*, 15.11.1934.

temaer fokuserte de på å få Norge ut av Folkeforbundet og norsk nøytralitet. At NS sjeldent omtalte Tyskland i denne perioden var fordi de prøvde å distansere seg fra nasjonalsosialismen. Likevel satt dette ikke en stopper for at partiet ble anklaget for å være nasjonalsosialister.⁵¹⁹ NS' agitasjon mot jødene må ha vært en grunn til at anklagene fortsatte. Assosiasjon til Tyskland satt en demper for NS' oppslutning, men NS kritiserte aldri NSDAP. Generelt sett hadde partiet en positiv holdning overfor andre nasjonale bevegelser i Europa,⁵²⁰ dermed også NSDAP. Det finnes eksempler i 1935 der NS forsvarte og roste Hitlers regime. Marxistpressen ble beskyldt for å servere «hysteriske spøkelseshistorier» om Tyskland, og NS mente propagandaen mot Tyskland snart burde ta slutt.⁵²¹ Arbeidsledighetsnedgangen i Tyskland gikk heller ikke ubemerket, og sensommeren 1935 meldte *Nasjonal Samling* at det var færre arbeidsledige i Tyskland enn i England.⁵²²

Selv ikke innføringen av Nürnberglovene omtalte *Nasjonal Samling* direkte, men lovene førte til utdypende artikler om jødespørsmålet i Norge.⁵²³ Like fullt kan man merke en økende positiv omtale av Tyskland fra høsten 1935. Partiavisen hadde en positiv omtale og reklamerte for Niels J. Mürer sin bok *Det nye Tyskland*. Mürer skildret Det tredje riket svært positivt.⁵²⁴ NS meldte at bruken av konsentrasjonsleirer og varetektsfengsling hadde blitt innskrenket i Tyskland.⁵²⁵ NS betraktet det tyske bondesamfunnets utvikling under nasjonalsosialismen positivt, og bondesamfunnets nasjonale innstilling ble beskrevet som nasjonalsosialismens ryggrad.⁵²⁶

I slutten av 1935 hadde Folkeforbundet satt inn sanksjoner mot Italia på grunn av deres invasjon av Etiopia. NS var imot sanksjonene, og mente at den «borgerlige marxistiske pressen» fikk det til å virke som at Tyskland deltok i sanksjonene mot Italia. NS hevdet det var feil, og at Tyskland hadde erklært seg for nøytralt.⁵²⁷ Dette stemte overens med NS' egen mening om at Norge skulle holde seg nøytralt, og dermed var det en indirekte kobling mellom NS og NSDAP.

⁵¹⁹ «Faccisme, nazisme og almindelig cirkus», *Nasjonal Samling*, 27.08.1935.

⁵²⁰ «Seier for Nederlands NS-bevegelse ved fylkesrådvalgene», *Nasjonal Samling*, 25.04.1935; «Ny seier for nasjonalsosialismen», *Nasjonal Samling*, 23.05.1935.

⁵²¹ «Lemensriket mot Tyskland», *Nasjonal Samling*, 07.02.1935.

⁵²² «Arbeidsledigheten i det store land», *Nasjonal Samling*, 22.08.1935.

⁵²³ Se forrige kapittel.

⁵²⁴ «Niels J. Mürer: „Det nye Tyskland"», *Nasjonal Samling*, 07.11.1935; «Det nye Tyskland», *Nasjonal Samling*, 21.11.1935.

⁵²⁵ «Rettsikkerheten i Tyskland», *Nasjonal Samling*, 07.11.1935.

⁵²⁶ «STREIF fra det tyske bondemøte i Goslar», *Nasjonal Samling*, 28.11.1935.

⁵²⁷ «Sanksjoner og nøytralitet», *Nasjonal Samling*, 14.11.1935.

5.1.2 Overgangen til dagsavis

I første kvartal av 1936 fulgte partiorganet samme linje som det hadde gjort i mesteparten av 1935. All positiv omtale av Tyskland ville gjøre at NS ble identifisert med nasjonalsosialismen, og derfor unngikk de å omtale hendelser i Tyskland. Dette forandret seg i mars 1936 da *Nasjonal Samling* ble erstattet av *Fritt Folk*. Den nye avisen hadde som mål å være en respektabel dagsavis, og dermed måtte den rapportere om begivenhetene i Tyskland. Avisen var generelt positiv til utviklingen i det nye Tyskland og gjenga ofte telegrammer fra tyske pressebyrå.

Overgangen fra *Nasjonal Samling* til *Fritt Folk* falt på omtrent samme tid som den tyske folkeavstemning om en var for eller imot NSDAP, og om tyskerne var for eller imot den militære okkupasjonen av Rhinland. Dette var udemokratiske valg og i praksis var det kun mulig å stemme for NSDAP. *Fritt Folk* meldte at Hitler fikk 99 prosent av stemmene og det var 100 prosent valgdeltagelse.⁵²⁸ Omtalen av Hitler før og etter valget var positiv. Verden hadde aldri sett maken til en slik nasjonal reisning, proklamerte partiorganet.⁵²⁹

Etter valgseieren la Hitler fram et fredsforslag til Locarnomaktene. Fredsforslaget ville gi grunnlag for fred og orden i Europa, hevdet *Fritt Folk*.⁵³⁰ Det var et gjennomgående synspunkt fra NS at Tyskland ønsket verdensfred. Da en tidligere engelsk luftfartsminister hevdet at Tysklands fredsvilje var like sterk som Storbritannias, prydet det *Fritt Folks* forside fordi det stemte med NS' synspunkter.⁵³¹ NS var klar over at det var fare for en europeisk krig, men ifølge NS var det ikke Tyskland som ville ha den. Det var de andre nasjonene i Europa som ønsket krig, spesielt Sovjetunionen. Tyskland ble hyllet som en mur mot bolsjevisering av Europa.⁵³² *Fritt Folk* forsvarte Tysklands forlenging av verneplikten fra ett til to år, fordi avisen mente Sovjetunionens opprustning var en trussel for det tredje rike.⁵³³

Nedgangen av arbeidsledigheten i Tyskland samt forbedring av vilkårene til tyske arbeidere var noe NS beundret nasjonalsosialismen for.⁵³⁴ Det dukket ofte opp små notiser som bekreftet nedgangen,⁵³⁵ og det hele manifesterte seg med en lang artikkel om hvordan

⁵²⁸ «Hitler fikk 99 prosent av de avgitte stemmer», *Fritt Folk*, 30.03.1936.

⁵²⁹ «Det nasjonalsosialistiske Tyskland», *Fritt Folk*, 3.04.1936.

⁵³⁰ «Tyskland forslag gir grunnlaget for orden og fred i Europa», *Fritt Folk*, 2.04.1936. Locarnotraktaten var en traktat som gikk ut på å stabilisere forholdet mellom Tyskland og nabolandene etter første verdenskrig.

⁵³¹ «Den tyske nasjons fredvilje er like sterk som fredsviljen i Storbritannia», *Fritt Folk*, 27.06.1936.

⁵³² «TYSKALND ER EUROPAS ordencelle», *Fritt Folk*, 15.06.1936.

⁵³³ «Tyskland vil ikke la seg overrumple», *Fritt Folk*, 25.08.1936.

⁵³⁴ «Arbeidernes kår i det nye Tyskland», *Fritt Folk*, 02.07.1936.

⁵³⁵ Se for eksempel: «Arbeidsløsheten går stadig ned i Tyskland», *Fritt Folk* 20.04.1936 «Stor nedgang i arbeidsløsheten i Tyskland», *Fritt Folk*, 27.04.1936.

Tyskland greide å bekjempe arbeidsledigheten.⁵³⁶ Partiorganet rapporterte også om at det hadde vært en betydelig nedgang i kriminalitet i Tyskland, og de ga NSDAPs skjerpede metoder æren for det.⁵³⁷

NS prøvde å tegne et annet bilde av Det tredje riket enn «marxist»-pressen i Norge gjorde. I juni 1936 kunne *Fritt Folk* stolt melde at *Arbeiderbladets* historier fra Tyskland var bevisst usanne. Partiorganet skrev at de vanligvis ikke undersøkte «redselshistoriene» fra *Arbeiderbladet*, men at det hadde valgt å ta en stikkprøve. Etter stikkprøven mente NS at de kunne bevise at regjeringsorganet løy om forholdene i Tyskland.⁵³⁸ Notisen tok både nasjonalsosialismen i forsvar, samtidig som at det var et forsøk på å diskreditere Arbeiderpartiet.

I slutten av juli hadde *Fritt Folk* tatt en prat med fem gutter fra Hilter-Jugend som var på rundreise i Norge. De bekreftet at arbeidsledigheten hadde gått ned. Guttene fortalte at det ikke var noen jødeforfølgelse i Tyskland og mange jøder hadde kommet tilbake til Berlin, fordi forholdene var bedre der enn i andre land de hadde vært i. Intervjuet var vinklet slik at de norske marxistene løy om forholdene i Tyskland.⁵³⁹

De olympiske sommerleker i 1936 ble arrangert av Tyskland, og siden sportsseksjonen i *Fritt Folk* var et av avisens trekkplastre var det stor dekning av lekene. I sin oppsummerende artikkel om lekene lovpriste *Fritt Folks* sportsreporter, Charles Hoff, ikke bare olympiaden, men også Hitlers Tyskland. Han sa at folkene var lykkelige og satt store spørsmålstegn ved alle de «ufordelaktige» historiene om Tyskland man kunne lese i Norge.⁵⁴⁰

Høsten 1936 var det stortingsvalg, og alle direkte forbindelser med NSDAP ville svekke NS sine sjanser til å få mandater. Et eksempel på hvordan NS unngikk direkte kontakt er Quislings fravær fra Keller-internasjonals konferanse, Tysklands motsvar til CAUR, i Oslo i juli 1936. Men selv om Quisling takket nei, var det andre representanter fra NS til stede.⁵⁴¹ *Fritt Folk* publiserte en artikkel av Hans Keller og rapporterte fra møtet, men ga ikke møtet overveldende store oppslag.⁵⁴²

Gjennom hele 1936 var partiavisen forsiktig med å trykke stoff som kunne betraktes som nazipropaganda, men det finnes et klart eksempel: Den 11. juni 1936 kunngjorde *Fritt*

⁵³⁶ Artikkelen var skrevet av danske Knud Asbjørn Wieth-Knudsen som var professor ved Norges tekniske høyskole. «Hvordan har nedkjempet arbeidsløsheten», *Fritt Folk*, 23.07.1935 og 24.07.1935.

⁵³⁷ «Betydelig nedgang i tysk kriminalitet», *Fritt Folk*, 20.04.1936.

⁵³⁸ «Arbeiderbladets Tyskland historier bevisst usannhet», *Fritt Folk*, 17.06.1936.

⁵³⁹ «Tyskere på besøk», *Fritt Folk*, 29.07.1936.

⁵⁴⁰ «Olympiaden har vist en forbausset verden hvad Tyskland formår», *Fritt Folk*, 14.08.1936.

⁵⁴¹ Dahl, *En fører blir til*, 408-09.

⁵⁴² Ibid., 409.; «Vår tids berettigede krav om opprettelsen av et akademi for folkerett», *Fritt Folk*, 23.07.1936; «Nasjonalister fra over 30 land samlet i Nobelinstituttet», *Fritt Folk*, 27.07.1936.

Folk at de hadde sikret seg retten til å publisere Wilfred Bades «store suksess» roman, *Die S.A. erobert Berlin*, som hadde fått den norske tittelen *Arbeidsløs Schulz erobrer Berlin*.⁵⁴³ *Fritt Folk* gjenga boken i sin helhet mellom 12. juni og 14. august 1936. Bade jobbet for propagandaavdeling i NSDAP og skrev blant annet en biografi om Josef Goebbels i 1933. *Die S.A. erobert Berlin* forble hans mest populære verk, selv om han fortsatte å produsere mer nasjonalsosialistisk propaganda.⁵⁴⁴ *Fritt Folk* omtalte boken slik:

Wilfred Bades bok gir på en strålende måte bakgrunnen for den nasjoalsocialistikse seier i Tyskland. Den gir interessante trekk av det som skjedde bak de ytre kulisser. Fremfor alt er skildringen av de arbeidsløse SA-folks kamp mot bolsjevismen, de stormende møteslag, Goebbels mektige innsats i Berlin og det daglige liv for idealistiske og opofrende SA-folk, ting som man bør kunne kjenne for å kunne danne sig et inntrykk av det nye Tyskland.⁵⁴⁵

Publisering av *Die S.A. erobert Berlin* samt innholdet i omtalen av boken viser at NS var positivt innstilt til nasjonalsosialismen i Tyskland. Generelt prøvde NS å distansere seg fra NSDAP, samtidig som at de rapporterte fordelaktig om Det tredje riket. Det var vanskelig for NS å finne den rette balansen: Hvor mye kunne de rapportere fra Tyskland, uten at det ble for sterke koblinger til NSDAP?

5.1.3 Tilbake til ukeavis

Som følge av valgnederlaget i 1936 gikk *Fritt Folk* tilbake til å bli en ukeavis, og det ble en partiavis slik *Nasjonal Samling* hadde vært. I 1937 var NS preget av indre krise, noe partiorganet bar preg av. NS hadde lenge blitt anklaget for at de ville innføre diktaturet i Norge, og fra sin side hadde de anklaget marxistene om det samme. NS mente det fantes forskjellige former av diktaturet. Sovjetdiktaturet var et despotisk diktatur bygget på undertrykkelse, der det ikke fantes frihet eller rettferdighet.⁵⁴⁶ På den andre siden hadde man et moralsk diktatur som ble til i nødverge for å redde nasjonen og folkets undergang. Det var dette diktaturet NS mente de fant i Tyskland. NS mente Hitlers diktatur var bygget på folkeviljen, siden folket hadde søkt til han for beskyttelse mot samfunnets utbyttere.⁵⁴⁷ NS

⁵⁴³ «Arbeidsløs Schulz erobrer Berlin», *Fritt Folk*, 11.06.1936.

⁵⁴⁴ Jürgen Hillesheim og Elisabeth Michael, *Lexikon nationalsozialistischer dichter: biographien, analysen, bibliographien* (Würzburg: Königshausen & Neumann, 1993), 22 ff.

⁵⁴⁵ «Arbeidsløs Schulz erobrer Berlin», *Fritt Folk*, 11.06.1936.

⁵⁴⁶ «To diktaturer», *Fritt Folk*, 17.02.1937; «Overveldende tillitsvotum til Nasjonal Samlings Fører», *Fritt Folk*, 03.06.1937.

⁵⁴⁷ «Overveldende tillitsvotum til Nasjonal Samlings Fører», *Fritt Folk*, 03.06.1937.

forsøkte å legitimere diktaturet i Tyskland samtidig som de ville undergrave diktaturet i Sovjetunionen.

Selv om partiet omtalte det moralske diktaturet positivt, hevdet NS at de ville unngå diktaturet i Norge. NS ville ha et faglig styre som skulle være bygget på fører- og ansvarsprinsippet. Det gikk ut på at en tillitsmann skulle stå til ansvar for sin beslutning, men det var alltid viktig å høre på råd fra andre før den endelige beslutningen ble tatt.⁵⁴⁸ NS hevdet at: «Førerprinsippet er gammelt i Norge, og det er vel heller ikke noget som er mer typisk norsk enn denne styreform»,⁵⁴⁹ og «Nasjonal Samlings Fører må treffe sin avgjørelse etter å ha hørt rådets medlemmer. Er de ikke enige har de ikke bare rett, men plikt til å protokollere dette. Det er intet diktatur, det er en gammel norsk styreform, slik som det er utformet i vår grunnlov.»⁵⁵⁰

Debatten om NS ønsket diktatur må sees i lys av striden mellom Quisling og partiets nummer 2, Johan Bernhard Hjort. Men det må også forståes som at NS prøvde å distansere seg fra utenlandske bevegelser. NS hadde et positivt syn på Hitlers diktatur, men partiet ville ikke ha den styreformen i Norge. Fører- og ansvarsprinsippet forsøkte de å knytte tilbake til grunnloven og de gamle norske konger. Å kalle en leder av bevegelsen for fører var ikke uvanlig i mellomkrigstiden, men det skapte sterke assosiasjoner til Hitler som tok kallenavnet «Der Führer». Slik som med NS' hilsen var ikke førertittelen noe de hadde lånt fra utlandet, mente NS. Ifølge dem var førertittelen norsk.⁵⁵¹ Partiet brukte forøvrig enhver anledning til å minne om at hilsen med utstrakt hånd var norsk, og påpekte det da de spanske nasjonalistene tok den i bruk.⁵⁵²

I 1937 var NS et parti i oppløsning, men de fortsatte å forsvare Tyskland. *Fritt Folk* mente det var galt og urettferdig å gi kun Tyskland skylden for opprustningsløpet på 1930-tallet, og de mente at det var de andre landene, Sovjetunionen, Frankrike og England, som hadde brutt Versaillestraktaten først.⁵⁵³ NS mente Tyskland ville ha fred, og de siterte en tale fra en minnemarkering for de falne soldater fra første verdenskrig som bevis for dette.⁵⁵⁴ I 1937 stiftet Quisling et stort nordisk fredsforbund. Her skulle både England og Tyskland være

⁵⁴⁸ «Førerprinsippet betyr i motsetning til den parlamentariske styreform myndighet og ansvar», *Fritt Folk*, 03.06.1937.

⁵⁴⁹ «Førerprinsippet betyr i motsetning til den parlamentariske styreform myndighet og ansvar», *Fritt Folk*, 03.06.1937.

⁵⁵⁰ «NS er det Nasjonale Bonde- og Arbeidarparti», *Fritt Folk*, 08.07.1937.

⁵⁵¹ «Førerprinsippet betyr i motsetning til den parlamentariske styreform myndighet og ansvar», *Fritt Folk*, 03.06.1937.

⁵⁵² «Også det nasjonale Spania tar op den åpne hånds hilsen», *Fritt Folk*, 27.05.1937.

⁵⁵³ «Hvem truer verdensfreden?», *Fritt Folk*, 22.04.1937.

⁵⁵⁴ «De blodtørstige nazistene», *Fritt Folk*, 25.02.1937.

med, samt alle andre land Quisling betraktet som Norden. Planen var ikke av nyere dato og kan dateres tilbake til Quislings bok *Russland og Vi*, altså før NSDAP kom til makten.⁵⁵⁵ Inkludering av Tyskland i disse planene hadde ikke noe betydning for hvordan partiet forholdt seg til NSDAP. Forholdet til nasjonalsosialismen i Tyskland holdt partiet på den samme linjen. De prøvde å distansere seg, samtidig som de hadde en underliggende sympati for dem.

5.2 Kopipartiet – DNSAPs forhold til NSDAP

I motsetning til Norge har Danmark en lang historie og en felles grense med Tyskland. Det hadde alltid vært et motsetningsforhold mellom Danmark og Tyskland, men fra 1840-årene ble Tyskland Danmarks hovedfiende. I 1848 forsøkte hertugdømmene Slesvig, Holstein og Lauenburg, som var tilknyttet Danmark, å løsrive seg med hjelp fra Preussen. Krigen varte i tre år, og Danmark kom seirende ut.⁵⁵⁶ I 1864 var det en ny krig om hertugdømmene som Danmark tapte, og Danmark måtte overgi Slesvig, Holstein og Lauenburg til Preussen og Østerrike. Omkring 200 000 dansktalende bosatt i Slesvig kom under prøyssisk styre.⁵⁵⁷ Nederlaget var militært, politisk, moralsk og mentalt. Danmark, som tidligere hadde hatt ambisjoner om å bli en europeisk stormakt, ble til en miniputtstat. Nederlaget i 1864 gjorde at det var en allmenn frykt for at hele Danmark skulle bli innlemmet i Tyskland.⁵⁵⁸ Arven etter 1864 kan ikke underspilles og preget hele samfunnet.

Da Frits Clausen ble født i 1889 tilhørte Sønderjylland, også kalt Nordslesvig, Tyskland. I hele Slesvig fantes det både tysksinnede og dansksinnede mennesker, og det var fortsatt en stor diskusjon om Slesvig var dansk eller tysk.⁵⁵⁹ Etter 1864 ønsket Danmark å få tilbake Slesvig. På Versailleskonferansen etter første verdenskrig ble det bestemt at det skulle avholdes en folkeavstemming om Slesvig skulle tilhøre Danmark eller Tyskland. Folkeavstemmingen forgikk i to soner, en nordlig og en sørlig. I den nordlige sonen stemte ca. 75 prosent av befolkningen for å tilhøre Danmark, og i den sydlige sonen stemte ca. 80 prosent for å tilhøre Tyskland. Grensen ble dermed flyttet sørover, slik at den lå rett nord for Flensborg. Etter folkeavstemmingen ble forholdet mellom Danmark og Tyskland bedre, men det var fortsatt et anstrengt forhold mellom landene. Og det gjaldt spesielt grensespørsmålet.

⁵⁵⁵ «STORNORDISKE FREDSSAMBAND», *Fritt Folk*, 11.03.1937.

⁵⁵⁶ Rasmus Glenthøj, *1864: sønner af de slagne* (København: Gad, 2014), 202-31.

⁵⁵⁷ Sauntved og Eberhardt, *1864*, 13.

⁵⁵⁸ Glenthøj, *1864: sønner af de slagne*, 451-57, 520-21; Sauntved og Eberhardt, *1864*, 13-14.

⁵⁵⁹ Sauntved og Eberhardt, *1864*, 224-28.

Det var mange dansksinnede som hadde håpet at Flensborg skulle bli dansk, og det fantes en Flensborgbevegelse som ønsket at grensen skulle ligge rett syd for byen.⁵⁶⁰

5.2.1 Grensespørsmålet

På 1930-tallet var grensespørsmålet like aktuelt. Tyskland hadde aldri offisielt godkjent grenseflytningen av 1920. NSDAP hadde en sterk posisjon i Slesvig-Holstein, og de lokale nasjonalsosialistene krevde at Nordslesvig skulle bli ført tilbake til Tyskland. Fra sentralt hold uttalte NSDAP at de ikke ønsket å røre den dansk-tyske grensen, men befolkningen i Sønderjylland var fortsatt redd for et angrep fra nabolandet i sør.⁵⁶¹

Sønderjylland ble DNSAPs hovedbase etter Clausens innmeldelse i partiet. På et møte i september 1933 uttalte han at DNSAP «vil aldri være med til å føre Hagekors mod Hagekors.»⁵⁶² I et intervju med den tyske avisen *Berliner Illustrierte Nachausgabe* i mai 1934 gjentok han slagordet «Hagekors kæmper ikke imod Hagekors».⁵⁶³ I det samme intervjuet omtalte han seg selv som Hitlers apostel i Danmark. I tillegg hadde Clausen deltatt i møter med tysksinnede nasjonalsosialister både nord og syd for grensen,⁵⁶⁴ dermed var det mange som satt spørsmålsteget om han var dansk eller tysk innstilt. Da Clausen skrev sin biografi i fengsel etter andre verdenskrig, mente han at det var tydelig for alle at han var en dansk nasjonalist og hans uttalelser måtte forstås i lys av det.⁵⁶⁵

En god innføring i Clausens synspunkter på grensespørsmålet fikk man i *Nationalsocialistiske Tanker Til Det Slesvigske Spørgsmaal* fra 1933. Året etter utkom andre utgaven, og i 1936 utkom brosjyren på tysk.⁵⁶⁶ I brosjyren hevdet Clausen at et folk oppsto når rasen ble uttrykk for en åndelig idé, og han la vekt på det nordiske folkesinn som fellesnevner for det slesvigske område. Han satt fokus på at statsgrensene hadde blitt trukket opp av herskende dynastier som satt seg over istedenfor foran folket. Statsgrensene var ikke lenger folkegrenser siden de som fastsatte grensene ikke tok hensyn til rase og kultur. Clausen la vekt på hvordan liberalismens og marxismens ideer spredde seg i det nordiske folket. Som følge av krigene på 1800-tallet ble det slesvigske folket splittet i to deler: En tysksinnet del

⁵⁶⁰ Avsnittet er basert på Bo Lidegaard, *En fortælling om Danmark i det 20. århundrede* (København: Gyldendal, 2011), 96-100.; Flensborgbevegelse forsøk på å flytte grensen lengre sør var en utløsende faktor til Påskekrisen i 1920. *Ibid.*, 100-05.

⁵⁶¹ Avsnittet er basert på Richard Andersen og Ole Kragh, *Danmark i 30'erne : en historisk mosaik* (København: Gyldendal, 1976), 256-61.

⁵⁶² «600 nationalsocialister til aftenmødet», *National-Socialisten*, 24.09.1933.

⁵⁶³ Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 217, 452.

⁵⁶⁴ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 151.

⁵⁶⁵ Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 217.

⁵⁶⁶ 2.utgavens tittel var *Dansk-Tysk, Nationalsocialistiske Tanker Til Det Slesvigske Spørgsmaal*. Den tyske oversettelsen fikk navnet *Volk und Staat im Grenzland*.

som så ned på lille Danmark og en dansksinnet del som hatet det nye styre. Begrepene og tankene var likt for hele befolkningen, men det ble uttrykt på forskjellige måter ut ifra hvilket sinnelag man hadde, hevdet Clausen. Det handlet ikke handlet lenger om forskjellen mellom dansk og tysk, men det man hadde til felles. Ifølge Clausen var det ikke et grensespørsmål i dansk-tysk Slesvig, men et livsspørsmål. Clausen ville at de dansksinnede og tysksinnede skulle bli samlet til et folk, og sammen kjempe mot marxismens og liberalismens ødeleggelse av den nordiske rase.⁵⁶⁷

I forordet til den andre utgaven erkjente Clausen at han hadde fått mye kritikk for sitt standpunkt, og at han ofte hadde blitt spurt om hvor han ville at grensen mellom Tyskland og Danmark skulle ligge. Clausen svarte med at det fantes to forskjellige grenser. Den ene var den politiske statsgrense som man kunne forhandle og diskutere om. Den andre var en nasjonal folkegrense som ble bygd av folkets indre kraft og den nasjonale kultur, og det var den Clausen var opptatt av.⁵⁶⁸

Ole Ravn hevder at Clausen fant grensespørsmålet uvesentlig og irrelevant. Det stemmer i den grad grensespørsmålet handlet om den politiske statsgrense, noe det gjorde for majoriteten i Danmark. Clausen hadde et helt annet syn på grensespørsmålet enn de fleste. Det var mange i partiet som hadde problemer med førerens syn, og hans «Hagekors kæmper ikke imod Hagekors»-uttalelse. Særlig Anders Malling prøvde å dementere hans uttalelser. Clausen ble angrepet fra politiske motstandere og andre nasjonalsosialistiske partier i Danmark for å være udansk.⁵⁶⁹

I oktober 1933 talte Clausen om grensespørsmålet på et møte i Haderselv. Synspunktene var det samme som i *Nationalsosialistiske Tanker Til Det Slesvigske Spørgsmaal*. Clausen betraktet nasjonalsosialismen som en brobygger mellom de dansksinnede og tysksinnede. Om et mulig angrep på grensen fra tysk side, uttalte han: «Udfra vort Syn paa Grænseproblemet afviser vi skarpt, hvis tyske Folkefæller på tværs af Nationalsosialismens bærende Tanke retter Angreb paa Grænsen.»⁵⁷⁰ Dette synspunktet gjentok han mange ganger.⁵⁷¹ Med alle faktaene på bordet kan man konstatere at Clausen var dansksinnet og ville holde grensen fast, men han hadde et stort ønske om at dansksinnede og

⁵⁶⁷ Avsnittet er basert på Frits Clausen, *Dansk-Tysk, Nationalsosialistiske Tanker Til Det Slesvigske Spørgsmaal*, 2. utg. (Fredericia: Landsoldaten, 1934).

⁵⁶⁸ Ibid., 5-6.

⁵⁶⁹ Avsnittet er basert på Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 152-54.

⁵⁷⁰ «Dr. Clausen om Græsespørgsmaalet», *National-Socialisten*, 29.10.1933.

⁵⁷¹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 58.

tysksinnede kunne legge vekk sine uenigheter. Det ønsket gjorde at folk stilte spørsmålsteget om hans innstilling til grensespørsmålet.

Arven etter 1864 preget fortsatt Danmark og det var en frykt for at Tyskland skulle angripe Danmark. I oktober 1933 holdt Dr. Alfred Rosenberg, sjef for NSDAPs utenrikskontor og en ledende ideolog i NSDAP, en tale i Flensborg der han hevdet at Tyskland ønsket et godt forhold til Norden. *National-Socialisten* påpekte at danskene og tyskerne som ønsket å holde grensestriden gående ble skuffet over Rosenbergs uttalelser.⁵⁷² Da Christmas Møller, en av DNSAP største fiender, hevdet det ikke var noe å frykte fra Tyskland i grensesaken, rapporterte *National-Socialisten* om det. Partiavisen framhevet at de hadde rapportert flere ganger at Tyskland ønsket vennskap med Norden og det danske folk.⁵⁷³

Dette argumentet ble hyppig brukt når partiorganet behandlet grensesaken. DNSAP mente at de som ikke anerkjente Tysklands vennlige holdninger ovenfor Norden ikke kunne delta i en saklig diskusjon i grensespørsmålet. Kritikken var spesielt rettet mot H. P. Hanssen og hans tyskfiendtlige blad *Heimdal*, og DNSAP karakteriserte bladet som et talerør for den marxistiske presse.⁵⁷⁴ DNSAP kritiserte også tysksinnede grenseflyttere som kalte seg nasjonalsosialister, og partiet hevdet at de sto nærmere de Tysklands førere enn dem. Grenseflytterne fikk beskjed om å sette seg inn i nasjonalsosialismens ideologi. Da ville de forstå at det var langt viktigere oppgaver for det nordiske folk enn grensespørsmålet.⁵⁷⁵ DNSAP ville ha et dansk Sønderjylland og hevdet de ville være de første til å forsvare Danmarks grense hvis den ble angrepet.⁵⁷⁶

5.2.2 Danisme

DNSAP ble anklaget for å ha importert nasjonalsosialismen fra utlandet. DNSAP svarte at det var riktig at den nasjonale folkereisningen mot parlamentarismen først hadde oppstått i Italia og Tyskland. De anerkjente også at paritets grunnidé hadde likheter med bevegelsene i disse landene. Men de mente at den danske nasjonalsosialismen var så dansk at den kunne blitt kalt danismen, og at den var bygget på en tanke som fantes lenge før parlamentarismen kom til Danmark. Dermed kunne ikke de beskyldes for å være en utenlandsk import, ifølge DNSAP.⁵⁷⁷ Motstanderne beskyldte DNSAP for å være ledet og finansiert fra Tyskland. I august 1934 avviste DNSAP dette. Partiet slo fast at hvis slike beskyldninger fortsatte, ville

⁵⁷² «Dr. Rosenberg om Græsespørgsmaalet», *National-Socialisten*, 22.10.1933.

⁵⁷³ «Danmark og den nationalsocialistiske Tyskland», *National-Socialisten*, 14.04.1934.

⁵⁷⁴ «Grensespørgsmaalet» *National-Socialisten*, 12.01.1935.

⁵⁷⁵ «Grensespørgsmaalet igen» *National-Socialisten*, 02.02.1935.

⁵⁷⁶ «Grensespørgsmaalet» *National-Socialisten*, 20.04.1935.

⁵⁷⁷ «Fascisme - Nazisme - Danisme» *National-Socialisten*, 15.10.1933.

motstanderne stemple seg selv som løgnere og «han skal ikke blive glemt!»⁵⁷⁸ Det siste kunne lett oppfattes som en trussel om hva som kunne skje hvis DNSAP kom til makten. Lauridsen påpeker at det var bemerkelsesverdig lite kontakt mellom DNSAP og NSDAP før 1940, og det var først fra 1937 at det ble opprettet enkelte kontakter på grunn av etterretningsmessige hensyn fra Tyskland.⁵⁷⁹

Anklager om at det var en forbindelse mellom DNSAP og deres tyske forbilde var noe de måtte leve med, og partiet aviste koblingen gang på gang. I 1934 ga Ragnar Vold, en norsk journalist, ut boken *Tyskland marsjerer*, og han hevdet at det var en forbindelse mellom DNSAP og Hitler. *National-Socialisten* tok et oppgjør med Vold, som ble omtalt som en jødelakaj, og hevdet at hans verk var bygget på usanne og feilsiterte kilder.⁵⁸⁰

Da DNSAP ble stiftet, tok de NSDAPs hakekors som sitt eget symbol, men de forandret fargene fra rødt og sort til hvitt og rødt. Motstanderne til DNSAP kritiserte de for bruken av hakekorset. Hakekorset ble Tysklands offisielle symbol da NSDAP kom til makten i 1933, og på grunn av dette forsøkte man å forby hakekorset i Danmark. DNSAPs svar på kritikken var at det var ingen som ville forveksle deres danske hakekors med NSDAPs på grunn av forskjellige farger. Slik som ingen ville forveksle Danneborg med det norske, svenske eller finske flagg selv om alle inneholdt et kors.⁵⁸¹ Ifølge DNSAP var hakekorset et gammelt dansk symbol og ikke noe de hadde lånt fra Tyskland. I januar 1936 meldte *National-Socialisten* at «[v]ort Symbol er arisk og dansk» etter at det ble bestemt at DNSAPs bruk av hakekorset ikke skulle bli forbudt.⁵⁸² I 1760-årene ble det funnet en runestein i Danmark, som fikk navnet Snoldelevsteinen, som inneholdt et hakekors. DNSAP brukte dette i sin propaganda, og Snoldelevsteinen ble utstilt på DNSAPs landsmøte i 1937.⁵⁸³ DNSAP omtalte hakekorset som «Nordens gamle stolte og smukke Samlingsmerke».⁵⁸⁴

Hakekorset er et eldgammelt symbol som finnes over hele verden, og det har blitt flittig brukt i mange forskjellige sammenhenger. For eksempel var hakekorset logoen til bryggeriet Carlsberg helt fram til 1945.⁵⁸⁵ Da hakekorset ble vedtatt som symbol for NSDAP i

⁵⁷⁸ «Tyskland og os!» *National-Socialisten*, 18.08.1934.

⁵⁷⁹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 58.

⁵⁸⁰ «En Nordman Judansgerning», *National-Socialisten*, 05.01.1935.

⁵⁸¹ «Vil Systemet forbyde det danske Hagekorsflag?», *National-Socialisten* 26.01.1935; Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 61.

⁵⁸² «Vort hakekorsflag er dansk», *National-Socialisten*, 26.01.1936.

⁵⁸³ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 61.

⁵⁸⁴ «Systemet og hagekorset», *National-Socialisten*, 27.07.1935.

⁵⁸⁵ Etter Tyskland okkupasjon av Danmark ble hakekorset mindre brukt av Carlsberg, men det var ikke før i 1945 at bryggeriet sluttet å bruke det helt.

<http://www.carlsberggroup.com/Company/heritage/Pages/CarlJacobsenstrademerk1881.aspx> Lest: 26.06.2015.

1920 hadde det blitt brukt av andre høyreekstreme grupper i Tyskland, dermed var det ingen original idé av Hitler å bruke hakekorset.⁵⁸⁶ Med Hitlers økende popularitet og maktovertagelse ble hakekorset sterkt identifisert med den tyske nasjonalsosialismen. Selv med DNSAPs fargeargument var det fortsatt lett å forveksle de to symbolene. Et eksempel på hvor enkelt det kunne være å forveksle de to utgavene var at fargeforskjellen var usynlig på *National-Socialisten* sin forside, siden avisen var trykket i svart-hvitt. Var man tilhører på et møte eller overvar en marsj i DNSAPs regi, ville man merke fargeforskjellen, men når de brukte hakekorset i politisk sammenheng var det naturlig å tenke på det tyske forbildet. Historien om hakekorsets dansk opprinnelse, var ikke et overbevisende argument for å stoppe kritikken eller kobling opp mot NSDAP. Etter all kritikken partiet fikk for å bruke hakekorset var det diskusjoner innad om å bytte symbol til Solkorset, men valget falt på å beholde hakekorset.⁵⁸⁷

I likhet med NS brukte DNSAP en hilsen som lignet på hitlerhilsenen. DNSAP hevdet, slik som med hakekorset, at hilsenen ikke var noe de hadde kopiert fra NSDAP, men at det var en gammel nordisk hilsen.⁵⁸⁸

Selv om DNSAP forsøkte å distansere seg fra NSDAP var de ikke beskjedene med å gjengi sitater og taler fra ledende personer i NSDAP, først og fremst Hitler, Goebbels og Rosenberg. Eksempler var Rosenbergs tale om grensesaken, Goebbels' taler i forbindelse med de lange knivers natt og Hitlers uttalelser om jødene.⁵⁸⁹ I forbindelse med NSDAPs partidager gjenga *National-Socialisten* ofte taler, for eksempel Hitlers tale i 1934 og Goebbels taler i 1935 og 1936.⁵⁹⁰ I artikler ble det ofte referert til utsagn fra det tyske partiet, og dette forekom gjennom hele perioden da de både hyllet og forsvarte Hitlers Tyskland.

5.2.3 Hyllest og forsvar av Tyskland

I oktober 1933 anklaget *National-Socialisten* hoveddelen av den danske presse for at de løy om forholdene i Tyskland, og at disse historiene ble brukt mot DNSAP. Hvis det forekom

Samme internettside ble forsøkt besøkt 15.10.2015, men da hadde den blitt tatt av nettet. På websiden til Carlsberg Group hevdet de 15. oktober 2015 at de stoppet å bruke hakekorset i 1940. <http://www.carlsberggroup.com/Company/heritage/architectureatCarlsberg/Pages/SymbolsOnTheCarlsbergGroup.aspx> Lest: 15.10.2015. På Internet Archive kan man se flere screenshot av den gamle websiden https://web.archive.org/web/20140601000000*/http://www.carlsberggroup.com/Company/heritage/Pages/CarlJacobsonstrademærket1881.aspx. Lest: 15.10.2015.

⁵⁸⁶ Ingvar Kolden, *Konfesjonsbetingede faktorer i oppslutningen om og resistensen mot høyre-radikalisme og nasjonalsosialisme i Tyskland* (Doktoravhandling: Universitetet i Bergen, 2013), 168.

⁵⁸⁷ Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet! Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 177-79.

⁵⁸⁸ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 63.

⁵⁸⁹ «Hitler-Ord», *National-Socialisten*, 25.02.1934; «Dr. Goebbels Radiotale», *National-Socialisten*, 28.07.1934.

⁵⁹⁰ Hitlers Tale: «Uddrag af Adolf Hitlers Tale paa den 6. partidag», *National-Socialisten*, 15.12.1934. Goebbels tale 1935: «Kommunismen uden Maske», *National-Socialisten*, 26.10.1935. Goebbels tale 1936: «Bolsjevismen i Teori og Praksis», *National-Socialisten*, 07.11.1936 og *National-Socialisten*, 14.11.1936.

overgrep i Tyskland kunne ikke det brukes mot danske nasjonalsosialister, mente partiorganet. I tillegg minte partiavisen leserne om at de tyske marxister ikke var engler.⁵⁹¹ Dette var et meget godt eksempel på hvordan DNSAP prøvde å distansere fra NSDAP samtidig som de forsvarte dem. At politikerne og pressen løy om forholdene i Tyskland var et gjennomgående tema i partiorganet. Våren 1934 skrev *National-Socialisten*: «Da Klassepartiernes Politikere og Blade konsekvent lyver om Forholdene i Tyskland»,⁵⁹² og to år senere etter valget i Tyskland i 1936 skrev avisen:

Vi er naaed det Tidspunkt, hvor det kniber for Systempressen at holde Løgnen og Mistænkeliggøreslen om Tysland vedlige. Utallige er de Løgnehistorier, der i de sidste Aar er udspreedt gennem de jødiske Pressebureauer, der behersker hele Systempressen, ogsaa den danske.⁵⁹³

De to sitatene er representativt for DNSAPs holdning ovenfor pressen og deres omtalelse av Tyskland. Ifølge DNSAP var det de som fortalte sannheten om Tyskland.

12. november 1933 var det duket for den første folkeavstemmingen i Tyskland etter at NSDAP hadde kommet til makten og forbudt alle andre politiske partier. NSDAP fikk litt over 92 prosent av stemmene. DNSAP omtalte det som et enestående valg som man ikke hadde sett tidligere i historien, samtidig som de kritiserte den danske presse som fokuserte på de 8 prosent som ikke stemte på Hitler.⁵⁹⁴ Sensommeren 1934 meldte *National-Socialisten* at 90 prosent av det tyske folk hadde stemt for at Hitler skulle få presidentvervet etter at den tidligere presidenten Paul von Hindenburg hadde mistet livet. Partiorganet framhevet at Hitler hadde fått mer enn dobbelt så mange stemmer som Hinderburg fikk sist gang det var valg om samme posisjon, og at valget foregikk på samme demokratiske måte som i Danmark.⁵⁹⁵ Ved folkeavstemmingen i 1936 fortsatte *National-Socialisten* omtale i store ordelag: «Hitlers Sejr er saa stor, at den næsten ikke kan fattes.»⁵⁹⁶

DNSAP hadde et veldig positivt syn på utviklingen i Hitlers Tyskland, og de la stor vekt på den innsatsen Hitler gjorde for å få ned arbeidsledigheten. I slutten av 1933 rapporterte *National-Socialisten* at da Hitler kom til makten var det 6,1 millioner arbeidsledige, mens den 1. november 1933 hadde sunket til 3,7 millioner. Det var ingen mann

⁵⁹¹ «Forholdene i Tyskland og hvorledes der lyves», *National-Socialisten*, 29.10.1933.

⁵⁹² «Forholdene i Tyskland under nationalsocialistisk Styre», *National-Socialisten*, 21.04.1934.

⁵⁹³ «VALGET I TYSKALND I SØNDAGS», *National-Socialisten*, 04.04.1936.

⁵⁹⁴ «Adolf Hitlers Sejr ved Folketingsvalget og Folkeafstemningen er enstaaende i Historien», *National-Socialisten*, 19.11.1933.

⁵⁹⁵ «90 procent for Hitler», *National-Socialisten*, 25.08.1934.

⁵⁹⁶ «VALGET I TYSKALND I SØNDAGS», *National-Socialisten*, 04.04.1936.

i historien som hadde gjort så mye for arbeideren som det Hitler hadde gjort, og utviklingen var langt bedre enn en noen gang kunne forestilt seg, meldte *National-Socialisten*.⁵⁹⁷ Partiavisen fulgte opp med flere rapporter om synkende arbeidsledighet i Tyskland, sammenlignet utviklingen i Tyskland med økende arbeidsledighet i USA og hyllet Hitlers fantastiske innsatsen for arbeiderne.⁵⁹⁸ Dette var et forsøk fra DNSAP for å sette det nye Tyskland i et godt lys.

Et virkemiddel DNSAP brukte for å tegne et godt bilde av det nye Tyskland var å legge fram reiseskildringer. I oktober 1934 kunne man lese om to kamerater som hadde valgt å dra på sykkelstur i Tyskland, selv etter skrekkehistoriene de hadde fått servert i dansk presse. De fortalte at forholdene var helt annerledes enn det de hadde lest. Kameratene fortalte blant annet om at troen på det nye regimet var stor blant den tyske ungdommen de hadde møtt og at det var billigere i Tyskland enn hva den danske pressen skrev. De stilte spørsmål om hvorfor ikke avisene i Danmark fortalte sannheten om Tyskland, samtidig som de oppfordret alle til å dra på ferie til nabolandet i sør for å oppleve forholdene selv.⁵⁹⁹ Sommeren 1935 var det en lignende reiseskildring fra Tyskland som blant annet fokuserte på å sammenligne priser i Danmark og Tyskland. Reiseskildringen formidlet at levekostnadene var lavere i Tyskland enn i Danmark. Forfatteren hevdet grunnen til at han skrev innlegget var for å gi et korrekt bilde av det nye Tyskland, noe løgnpressen i Danmark ikke gjorde.⁶⁰⁰

I tillegg til å hylle det nye regimet i Tyskland, forsvarte DNSAP det. Et godt eksempel er partiets behandling av et de lange knivers natt. DNSAP forsvarte handlingene som nødvendige siden Ernst Röhm og hans samarbeidspartnere hadde planlagt et kupp mot Hitler. Den tyske føreren ble hyllet da han kom landsforræderne, som DNSAP kalte Röhm og de andre drepte, i forkjøpet. I forsvaret gjentok DNSAP sitt angrep på den jødemarxistiske pressen ved å anklage at de meldte om alt for høye tall på hvor mange som hadde mistet livet. Og de betraktet det som komisk at Röhm og hans samarbeidspartnere nesten ble omtalt som engler da de tidligere hadde blitt omtalt som banditter.⁶⁰¹ Forsvaret av Hitlers handlinger fortsatte, samtidig som DNSAP hyllet han i etterkant av utryddelsene.⁶⁰²

⁵⁹⁷ «Utviklingen i Tyskland», *National-Socialisten*, 10.12.1933.

⁵⁹⁸ Se for eksempel: «Tyskland», *National-Socialisten*, 25.03.1934; «Forholdene i Tyskland under nationalsocialistisk sytre», *National-Socialisten* 21.4.1934; «Tyskland», *National-Socialisten*, 28.04.1934; «Fra Tyskland», *National-Socialisten*, 29.09.1934; «Hvorledes er der i Tyskland i Dag?», *National-Socialisten*, 22.02.1936.

⁵⁹⁹ «Tyskland», *National-Socialisten*, 06.10.1934.

⁶⁰⁰ «Indtryk fra Rejse i det nye Tyskland», *National-Socialisten*, 10.08.1934.

⁶⁰¹ «Begivenhederne i Tyskland», *National-Socialisten*, 07.07.1934.

⁶⁰² «Hitlers Tale», *National-Socialisten*, 21.07.1934; «Pressen», *National-Socialisten*, 28.07.1934.

DNSAP anklaget pressen for å spre løgner om forholdene til jødene i Tyskland for å svekke det nye regimet. I *National-Socialisten* ble det hevdet at ingen jøder hadde blitt tvunget ut av Tyskland, men siden jødene hadde «den største Afsky for kropsligt Arbejde» foretrakk mange å reise ut av landet.⁶⁰³ Jødeforfølgelsene ble bagatellisert. Det handlet ikke om forfølgelse av jøder på grunn av at de var jøder, hvis jøder ble straffet, var det på grunn av deres kriminelle handlinger.⁶⁰⁴ *National-Socialisten* forsvarte Hitlers innføring av de antijødiske lovene, siden jødene hadde ødelagt den nordiske rase og var en pest som ville hindre utvikling av det nye Tyskland.

Etter Hitlers maktovertagelse i 1933 økte Tysklands opprustning, men i slutten av 1933 meldte *National-Socialisten* om at historiene var løgn. Utover 1930-tallet ble det umulig å nekte for Tysklands opprustning. Da Det tredje riket innførte verneplikten våren 1935, ble det store oppslag om at det var et brudd på Versaillestraktaten i den danske pressen. DNSAP måtte erkjenne at rapportene stemte, men de gikk i Tysklands forsvar og beskrev tiltaket som nødvendig. De hevdet at England, som hadde vedtatt en ny opprustingslov, og Frankrike, som hadde økt verneplikten fra ett til to år, hadde brutt Versaillestraktaten før Tyskland. I tillegg var det åpenbart at Sovjetunionens opprustning var rettet mot Tyskland, ifølge DNSAP.⁶⁰⁵ I begynnelsen av 1936 meldte DNSAP at en verdenskrig var under forberedelse. Det var ikke Tyskland som planla krigen, men jøder og høygradsfrimurere som gjorde det på grunn av deres sterke hat mot nasjonalsosialismen.⁶⁰⁶ I en kommentar til den Spanske borgerkrigen hevdet *National-Socialisten* at det var kommunistene som yppet til verdenskrig.⁶⁰⁷ Tyskland ville ha verdensfred, ikke verdenskrig, mente DNSAP.

Som tidligere nevnt hadde Clausen beskrevet seg selv som Hitlers apostel i Danmark. NSDAP og Hitler var det store forbildet til Clausen og DNSAP; Clausen refererte til Hitler i sine skrifter,⁶⁰⁸ og hyllet han i sine taler.⁶⁰⁹ I *National-Socialisten* ble Hitler hyllet som Tysklands redningsmann, og som en av tidens største menn. Den tyske Føreren hadde fått de arbeidsløse tilbake til arbeid og tatt opp kampen mot den internasjonale jødedommen. Tyskerne aldri hadde vært lykkeligere enn det de var under nasjonalsosialismen og det var

⁶⁰³ «Udviklingen i Tyskland», *National-Socialisten* 10.12.1933.

⁶⁰⁴ «Apropos Jødeforfølgelserne i Tyskland», *National-Socialisten*, 10.08.1935.

⁶⁰⁵ «Tyskland, Versailles og Europa i Dag », *National-Socialisten*, 23.03.1935.

⁶⁰⁶ «Verdenskrig Forberedes», *National-Socialisten* 25.01.1936; «Verdenskrig under Forberedelse», *National-Socialisten* 01.02.1936.

⁶⁰⁷ «Kommunismen provokerer til Verdenskrig», *National-Socialisten*, 05.06.1937.

⁶⁰⁸ «Fra den parlamentariske til den corprative Stat», *National-Socialisten* 17.09.1933. Dette var en artikkelserie som startet med dette nummeret, og ble senere samme år gitt ut som egen brosjyre med samme navn.

⁶⁰⁹ «Dr. Clausen taler til Skandinaviske Natiooalsocialister i Hamborg», *National-Socialisten*, 26.11.1933.

Hitlers fortjeneste, hevdet DNSAP.⁶¹⁰ Etter Hitlers 48. bursdag i 1937 hadde *National-Socialisten* en kort biografi som glorifiserte hans vei til makten.⁶¹¹

5.3 Sammenligning

Ved en sammenligning mellom DNSAP og NS' forhold til nasjonalsosialismen i Tyskland mellom 1933 og 1937 er det to betydelige forskjeller man må ta i betraktning. For det første hadde Danmark lang historie med Tyskland, noe Norge ikke hadde. For det andre var DNSAP selverklærte nasjonalsosialister, mens NS aldri omtalte seg selv som det.

5.3.1 Frykt for angrep

I Danmark var den en generell frykt for at grensen ville bli angrepet fra Tyskland. Tyskland hadde aldri godkjent folkeavstemmingen om Slesvig etter første verdenskrig, og tyske nasjonalsosialister i Slesvig ønsket å flytte grensen. Et argument DNSAP ofte la fram var at fra sentralt hold ønsket NSDAP et godt forhold til Norden, og dermed ønsket de ikke å angripe Danmark. Frykten for å bli angrepet av sin nabo i sør blant det danske folk var ubegrunnet, mente DNAP. Clausens kjente «Hagekors kjemper ikke imod Hagekors» uttalelse kan ha blitt forstått som at DNSAP ikke ville kjempe for Danmark dersom landet ble angrepet av hakekorsets faner. Det kunne også bli forstått som at de ville kjempe på NSDAPs side. Clausens uttalelse om at han var Hitlers apostel i Danmark gjorde ikke saken bedre. Derfor ble det meget viktig for DNSAP å poengtere at de ville være de første til å forsvare Danmarks grense hvis den ble angrepet.

Det fantes ikke en lignende frykt i Norge, om et angrep fra Tyskland, på samme tidspunkt. Men NS fryktet at Nord-Norge kunne bli angrepet av Sovjetunionen.⁶¹² For NS var Sovjetunionen synonymt med marxismen. At Nord-Norge kunne bli utsatt for et angrep av naboene i nord ble brukt i propagandaen til NS. Både for å vise partiets nasjonale innstilling samt å agitere mot marxismen. Begge partiene hevdet at de ville forsvare deres land dersom de ble angrepet av en ytre fiende. Faren for angrep på landets grense ble derfor en mulighet for begge partiene å stadfeste deres nasjonale innstilling.

⁶¹⁰ «Aldrig lykkeliger end under Nationalsocialismen», *National-Socialisten*, 01.06.1935.

⁶¹¹ «Partimedlem Nr. 7.», *National-Socialisten*, 24.04.1935.

⁶¹² Se for eksempel: «Sovjetveldet rykker Nord-Norge inn på livet», *Nasjonal Samling*, 20.06.1935; «Nord-Norge for Norge», *Fritt Folk*, 06.05.1936; «Redd Nord-Norge for Norge», *Fritt Folk*, januar 1937; «Den røde krigsfare over Nord-Norge», *Fritt Folk*, 17.02.1936.

5.3.2 Kontakt med utenlandske bevegelser

Quisling hevdet at NS var i slekt med utenlandske nasjonale bevegelser, men at de var et selvstendig nasjonalt parti.⁶¹³ NS understrekte ofte at de ikke var en nasjonalsosialistisk bevegelse, men det stoppet ikke deres motstandere å beskylte dem for å være nasjonalsosialister eller fascister. DNSAP hevdet stolt at de var nasjonalsosialister, men mente det var en forskjell på tysk og dansk nasjonalsosialisme. Motstandere brukte det for å knytte de opp mot nasjonalsosialistene i Tyskland. Begge partiene ble regelmessig anklaget av sine motstandere for å være et ledd i, eller finansiert av, nasjonalsosialismen i Tyskland. Begge partiene brukte mye energi på å bevise at de ikke var styrt fra utlandet. Det stemte, selv om det fantes forbindelser til utlandet. Som vist deltok både Claussen og Quisling i den fascistiske internasjonale, CAUR. I desember 1934 mottok også NS 1000 kroner fra fascistpartiet i Italia, men utover det fikk ikke NS noe støtte fra italienerne.⁶¹⁴ De italienske fascistene mistet sin interesse for NS etter valgnederlaget i 1936, og Quisling meldte seg ut av CAUR.⁶¹⁵ CAUR var et forsøk på å vri nasjonale bevegelser i fascistisk retning istedenfor nasjonalsosialistisk. DNSAP var ikke førstevalget blant danske nasjonale bevegelser, men etterhvert ble de invitert til å delta.⁶¹⁶ Uansett er det litt paradoksalt at det nasjonalsosialistiske DNSAP deltok på en fascistisk internasjonal. Quisling nektet for at NS var fascistisk, men han var positivt innstillet ovenfor fascismen. Både Clausen og Quisling var nok nysgjerrige på hva CAUR var, og det var en grunn til deres deltagelse. CAUR kan ha blitt betraktet som en konferanse for nasjonale bevegelser, samt plattform å knytte kontakt med lignende bevegelser rundt omkring i Europa.

Sommeren 1934 tok Thilo von Trotha kontakt med Quisling. Von Trotha jobbet under Alfred Rosenberg i NSDAPs utenriksavdeling og hadde ansvaret for Norden. Quisling og Rosenberg møtes i Berlin i september 1934. Møtet førte ikke til noen fast forbindelse mellom Rosenberg og Quisling, og den kontakt som fantes mellom NS og NSDAPs utenrikskontor sto von Trotha for.⁶¹⁷ Som en motvekt til CAUR opprettet NSDAPs propagandaavdeling Keller-Internasjonalen. Quisling skal ha blitt invitert til det første møtet, men takket nei på grunn av hans arbeid for NS.⁶¹⁸ En mulig grunn til at han valgte å avslå invitasjonen var den negative ringvirkningen av hans deltagelse i CAUR. De kristne i partiet kritiserte Quislings forbindelse

⁶¹³ Dahl, *En fører blir til*, 278.

⁶¹⁴ *Ibid.*, 372.

⁶¹⁵ Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling», 37; Dahl, *En fører blir til*, 371; 408-09.

⁶¹⁶ Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 158-59.

⁶¹⁷ Dahl, *En fører blir til*, 360-63.

⁶¹⁸ Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*, 242.

med fascistpartiet i Italia. Dessuten var det bensin på bålet til alle som mente NS var fascistisk, og deltagelse i en nasjonalsosialistisk internasjonal ville være det samme til de som mente NS var nasjonalsosialistisk. Som vist deltok ikke Quisling på Keller-Internasjonalens møte i Oslo sommeren 1936, men det var andre medlemmer fra NS til stede.

Clausen var ikke invitert til det første møtet i Keller-Internasjonalen, men det var andre representanter fra Danmark der.⁶¹⁹ Derimot talte den danske føreren på det andre møtet i Keller-Internasjonalen som ble avholdt i London. Som følge av talen hjalp Hans Keller Clausen med å oversette *Nationalsosialistiske Tanker Til Det Slesvigske Spørgsmaal* til tysk. Clausen ble invitert til Keller-internasjonalens møte i Oslo sommeren 1936, men valgte ikke å delta.⁶²⁰ DNSAP ble aldri medlem av den tyske nasjonalsosialistiske internasjonalen. Et bevisst forsøk på å distansere seg fra det tyske forbildet.⁶²¹ Med dette i tankene var det mulig at Clausen tenkte at et medlemskap i CAUR ville vise at det ikke var noen forbindelse mellom det danske og det tyske partiet. Det var ingen tyske representanter til stede på CAUR.

5.3.3 Distansering fra NSDAP

Felles for begge partiene var at når de ble beskyldt for å ha importert noe fra utlandet, enten det var hakekorset i DNSAP eller hilsen med utstrakt hånd i NS, hevdet de at det var dansk eller norsk. Dette ble gjort for å vise deres nasjonale identitet og for å skape en distanse til den tyske nasjonalsosialismen. DNSAP og NS ønsket å formilde at de var selvstendige bevegelser uten innflytelse fra utlandet.

DNSAP var langt mer villig til å gjengi sitater og taler fra tyske nasjonalsosialister enn det NS var. Likevel gjorde DNSAP ingen forsøk på å utgi NSDAPs tekster i bokform. Dette var i motsetning til Danmarks Kommunistiske Parti som gjorde en stor innsats for å produsere og utgi bøker om Sovjetunionen, samt oversette og utgi klassiske kommunistiske verk. Det hører med til historien at Danmarks Kommunistiske Parti fikk støtte fra Sovjetunionen, noe DNSAP ikke fikk fra Tyskland. I løpet av 1930-tallet ble Hitlers *Mein Kampf* og mange av hans taler utgitt på Dansk, men DNSAP hadde ingen forbindelse med disse utgivelsene. DNSAP var langt mer interessert i å produsere sine egne bøker som de ønsket at offentligheten skulle bli kjent med. Dette ble gjort for å vise sin selvstendighet fra NSDAP, og tekstene skulle vise partiets danskhet.⁶²²

⁶¹⁹ Clausen og Lauridsen, *Føreren har ordet! Frits Clausen om sig selv og DNSAP*, 231.

⁶²⁰ Ibid.

⁶²¹ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 236.

⁶²² Avsnittet er basert på ibid., 326. For å se en liste over DNSAP selvstendige utgivelser i perioden 1933-1937 se: ibid., 575-76.

I likhet med DNSAP publiserte NS mange egne bøker og brosjyrer for å vise at det var en nasjonal bevegelse.⁶²³ Som vist var det annonsert i *Nasjonal Samling* at man kunne kjøpe Hitlers taler av NS, men de var ikke utgitt av partiet. Annonsen ble fjernet kort tid etter den var trykt og det var nok et forsøk fra den nasjonalsosialistiske gruppen å vri partiet i den retningen. NS sto heller ikke bak utgivelser av tysk nasjonalsosialistisk litteratur. Derimot er det langt mer oppsiktsvekkende at *Fritt Folk* gjenga hele Wilfrid Bades *Die S.A. erobert Berlin* i sin helhet sommeren 1936. Bades jobb var å skrive nasjonalsosialistisk propaganda, og boken var nettopp det. Som vist var NS forsiktig med å publisere stoff som kunne skape sterke assosiasjoner til Tyskland. Dermed er det merkelig at Bades bok ble trykket. NS hadde på dette tidspunkt blitt mer tyskvennlig og boken var en positiv skildring av det nye Tyskland. NS unnlot å fortelle at boken var skrevet i regi av NSDAP, og det er mulig at folk betraktet den som en selvstendig bok uten noen kobling til det tyske partiet. En annen grunn til at *Fritt Folk* publiserte boken kan ha vært for å tiltrekke seg lesere til avisen. Boken ble omtalt som en suksess roman, og abonnerte man på *Fritt Folk* fikk man boken med på kjøpet.

I litteraturen om NS har publiseringen av Bades bok forbigått i stillhet.⁶²⁴ Noe som virker litt underlig. NS erklærte seg selv som et norsk nasjonalt parti uten noen koblinger til nasjonalsosialismen, men de trykte en tysk nasjonalsosialistisk propagandaroman i partiorganet. Naturligvis reklamerte ikke NS med at det var nasjonalsosialistisk propaganda, men en bok som inneholdt informasjon nordmenn trengte for å danne seg et riktig bilde av det nye Tyskland.⁶²⁵ Utenom Bades bok kan man ikke finne noen annen NSDAP-litteratur i *Fritt Folk* i 1936. NS var langt mer forsiktig med å gjengi sitater fra ledene personer i NSDAP enn det DNSAP var.

Begge partiene aviste alle anklagene om at de var tilknyttet NSDAP. NS nektet bastant at de var fascister eller nasjonalsosialister. En forskjell mellom partiene var at DNSAP var langt mer villig til å gjengi sitater og referere til tyske nasjonalsosialister enn det NS var. Det var kontakt mellom partiene og NSDAP, men den var minimal mellom 1933-1937. Det var større kontakt med fascistpartiet i Italia på grunn av Quisling og Clausens deltagelse i CAUR. Men denne kontakten ble etterhvert brutt. Etter Clausens overtagelse av DNSAP forsøkte

⁶²³ For å se NS utgivelser mellom se. Tom B. Jensen, *Nasjonal samlings publikasjoner 1933-1945 av flyveblader, brosjyrer og bøker. NS-forlagenes utgivelser 1940-1945 og tyske myndigheters publikasjoner 1940-1945 i Norge: en bibliografi* (Røyken: Historisk forl., 2004), 41-108. Lista er alfabetisk og inneholder alle utgivelser mellom 1933- og 1945. Lista inneholder også tidsskrifter som ikke var NS sine, blant annet er Ragnarok oppført.

⁶²⁴ Hverken Brevig, Bruknapp, Dahl, Figueiredo, eller Høidal nevner Bades bok. Brevig og Figueiredo, *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*; Bruknapp, «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling»; Dahl, *En fører blir til*; Høidal, *Quisling: en studie i landssvik*.

⁶²⁵ «Arbeidsløse Schulz erobrer Berlin», *Fritt Folk*, 11.06.1936.

partiet å distansere seg fra det tyske forbildet i større grad enn under Cay Lembckes ledelse.⁶²⁶ Begge partiene forsøkte å vise at de var selvstendige nasjonale bevegelser og ikke noen kopi fra utlandet.

5.3.4 Omtalelse av Tyskland

En faktor som hadde betydning for samfunnets oppfatning av NS og DNSAP sin kobling til NSDAP var hvordan det tyske partiet ble omtalt i partienes presse. I NS var det en utvikling i hvordan NSDAP ble omtalt i pressen, og utviklingen ligner på hvordan partiets antisemittisme utviklet seg. Det var en positiv omtale av Tyskland mens den nasjonalsosialistiske gruppen var i partiet, men etter at flere av dem brøt med partiet sluttet NS, med få unntak, å rapportere om Det tredje riket. Etter innføringen av Nürnberglovene ble NS mer positivt innstilt til Tyskland igjen. Da *Nasjonal Samling* ble til *Fritt Folk* fikk tyskvennligheten et klarere uttrykk enn før, og det fortsatte for hele den undersøkte perioden. Den økende tyskvennligheten i NS fra høsten 1935 var en faktor til at flere kristne ble mer skeptisk ovenfor NS. Etter at NS hadde stadfestet sin tyskvennlighet, var de fortsatt forsiktig med å ha en for positiv omtale av NSDAP da det ville ha en negativ ringvirkning for dem i Norge.

Selv om DNSAP forsøkte å distansere seg fra den tyske nasjonalsosialismen, hadde *National-Socialisten* hele tiden en positiv omtale av det tyske forbildet. DNSAP prøvde hele tiden å sette NSDAP i et godt lys, og fasinasjonen skinte igjennom. Omfanget av omtalene av forholdene i Tyskland var større i DNSAP enn i NS i perioden mellom 1933-1937.

En tydelig likhet mellom partiene er at når NSDAP ble omtalt, var det med positivt fortegn. Det finnes ingen eksempler på at NS og DNSAP prøvde å diskreditere NSDAP. Da Gulbrand Lunde tok et oppgjør med at NS ble sammenlignet med nasjonalsosialismen i Tyskland august 1934, rettet han oppmerksomheten mot NS' egenart. Innlegget var ikke en kritikk av nasjonalsosialismen.⁶²⁷

NS' tyskvennlighet kom distinkt fram da partiorganet rapporterte om folkeavstemmingen i Tyskland i mars 1936. NS' omtale av folkeavstemmingen var lik DNSAPs omtale, hos begge partiene ble Hitler og NSDAP hyllet. Valgresultatene NS og DNSAP la fram var sanne, men omtalen skilte seg fra andre aviser. *Dagbladet* siterte engelske *The Times* og kalte folkeavstemmingen en farse. Videre insinuerte de at folk ble tvunget til å

⁶²⁶ Lauridsen, *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*, 60 ff.

⁶²⁷ «Nasjonal Samling og utlandet», *Nasjonal Samling* 16.08.1934.

stemme for NSDAP.⁶²⁸ *Aftenposten* var langt mer nøkterne i sin rapportering, og hevdet at avstemningen foregikk på en forsvarlig måte, selv om politiet og stormtroppene passet på alle valglokaler.⁶²⁹ Danske *Politiken* rapporterte saklig om folkeavstemningen, men satt fokus på at Hitler-Ungdommen passet på at alle stemte.⁶³⁰ Det ble også rettet oppmerksomhet mot at det ikke var mulig å stemme imot NSDAP, og at blanke stemmer ble ugyldig.⁶³¹ Den hyllesten og beundringen av Hitler og DNSAP som var i *Fritt Folk* og *National-Socialisten* fant man ikke igjen i hverken *Politiken*, *Dagbladet* eller *Aftenposten*.

Begge partiene mente at den «marxistiske» pressen i landene regelrett løy om forholdene i Det tredje riket. NS og DNSAP hadde tatt på seg oppgaven å tegne et riktig bilde av Tyskland, i hvert fall slik deres oppfatning var. Det Hitler hadde fått til var DNSAPs drøm. Et område hvor dette gjaldt mer enn noen annet var hvordan NSDAP hadde bekjempet arbeidsledigheten. NS brukte nedgangen for å sette Tyskland i et godt lys, og partiet var imponert over utviklingen under NSDAP. NS og DNSAP fungerte som NSDAPs forsvarer i Norge og Danmark. Begge partiene forsvarte Tysklands opprustning siden de mente at Sovjetunionens opprustningen var direkte rettet mot Tyskland. Tyskland ønsket fred, ifølge NS og DNSAP.

For NS ble nasjonalsosialismen og Tyskland en motvekt til marxismen og Sovjetunionen. Det var en kamp mellom den internasjonale marxismen og de nasjonale bevegelsene rundt omkring i Europa. Den tyske nasjonalsosialismen sto i spissen for den kampen, og det ble helt naturlig for NS å være på NSDAP sin side. Også DNSAP satt Tyskland og Sovjetunionen opp mot hverandre, men ikke i like sterk grad som i NS. Dette skyldes nok at NS betraktet Sovjetunionen som en direkte fare mot Norge. Det danske partiets beundring av NSDAP var innlemmet fra partiets opprettelse siden det var et kopiparti av det tyske.

5.3.5 Problemer

Blant høyreekstreme partier i mellomkrigstiden var det vanlig å beundre nasjonalsosialismen i Tyskland, og NS og DNSAP var intet unntak. Dette bøy på problemer for begge partiene. Hvordan kunne DNSAP, som hevdet de var danske nasjonalister og dansk innstilt, forsvare Tyskland? Nasjonalsosialismen var tysk, og noe som var tysk kunne ikke være dansk. Selv

⁶²⁸ «Times betegner det tyske „valg” som en farse», *Dagbladet* 30.03.1936. *Dagbladet* hadde tilknytting til Venstre.

⁶²⁹ «Hitler fik næsten 99 procent avav stemmene ved de tyske valg i går», *Aftenposten* 30.03.1936. *Aftenposten* hadde tilknytting til Høyre.

⁶³⁰ «Valget for „Frihed, Ære og Fred” Hitler fikk 99 pCt», *Politiken*, 30.03.1936.

⁶³¹ «Hvad betød de blanke stemmer?», *Politiken*, 31.03.1936.

om DNSAP prøvde å distansere seg fra NSDAP, var DNSAP en yndet skyteskive for den danske pressen. Navnet på det danske partiet minnet om det tyske, symbolet var det samme og hver gang man hørte nasjonalsosialisme tenkte man på Tyskland. DNSAP hevdet at den tyske og den danske nasjonalsosialismen var forskjellige, og at DNSAP sto for noe genuint dansk som like gjerne kunne være kalt Danisme. DNSAP var et kopiparti, men etter Clausens overtagelse prøvde de desperat å ikke være det.

Grensespørsmålet, som vi har sett, var et problem for DNSAP. Generelt i det danske samfunnet handlet grensespørsmålet om hvor grensen skulle ligge, men for Clausen var dette ubetydelig. Hans ønske var at alle forskjeller mellom det å være dansk eller tysk skulle forsvinne slik at folket i Slesvig kunne stå sammen. Som dansk nasjonalsosialist ville Clausen ha et godt forhold til det nasjonalsosialistiske Tyskland, og hans stilling i grensesaken må forstås ut ifra det. Han ønsket å fri til det danske folket og til NSDAP, noe som var meget vanskelig. Det danske folket var ikke klar for noen forbrødring med det tyske folket, slik som Clausen ønsket. Motsetningsforholdene mellom Danmark og Tyskland var fortsatt for store.

Førerens syn på grensesaken satt ikke bare spørsmål ved hans nasjonale innstilling i samfunnet generelt, også innenfor partiet bidro det til skepsis. Anders Malling ønsket at DNSAP skulle ta et tydeligere standpunkt og distansere seg enda mer fra Tyskland. Malling mente at det å være nasjonalsosialist ikke var ensbetydende med å være tysk. Det var heller ikke det å være nasjonalsosialist som var viktig for Malling. Det var tankesettet som lå bak som tiltrakk pastoren. Det var kampen mot marxismen, kapitalismen og parlamentarismen. Det var gjenreising av folket, og for Malling skulle det skje på kristelig grunn. Da Malling og Johannes Sørensen opprettet Dansk Folkefællesskab unnlot de å omtale seg selv som nasjonalsosialister.

Kunne DNSAP distansert seg mer fra NSDAP? Man kan jo undre seg om partiet hadde lyktes bedre om de hadde skiftet navn og symbol etter førerkuppet. Clausen fikk flere personstemmer enn selve partiet i 1933.⁶³² DNSAP hadde allerede handlet på tvers av den nasjonalsosialistiske ideologien ved å skifte fører og program, det fristet ikke å forandre mer på partiet. De kunne begrenset den positive omtalen av Tyskland, men de beundret jo utviklingen i Tyskland under NSDAP. DNSAP kunne gjort mange forandringer for å bli mer «dansk», men hadde partiet gjennomført alle disse forandringene ville de ikke vært nasjonalsosialister lenger. For DNSAP og Clausen var det viktig å være nasjonalsosialister, selv om det betød at de ble anklaget for å være i ledd med NSDAP.

⁶³² Ravn, *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*, 110.

DNSAP kom også under kritikk på grunn av ideologien de sto for, men motsetningsforholdet mellom Tyskland og Danmark ville ha fantes uansett hva slags styre det var i Tyskland. Det anstrengte forholdet mellom Danmark og Tyskland var der lenge før Hitler kom til makten. I Danmark ville hvem som helst bli kritisert så lenge det var mulig å assosiere dem med noe tysk. I Norge fantes ikke det samme stigmaet ovenfor noe tysk.

Hvorfor skulle det så være et problem for NS å beundre noe som var tysk? Kritikken NS fikk kom ikke av beundringen av landet Tyskland, men fordi at NS beundret Hitlers regime. Den kritikken som NS møtte i Norge var lik kritikken mot DNSAP i Danmark. NS ble anklaget for å være nasjonalsosialistisk, til tross for at partiet aldri hadde omtalte seg som det. Og særlig etter lange knivers natt koblet kritikerne Hitlers handlinger til NS. Som vist ble sympatien for nasjonalsosialismen redusert i hovedorganet i en periode etter at Gulbrand Lunde tok et oppgjør med anklagene, men NS var likevel alltid positivt innstilt til den tyske nasjonalsosialismen. Samtidig var NS oppmerksom på at positive omtaler av NSDAP svekket deres oppslutning, og det var grunnen til at omtalen ble redusert. Men reduksjonen må forstås som et taktisk grep NS tok og ikke en konsekvens av at sympatien ovenfor NSDAP forsvant.

Å fjerne den positive omtalen av NSDAP var et taktisk grep DNSAP ikke brukte. De la heller en overvekt på nasjonale elementer, blant annet ved å fokusere på at hakekorset var dansk, for å kompensere for deres positive holdning til Tyskland.

5.4 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvordan DNSAP og NS forholdt seg til nasjonalsosialismen i Tyskland. Begge partiene hevdet at de var selvstendige nasjonale bevegelser uten noen tilknytning til NSDAP. Da motstanderne anklaget partiene for å kopiere elementer fra utlandet, var partienes motsvar at deres bevegelser var noe opprinnelig norsk eller dansk.

I *National-Socialisten* ble nasjonalsosialismen i Tyskland forsvart og hyllet. NS' positive innstilling til NSDAP fulgte den samme utviklingen som partiets antisemittisme. Tyskvennligheten i *Nasjonal Samling* svekket partiet, og dermed stoppet hovedorganet nesten å rapportere om Tyskland. Fra høsten 1935 økte tyskvennligheten igjen, og sommeren 1936 publiserte NS NSDAPs propagandabok, *Die S.A. erobert Berlin*, i partiavisen. Begge partiene beundret NSDAP, men DNSAP fasinasjon var klarere og mer konstant enn NS sin.

Hvordan DNSAP forholdt seg til grensespørsmålet var en kilde til splittelse. Anders Malling var ikke fornøyd med Frits Clausens posisjon i grensesaken, og det var en av grunnene til at Malling brøt med partiet. De kristne i NS mislikte den voksende

tyskvennligheten i partiet fra høsten 1935, og misnøyen var en grunn til at flere trakk seg tilbake eller brøt helt med partiet.

For både NS og DNSAP var det et problem å ha en positiv innstilling til NSDAP, med tanke på at det svekket partienes oppslutting. Begge partiene forsøkte å overkompensere med nasjonale elementer, og det gjaldt i særlig grad DNSAP. NS forsøkte i perioder å minimere omtalen av NSDAP i sitt hovedorgan.

NS og DNSAPs antisemittisme, kristendom og forholdet til nasjonalsosialismen har til nå blitt behandlet hver for seg. I neste og siste kapittel vil alle de tre temaene bli knyttet sammen og oppgavens problemstillinger vil bli besvart.

6 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg gjennomgått hovedorganene til NS og DNSAP, samt utgitte bøker og brosjyrer for å finne ut hva slags holdninger partiene hadde til antisemittismen, kristendommen og den tyske nasjonalsosialismen mellom 1933 og 1937. Oppgavens hovedproblemstilling var: Hvilke likheter og forskjeller var det mellom holdningene NS og DNSAP framstilte til offentligheten mellom 1933 og 1937? Oppgaven hadde flere underproblemstillinger. Disse vil bli besvart løpende i dette kapitlet, og til slutt vil jeg gi et oppsummerende svar på hovedproblemstillingen.

Problemstillingen til kapittel 3 var: Hvilken posisjon hadde antisemittismen i partiene? Tidsperspektivet i antisemittismen til NS og DNSAP var forskjellig. I DNSAP hadde antisemittismen alltid en sentral plass. NS tok ikke opp antisemittismen i sin ideologi før andre halvdel av 1935, men det var en latent antisemittisme i partiet før det. I begge partiene ble det et større fokus på jødespørsmålet etter at Tyskland innførte Nürnberglovene høsten 1935, og det tyder på hendelsene i Tyskland influerte partiene. Denne oppgaven har funnet to viktige likheter i partienes antisemittisme. Den første er ideen om at jødene sto bak marxismen og liberalismen, samt at jødene hadde en hemmelig plan om å ta over verden. Den andre gjelder vektlegginga av antisemittismen: Begge partiene opplevde splittelse og utbrytergrupper fordi antisemittismen ikke fikk stor nok plass. Det skjedde da Ragnarok-kretsen brøt med NS rundt årsskiftet 1934-1935, og da Aage H. Andersen brøt med DNSAP høsten 1935. Oppgaven har i tillegg funnet to forskjeller i antisemittismens rolle: DNSAP var mer radikal i agitasjonen enn NS og NS opplevde at kristne medlemmer trakk seg ut på grunn av partiets voksende antisemittisme fra høsten 1935.

Problemstillingen til kapittel 4 var: Hvilken posisjon hadde kristendommen i partiene? Kristendommen hadde en sentral rolle i begge partiene fra sommeren 1933 til våren 1936. Denne oppgaven har funnet en klar likhet: For prestene i NS og DNSAP skulle kristendommen være det åndelige grunnlaget for bevegelsen og religionen skulle ha en essensiell rolle i gjenreisningen av folket. Denne undersøkelsen har også funnet to vesentlig forskjeller: Den første er at i NS var det flere medlemmer som mente at kristendommen skulle være essensiell del av bevegelsen, i motsetning til DNSAP der den kristelige profilen var hovedsakelig knyttet til en person, Anders Malling. Den andre er at i DNSAP var antisemittismen og kristendommen forenelig, noe den ikke var i NS. Uforeneligheten førte til at de fleste kristne medlemmer ble skeptiske ovenfor partiet og trakk seg tilbake da antisemittismen og indentifiseringen med nasjonalsosialismen ble framtrødende. NS mistet

dermed sin kristne profil. DNSAP mistet sin kristelige profil da Malling brøt med partiet rett før sommeren 1936 på grunn av sin nasjonale innstilling. Etter at kristendommen mistet den betydningsfulle posisjonen den hadde hatt, ble religionen hovedsakelig brukt som en motvekt til marxismen i både NS og DNSAP.

Problemstillingen til kapittel 5 var: Hvordan forholdt partiene seg til NSDAP? Både NS og DNSAP fokuserte på nasjonale elementer for å bevise at de var selvstendige nasjonale bevegelser som ikke var i ledd med eller finansiert av NSDAP. Likevel finner man en fasinasjon og beundring for det tyske partiet, samt at partiene forsøkte å forsvare NSDAPs handlinger i sine partiorganer. Tyskvennligheten i DNSAP var åpenbar og skinte gjennom i hele tidsrommet mellom 1933-1937. I NS hadde tyskvennligheten en lignende utvikling som antisemittismen. Tyskvennligheten var alltid til stede i partiet, men den ble mye tydeligere fra sommeren 1935. Den økende tyskvennligheten og indentifiseringen med NSDAP førte til at flere kristne i NS ble mer skeptisk til partiet. Danmarks historie med Tyskland var en vanskelig sak for DNSAP. Frits Clausens uttalelser gjorde at det var mange som tvilte på hans nasjonale innstilling, og det ble viktig for DNSAP å framheve at partiet ville være de første til å forsvare grensen dersom den ble angrepet. Uenigheter mellom Clausen og Malling om den nasjonale innstillingen og grensesaken førte til at Malling brøt med DNSAP i 1936.

6.1 Grunner til bruddene

Den ene av oppgavens underproblemstillinger var: Hva hadde antisemittismens rolle, kristendommens rolle, og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen å si for splittelsene i partiet? Denne undersøkelsen har vist at antisemittismens rolle var en kilde til brudd i både NS og DNSAP. Begge partiene opplevde brudd fra fraksjoner som mente at antisemittismen skulle spille en viktigere rolle. Den nasjonalsosialistiske gruppen rundt Hans. S Jacobsen ønsket at NS skulle gå tydeligere inn for antisemittismen. Da hoveddelen av partiet ikke ville gjøre NS om til et antisemittisk parti i 1934 brøt deler av den nasjonalsosialistiske gruppen med NS rundt årsskiftet 1934-1935. Aage H. Andersen ønsket at bekjempelsen av jødene skulle være DNSAPs fremste element, noe Frits Clausen og de andre lederne i DNSAP ikke ville. Da Andersen og DNSAP gikk separate veier høsten 1936, dannet han det ekstreme antisemittiske partiet National Socialistisk Arbejderparti.

Som vist ble antisemittismen en vesentlig del av NS' ideologi fra 1935 og det førte til at flere av de kristne i NS ble skeptisk innstilt overfor partiet. Fra høsten 1935 meldte flere av de kristne seg ut av NS eller trakk seg tilbake som aktive medlemmer. Det var ingen grupper

som brøt med DNSAP fordi de var antisemittiske. En tydelig forskjell mellom NS og DNSAP.

Som denne analysen har vist spilte kristendommen en viktig rolle for både NS og DNSAP. Kristendommen var en kilde til splittelse i NS. Den nasjonalsosialistiske gruppen var hovedsakelig kristendomsfiendtlig, og kristendommens sentrale rolle i NS var en av grunnene til at flere forlot partiet. I DNSAP var det ingen grupper som var negativt innstilt til kristendommens posisjon i partiet på lik linje med Ragnarok-kretsen. Aage H. Andersen ønsket å fjerne de jødiske elementene fra kristendommen, men var ikke direkte imot kristendommen.

Hvordan partiet forholdt seg til den tyske nasjonalsosialismen var, som antisemittismen, en annen viktig kilde til splittelsene. Dette er tydelig vist med Anders Mallings brudd. Han ønsket at DNSAP skulle distansere seg enda tydeligere fra den tyske nasjonalsosialismen. Dette var i likhet med de kristne i NS som ønsket at NS ikke skulle identifisere seg med nasjonalsosialismen. Det at NS nærmet seg nasjonalsosialismen utover 1930-tallet var en grunn, i likhet med antisemittismen, til at de kristne mistet troen på NS. Det at NS ikke gikk inn for nasjonalsosialismen i partiets første år var en grunn til at deler av den nasjonalsosialistiske gruppen trakk seg ut.

Denne undersøkelsen har for det meste bekreftet min hypotese om at antisemittismen, kristendommen og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen var kontroversielle og vanskelige temaer for partiene: Temaene var kilder til splittelser i begge partiene, med forbehold om at kristendommen ikke var en direkte kilde til splittelse i DNSAP. Likevel var kristendommen et kontroversielt tema i DNSAP, noe som har blitt vist med Mallings og Andersens ulike syn på kristendommen. Temaet var også sentralt i kritikken DNSAP fikk utenfra: Hvordan kunne en være kristen og nasjonalsosialist samtidig?

Antisemittismen var et vanskelig tema for NS. For det første gav spørsmålet om partiet skulle være antisemittisk eller ikke problemer. For det andre var det problematisk hvor radikal antisemittismen skulle være etter at den ble tatt opp i partiet. For DNSAP var det kun spørsmålet om hvor ekstrem antisemittismen skulle være som gav problemer. For begge partiene var det å identifisere seg med den tyske nasjonalsosialismen kontroversielt: De strevde for å finne den rette balansen mellom beundring og selvstendigjøring. Begge partiene kom også under hard kritikk fra politiske motstandere og pressen om sitt forhold til NSDAP og antisemittismen, noe som gjorde temaene enda vanskeligere.

6.2 Forbindelsen mellom antisemittismen, kristendommen og forholdet til NSDAP

Denne undersøkelsen hovedsakelig har behandlet temaene hver for seg. Var det noen forbindelse mellom antisemittismen og kristendommen? I begge partiene var det en klar forbindelse mellom kristendommen og antisemittismen, men den var ulik i tiden da kristendommen sto sterk i begge partiene. Denne oppgaven har vist at prestene i NS tok avstand fra antisemittismen. I DNSAP var antisemittismen religiøst begrunnet både når kristendommen sto sterk og etter at den mistet sin posisjon. Etter at kristendommen mistet sin posisjon i NS, ble religiøse elementer brukt i antisemittismen for å forsøke å bevise at det var mulig å være kristen og antisemitt.

Var det noen forbindelse mellom antisemittismen og forholdet til NSDAP? Antisemittismen i begge partiene var klart influert av NSDAP. DNSAPs antisemittisme fulgte i NSDAPs fotspor. Det kom tydelig fram da Tyskland innførte Nürnberglovene: DNSAP radikalisererte sin antisemittisme. I NS var det slående likhet mellom hvordan de forholdt seg til Tyskland og partiets antisemittisme. Vi finner innslag av antisemittisme og positiv omtale av Tyskland i 1934. Men fra senhøsten 1934 ble omtalen av Tyskland og antisemittismen minimalisert i hovedorganet. Dette skyldes at hoveddelen av den nasjonalsosialistiske gruppen meldte seg ut av NS ved årsskiftet 1934/1935. Antisemittismen tok seg opp fra sommeren 1935 og det samsvarte med eskaleringen av NSDAPs antisemittisme. Den positive omtalen av Tyskland tok seg for alvor opp fra våren 1936 med innføringen av dagsavisen *Fritt Folk*.

Var det noen forbindelse mellom kristendommen og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen? Forholdet mellom kristendommen og hvordan NS forholdt seg NSDAP har flere sider. På den ene siden ville ikke de kristne i NS at partiet skulle ha noe med den tyske nasjonalsosialismen å gjøre. Likevel forsvarte NS reorganisering av den evangeliske kirken i Tyskland. NS uttrykte fra sentralt holdt at de ikke ville ha kristne formsaker inn i partiet. DNSAP forsvarte reorganisering av kirken i Tyskland ukritisk, og hevdet at ble gjort på frivillig basis. Mallings var bastant i sin sak om at det ikke ville bli noe kirkestrid i Danmark om DNSAP fikk makten. Ingen av partiene uttrykte at de ønsket en kirkereform eller å ta kontroll over kirken slik NSDAP gjorde i Tyskland. DNSAP hevdet, både under og etter Mallings tid i partiet, at de ville støtte opp om kirken, og at den skulle arbeide fritt. De uttrykte ikke et mål, som sitt tyske forbilde, om å ta kontroll over kirken.

Var det noen kobling mellom antisemittismen rolle, kristendommens rolle, og partienes forhold til den tyske nasjonalsosialismen? I NS var det forbindelse mellom de tre temaene som noen av årsakene til bruddene. Deler av nasjonalsosialistiske gruppen brøt med NS årsskiftet 1934/1935 fordi kristendommen sto sentralt, og fordi partiet ikke ville gå inn for antisemittismen eller ha noen assosiasjon med den tyske nasjonalsosialismen. Da kristne medlemmer begynte å melde seg ut eller trekke seg tilbake fra høsten 1935 var det på grunn av at partiet stilte seg positivt til nasjonalsosialismen, og at antisemittismen hadde blitt en del av partiet. Hoveddelen av de kristne i NS mente at nasjonalsosialismen og antisemittismen ikke var forenelig med kristendommen.

I DNSAP fantes det ikke en lignende forbindelse mellom de tre temaene som årsakene til bruddene. Aage H. Andersens brud med DNSAP handlet hovedsakelig om jødespørsmålet. I heftet *Den kristne Kirke i nordisk Belysning* gikk han inn for en kirkereformasjon, og det handlet hovedsakelig om å kvitte seg med de jødiske elementene i kristendommen. Andersen var ikke direkte imot kristendommens sterke stilling, men han ville at antisemittismen skulle være det bærende elementet i DNSAP. Da Anders Malling brøt med DNSAP handlet det ikke om kristendommen eller antisemittismen, men den nasjonale innstillingen partiet hadde. Malling ønsket at DNSAP skulle distansere seg tydeligere fra den tyske nasjonalsosialismen. Det er ingen ting som tyder på at kristendommen mistet sin posisjon før Malling stilte seg i opposisjon til Clausen.

6.3 Endringer som følge av splittelsene i partiene

Hva hadde splittelsene i partiene å si for antisemittismens rolle og kristendommens rolle, og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen? Da deler av den nasjonalsosialistiske gruppen brøt med NS, førte det til at antisemittiske innslag og omtale av Tyskland forsvant fra partiorganet. I løpet av 1935 gjorde antisemittismen og den positive omtale av NSDAP sin tilbakekomst i partiorganet. Kristendommen mistet gradvis sin sentrale posisjon da de kristne brøt med NS, men religionen ble fortsatt brukt som en motvekt til den religionsfiendtlige marxismen. Religiøse elementer ble brukt i antisemittismen for å forsøke å vise at det var mulig å være kristen og antisemitt.

Det forekom ingen klare endringer i DNSAP som følge av Andersens brudd. Over tid meldte nok noen av de mest hardbarkete antisemittene overgang til Andersens parti, men DNSAP var alltid antisemittisk. Mallings brudd med DNSAP fikk store konsekvenser for

kristendommens stilling. DNSAP mistet sin kristne profil fordi det var ingen til å ta over etter Malling som partiets kristne ideolog.

6.4 Nye perspektiv og bekreftelser

Denne undersøkelsen har hatt tre deler. Det har vært en undersøkelse av NS, det har vært en undersøkelse av DNSAP og det har vært en sammenligning av partiene. Denne oppgaven har for det meste bekreftet tidligere forskning om NS. Undersøkelsen har bekreftet at kristendommen hadde en sentral posisjon i NS de første årene, men at den gradvis forsvant fra høsten 1935.

Antisemittismen ble tatt opp i NS' ideologi i 1935, men det var en latent antisemittisme i 1934. Dag O. Bruknaap mener at antisemittismen i NS kom fullstendig i skyggen av andre saker. Her mener jeg at det må en nyansering til. Bruknaap har rett i at de viktigste sakene for NS i 1934 var kampen mot marxismen og parlamentarismen. Denne analysen har vist at i enkelte perioder i løpet av 1934 satt antisemittiske innslag preg på *Nasjonal Samling*. Selv om det var hovedsakelig den nasjonalsosialistiske gruppen som sto bak disse tekstene, koblet også sentrale personer som Quisling og Hjort marxismen og jødedommen sammen. Det er viktig å huske på at *Nasjonal Samling* var en ukeavis, sjelden på mer enn åtte sider, i 1934. Det antijødiske budskapet var dermed lett for en leser å få øye på. Å bli omtalt som «jøde» eller omtalen av jøder var aldri positiv i *Nasjonal Samling*. Partiavisens negativ innstilling til jøder var en av mange grunner til at NS ble omtalt som nasjonalsosialistisk. Fra rundt årsskiftet 1934/1935 og et halvår framover var derimot antisemittiske innslag nesten fraværende.

Videre har undersøkelsen bekreftet tidligere oppfatninger om at NS var positive til NSDAP, men at partiet ønsket å begrense den positive omtalen av Tyskland. Denne oppgaven har vist at det må en nyansering til tidligere oppfatninger. Publiseringen av *Arbeidsløs Schulz erobrer Berlin* i *Fritt Folk* viser at NS faktisk formidlet NSDAP-propaganda. Det viser at NS tydelig identifiserte seg med det tyske partiet, selv om de hevdet at de var en nasjonal norsk bevegelse.

Undersøkelsen om DNSAP har gitt nye dybdeperspektiv på DNSAP sine holdninger i perioden 1933-1937, og det gjelder i særlig grad kristendommens sterke posisjon i partiet. Som nevnt har ikke DNSAPs kristne profil blitt lagt vekt på i tidligere forskning. Denne undersøkelsen har vist at kristendommen var et framtredelementet i DNSAP fra sommeren 1933 til våren 1936.

Denne undersøkelsen har gitt også et nytt dybdeperspektiv på antisemittismen til DNSAP i perioden mellom 1933-1937 som John T. Lauridsen hevder var den perioden antisemittismen ble satt minst fokus på i partiet historie. Min oppgave har vist at antisemittismen spilte en sentral rolle i *National-Socialisten* i denne perioden. Angrep mot jødene var et gjennomgående tema i partiorganet. Jeg mener at antisemittismen spilte en større rolle i DNSAP enn den Lauridsen hevder. At Clausen sjelden tok stilling til jødespørsmålet var et taktisk grep for å prøve å tiltrekke seg flere medlemmer. Clausen tok aldri avstand fra antisemittismen. Et annet taktisk grep var å unngå å referere til *Sions vises protokoller*. Ved å konstant omtalte dem ville det ført til massiv kritikk av DNSAP, og det var noe de prøvde å unngå. Ideen fra protokollene – om at jødene hadde en hemmelig plan for å ta over verden – levde i beste velgående i DNSAP. Selv om ikke bekjempelsen av jødedommen var hovedmålet til DNSAP var jødene allikevel hovedfienden. Jødene hadde skylden for alt som var galt, ifølge DNSAP.

Oppgaven har vist at DNSAPs forhold til NSDAP hadde to sider. Den ene siden var ukritisk begeistring for NSDAP. Den andre siden var at DNSAP la en overvekt på nasjonale elementer for å bevise at de var selvstendige fra det tyske forbildet. NS og DNSAP beundret og hentet inspirasjon fra NSDAP. Det var de ikke alene om i Europa. Hvordan var NS og DNSAP sammenlignet med andre europeiske fascistpartier med tanke på hvilke rolle antisemittismen og kristendommen spilte, og hvordan man forholdt seg til NSDAP?

6.5 NS og DNSAP i et bredere europeisk perspektiv

I løpet av 1930-tallet var det mange fascistiske eller nasjonalsosialistiske partier rundt omkring i Europa som følge av fascistpartiets suksess i Italia og NSDAPs i Tyskland. Ofte var det slik at partiene som oppsto på 1920-tallet hentet inspirasjon av Italia, mens de som oppsto på 1930-tallet hentet inspirasjon fra Tyskland. Som følge av innflytelse fra Tyskland, spesielt innføringen av Nürnberglovene, var det flere av småpartiene som ikke hadde vært antisemittiske ved sin opprettelse som ble det, blant andre British Union of Fascist i Storbritannia, Flamsk Nasjonal Union i Belgia og Den nasjonalsosialistiske bevegelsen i Nederland. Dette utviklingstrekket delte de med NS. Selv fascistpartiet i Italia ble påvirket av NSDAP og innførte anti-jødiske lover i 1938.⁶³³ Andre partier som alltid var antisemittiske var

⁶³³ Payne, *A history of fascism, 1914-1945*, 240-41.

for eksempel Jerngarden i Romania, Pilkors-partiet i Ungarn og de svenske partiene Svenske Nationalsociltiska Samlingspartiet og Nationalsocialitiska Arbetarpartiet.⁶³⁴

For mange av partiene som oppsto spilte kristendommen et betydelig rolle, for eksempel Jerngarden i Romania, Ustasja i Kroatia, Fosterländska folk rörelsen i Finland og Rex-bevegelsen i Belgia. Hvilken form for kristendom det skulle være varierte etter hvilken tradisjon som sto sterkest i landet. I Rex-bevegelsen og Ustasja var det katolisismen, mens i Jerngarden var det ortodoksismen. I NS og DNSAP var det luthersk evangelisk kristendom, slik som det var i Fosterländska folk rörelsen.⁶³⁵

NS og DNSAP var to småpartier og i en bredere europeisk kontekst må begge partiene kategoriseres som partier som var influert av NSDAP, selv om denne oppgaven har vist at DNSAPs fasinasjonen for NSDAP var tydeligere og mer konstant enn NS sin. Det virker som at DNSAPs og NS' vektlegging av antisemittismen følger en større trend: Flere europeiske fascistiske partier gav antisemittismen et større rom etter at NSDAP innførte Nürnberglovene. Men her trengs det en dypere analyse av flere partier for å få klarere svar.

Å ha en kristen profil var heller ikke et særtrekk ved NS og DNSAP sammenlignet med andre mindre fascistiske partier. Utviklingen i partienes kristelige profil virker derimot å ha et særpreg sammenlignet med resten av kontinentet: NS og DNSAP nedjusterte posisjonen til kristendommen i partiet. DNSAPs utvikling virker i tillegg å være helt særegen, fordi partiets kristne profil så tydelig fulgte en person, Anders Malling, sin inntreden og utmelding av partiet. For å få svar på om dette var uvanlig trekk blant andre fascistiske bevegelser i mellomkrigstiden trengs nærmere forskning.

6.6 Videre forskning?

En mulighet for videre forskning er å sammenligne NS og DNSAP med andre fascistiske partier i mellomkrigstiden, med fokus på antisemittismen, kristendommen og forholdet til den tyske nasjonalsosialismen. Mulige oppgaver er å sammenligne hvordan fascistiske partier rundt omkring i Europa forholdt seg til NSDAP, hvilken posisjon partiene mente kristendommen skulle ha og hvordan utviklingen og innholdet i antisemittisme var. Men tanke

⁶³⁴ Avsnittet er basert på *ibid.*, 298; Heléne Löw, *Nazismen i Sverige 1924-1979: pionjärerna, partierna, propagandan* (Stockholm: Ordfront, 2004).

⁶³⁵ Avsnittet er basert på Payne, *A history of fascism, 1914-1945*, 171-73; Lauri Karvonen, «Extract from 'From white to blue-and-black: Finnish fascism in the inter-war era'», i *Fascism: critical concepts in political science: Vol. 4: The "Fascist epoch"*, red. Roger Griffin og Matthew Feldman (London: Routledge, 2004). Fosterländska folk rörelsen het Isänmaallinen kansanliike på finsk, og var en videreføring av Lappo-bevegelsen.

på antisemittismen og forholdet til NSDAP er det interessant å se hvordan fascistiske partier reagerte på Nürnberglovene og krystallnatten i 1938.

Denne oppgaven har undersøkt tre aspekter ved NS og DNSAP. Det er fortsatt mange områder å sammenligne. Blant annet hadde det vært interessant å undersøke hvilke planer partiene hadde for økonomien, og hvordan de mente staten og partiet skulle være oppbygd. Videre er det mulig å sammenligne hvordan NS og DNSAP omtalte sine politiske konkurrenter.

6.7 Avslutning

Mellom 1933-1937 var NS et parti i endring. Ved jula 1934 kan NS karakteriseres som et nasjonalt kristent parti hvor antisemittismen spilte en liten rolle. To år senere var den kristne profilen borte og antisemittismen hadde tatt over. DNSAP var også et parti som gjennomgikk forandringer, men ikke i like stor grad som NS. Under hele perioden var det et fellestrekk mellom partiene som ikke forandret seg: Begge partiene hevdet de var selvstendige nasjonale bevegelser, uavhengige av NSDAP.

Kristendommens sentrale rolle i begge partiene mellom sommeren 1933 og våren 1936, var et fellestrekk. Det var krefter innenfor både NS og DNSAP som ønsket at partiene skulle være kristelige nasjonale bevegelser. Selv om begge partiene ga kristendommen en sentral posisjon skilte de seg ved at i DNSAP var antisemittismen og kristendommen forenelig, noe den ikke var i NS.

Antisemittismen var alltid en del av DNSAP. I NS ser vi en utvikling over tid, og i løpet av 1935 ble antisemittismen en viktig del av partiet. Innholdet i antisemittismen var likt. Jødene hadde en plan om å ta over verden, og de sto bak både liberalismen og marxismen. I den antijødiske propagandaen var DNSAP mer radikal enn NS. Høsten 1937 gikk NS god for *Sions vises protokoller* som markerte starten på en ytterligere radikalisering av antisemittismen for det norske partiet.

DNSAP omtalte NSDAP ukritisk gjennom hele perioden. NS skiller seg fra DNSAP ved at de ikke ga omtalen av Tyskland like stor plass i sitt hovedorgan. Likheten er at når NS omtalte NSDAP forsvarte og beundret de NSDAP på samme måte som DNSAP. Ved jula 1937 var NS og DNSAP to veldig like partier ut ifra de temaene jeg har undersøkt. Begge partiene var antisemittiske og hadde vist at de støttet det tyske nasjonalsosialistiske partiet. I begge partiene var kristendommens posisjon svekket, selv om den fortsatt var et redskap i partienes kamp *mot* marxismen og *for* antisemittismen.

Kilder og litteratur

Kilder

Aviser og tidsskrifter

Aftenposten 30.03.1936

Dagbladet 30.03.1936

Fritt Folk 1936-1937

Jul i Norden 1934-1937

NS – Organ for Nasjonal Samling 1933

National-Socialisten 1933-1937

Nasjonal Samling 1934-1936

Politiken 30.03.1936-31.03.1936

Trykte kilder

Arlidskov, M. J. *Den Jødiske Imperialisme*. 1935.

Clausen, Frits. *Dansk-Tysk, Nationalsocialistiske Tanker Til Det Slesvigske Spørgsmaal*. 2. utg. Fredericia: Landsoldaten, 1934.

Clausen, Frits. *Den nationale Socialisme*. Aktuelle Smaaskrifter. 2 utg. Kbh, 1934.

Clausen, Frits. *Hvad Vil Danmarks National-Socialistiske Arbejder Parti?, Otte Taler Om D.N.S.A.P.s Program*. Nyt Oplag utg. Aalborg Nordland, 1991.

Clausen, Frits. *Kirkevejen: En Tale Om Nationalsocialismen*. Bovrup: D.N.S.A.P.s Forlag, 1938.

Clausen, Frits, og John T. Lauridsen. *Føreren har ordet!: Frits Clausen om sig selv og DNSAP*. København: Museum Tusulanums Forlag, 2004.

Geelmuyden, Knut. *Med Gud for folk og fedreland*. Nasjonal Samlings opplysningskrifter. Oslo: NS presse & publikasjon, 1934.

Jensen, Tom B. *Nasjonal samlings publikasjoner 1933-1945 av flyveblader, brosjyrer og bøker. NS-forlagenes utgivelser 1940-1945 og tyske myndigheters publikasjoner 1940-1945 i Norge: en bibliografi*. Røyken: Historisk forl., 2004.

Lunde, Gulbrand. *Marxismens gift: et kampskrift mot den åndelige og moralske oppløsningsprocess i vårt folk*. Oslo: Presse & publikasjon, 1934.

Malling, Anders. *Nationalsocialismen og Kirken*. Fredericia Toftlund, 1935.

Statistisk sentralbyrå

Stortingsvalget 1936. Norges Offisielle Statestikk. Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1937.

Stortingsvalget 1943. Norges Offisielle Statestikk. Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1934.

Stortingsvalget 1945. Norges Offisielle Statestikk. Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1947.

Kommune og ordførervalgene 1934. Norges Offisielle Statestikk. Oslo: Det Statistiske Centralbyrå, 1935.

Internettkilder

Carlsber Group

«Carl Jacobsen's trademark 1881»,

<http://www.carlsberggroup.com/Company/heritage/Pages/CarlJacobsenstrademark1881.aspx> Lest: 26.06.2015.

«Symbols on the Carlsberg grounds»

<http://www.carlsberggroup.com/Company/heritage/architectureatCarlsberg/Pages/SymbolsontheCarlsbergGrounds.aspx> Lest: 15.10.2015.

Internett archive

«Internet Archive Wayback Machine»

https://web.archive.org/web/20140601000000*/http://www.carlsberggroup.com/Company/heritage/Pages/CarlJacobsenstrademark1881.aspx Lest: 15.10.2015.

Epost

Epost fra John T. Lauridsen 19.01.2015

Oppslagsverk

Norges Biografiske leksikon

s.v. «Jon Alfred Mjøen», av Christopher Hals Gylseth. 03.08.2015.

https://nbl.snl.no/Jon_Alfred_Mjøen.

Store Norske Leksikon

s.v. «Grønlandssaken», av Knut Are Tvedt. 07.10.2015. <https://snl.no/Grønlandssaken>

s.v. «Moralsk Opprustning». 21.10.2015. https://snl.no/Moralsk_Opprustning

Litteratur

- Andersen, Richard, og Ole Kragh. *Danmark i 30'erne : en historisk mosaik*. København: Gyldendal, 1976.
- Arntsen, Jan Magne, og Thor Geir Harestad. *Triumf og tragedie: historien om NS-minister Gulbrand Lunde*. Sandnes: Commentum, 2012.
- Bak, Sofie Lene. *Dansk antisemitisme 1930-1945*. København: Aschehoug, 2004.
- Bjørshol, Stig. *Nasjonal samling i Finnmark 1933-1944*. Vol. 1993:1, Alta: Alta lærerhøgskole, 1993.
- Blom, Ida. *Kampen om Eirik Raudes land : pressgruppedpolitikk i grønlandsspørsmålet 1921-1931*. Oslo: Gyldendal, 1973.
- Borgersrud, Lars. *Den norske militærfascismens historie 1930-1945 : B. 1 : Vi er jo et militært parti*. Oslo: Scandinavian Academic Press, 2010.
- Brattelid, Kristin. "Mikal Sylten: et antisemittisk livsprosjekt". Upublisert hovedoppgave, Universitet i Oslo, 2004.
- Brevig, Hans Olaf, og Ivo de Figueiredo. *Den norske fascismen: Nasjonal samling 1933-1940*. Oslo: Pax, 2002.
- Browning, Christopher R., og Jürgen Matthäus. *The origins of the final solution : the evolution of Nazi Jewish policy, September 1939 - March 1942*. The comprehensive history of the Holocaust. Lincoln: University of Nebraska Press, 2004.
- Bruknapp, Dag O. «Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS' utvikling». I *Fra idé til dom: noen trekk fra utviklingen av Nasjonal samling*, redigert av Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen. Bergen: Universitetsforlaget, 1976.
- Bruknapp, Dag O. "Nasjonal Samling og rasespørsmålet 1933-1940". Upublisert masteroppgave, Universitetet i Bergen, 1972.
- Dahl, Hans Fredrik. *De store ideologienes tid. Norsk idéhistorie, bind V*. redigert av Trond Berg Eriksen og Øystein Sørensen Oslo: Aschehoug, 2001.
- Dahl, Hans Fredrik. *En fører blir til*. Oslo: Aschehoug, 1991.
- Dahl, Hans Fredrik. *En fører for fall*. Oslo: Aschehoug, 1992.
- Dahl, Hans Fredrik, Guri Hjeltnes, og Bernt Hagtvat. *Den norske nasjonalsosialismen : Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax, 1990.
- Djursaa, Malene. *DNSAP: danske nazister 1930-45: 1*. København: Gyldendal, 1981.
- Eigaard, Søren. *"Frø af ugræs ...": Danmarks national socialistiske arbejder parti 1930-34*. Odense: Odense Universitetsforlag, 1981.

- Emberland, Terje. *Religion og rase: nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: Humanist forl., 2003.
- Emberland, Terje, og Steffen Kverneland. *Da fascismen kom til Norge: den nasjonale legions vekt og fall, 1927-1928*. Oslo: Dreyers forl., 2015.
- Eriksen, Trond Berg, Izabela A. Dahl, Terje Emberland, Einhart Lorenz, og Håkon Harket. *Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag*. Oslo: Cappelen Damm, 2009.
- Figueiredo, Ivo de. *Fri mann: Johan Bernhard Hjort: en dannelseshistorie*. Oslo: Aschehoug, 2004.
- Follesø, Sivert. "NS-prestene 1933-1936". Upublisert hovedfagsoppgave, Universitet i Oslo, 1987.
- Glenthøj, Rasmus. *1864: sønner af de slagne*. København: Gad, 2014.
- Griffin, Roger. *The nature of fascism*. London: Routledge, 1993.
- Gudmundson, Asgeir. «Nazism in Iceland». I *Who were the fascists: social roots of European fascism*, redigert av Stein Ugelvik Larsen, Jan Petter Myklebust og Bernt Hagtvet, 743-50. Bergen: Universitetsforlaget, 1980.
- Hansen, Jan E., Morten Gaustad, Bjarte Bruland, og Hans Fredrik Dahl. *Danske tilstander, norske tilstander: forskjeller og likheter under tysk okkupasjon 1940-45*. Oslo: Forl. Press, 2010.
- Hillesheim, Jürgen, og Elisabeth Michael. *Lexikon nationalsozialistischer dichter: biographien, analysen, bibliographien*. Würzburg: Königshausen & Neumann, 1993.
- Høidal, Oddvar. *Quisling: en studie i landssvik*. Rev. utg. Oslo: Orion, 2002.
- Johnsen, Bodil Wold. "Nasjonal Samling i Stavanger 1933-37". Upublisert hovedoppgave, Universitet i Bergen, 1972.
- Jørgensen, Torben Jarl. *Knæfald eller skaftestøvler?: Dansk Samling mellom fascisme og kristentro 1936-40*. København: Books on Demand, 2007.
- Karvonen, Lauri. «Extract from 'From white to blue-and-black: Finnish fascism in the inter-war era'». I *Fascism: critical concepts in political science: Vol. 4: The "Fascist epoch"*, redigert av Roger Griffin og Matthew Feldman. London: Routledge, 2004.
- Kershaw, Ian. *Hitler: 1936-45: nemesis*. London: Allen Lane, 2000.
- Kirkebæk, Mikkel. *Beredt for Danmark : Nationalsocialistisk Ungdom, 1932-1945*. København: Høst & Søn, 2004.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.

- Kjøstvedt, Anders G. ««Widerstand und Ergebung»: Dietrich Bonhoeffer og Bekjennelseskirken». I *Demokratisk beredskap : intellektuell motstand mot totalitære fristelser*, redigert av Øystein Sørensen, Bernt Hagtvet og Nikolai Brandal, 82-102 Oslo: Dreyer, 2015.
- Kolden, Ingvar. *Konfesjonsbetingede faktorer i oppslutningen om og resistensen mot høyreradikalisme og nasjonalsosialisme i Tyskland*. Doktoravhandling: Universitet i Bergen, 2013.
- Kreppen, Kenneth. "Fra partipolitikk til kulturkamp: Valg av politisk strategi blant norske nasjonalsosialister 1933-1940". Upublisert masteroppgave, Universitetet i Oslo, 2015.
- Lange, Åse A., Ole Kolsrud, og Mette Gismerøy Ekker. *Nasjonal samling: møteprotokoll 1934-1945*. Oslo: Riksarkivet, 2011.
- Larsen, Stein Ugelvik, og Ingun Montgomery. "Kirken, krisen og krigen." redigert Bergen: Universitetsforlaget, 1982.
- Lauridsen, John T. *Dansk nazisme 1930-45 - og derefter*. København: Gyldendal, 2002.
- Lausten, Martin Schwarz. *Jøder og kristne i Danmark : fra middelalderen til nyere tid*. Kirkehistoriske studier. Vol. nr. 17, København: Anis, 2012.
- Ledeen, Michael Arthur. *Universal Fascism, The Theory and Practice of the Fascist International, 1928-1936*. New York: H. Fertig, 1972.
- Lidegaard, Bo. *En fortælling om Danmark i det 20. århundrede*. København: Gyldendal, 2011.
- Lindström, Ulf. "Fascism in Scandinavia 1920-40". Department of Political Science, University of Umeå, 1983.
- Lohmann, Hans Palle. *Dansk Folkefællesskab 1936-42: en fascistisk, nationalistisk og idealistisk bevægelse*. Odense University studies in history and social sciences. Vol. 87, Odense: Odense Universitetsforlag, 1984.
- Longerich, Peter. *Holocaust: the Nazi persecution and murder of the Jews*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Lundbak, Henrik. "Staten stærk og folket frit: Dansk Samling mellem fascisme og modstandskamp". Museum Tusulanum, 2001.
- Lööw, Heléne. *Nazismen i Sverige 1924-1979: pionjärerna, partierna, propagandan*. Stockholm: Ordfront, 2004.
- Mühlberger, Detlef. *The Social basis of European fascist movements*. London: Croom Helm, 1987.

- Niemi, Einar. «Sogneprest Martin Tveter i Vadsø». I *Varanger årbok*, redigert av Reidun Rushfeldt: Sør-Varanger Historiela, Vadsø Historelag og Vardø Historielag, 1995.
- Norrman, Ragnar. *Quislingkyrkan: Nasjonal Samlings kyrkopolitik 1940-1945*. Skellefteå: Norma, 1998.
- Payne, Stanley G. *A history of fascism, 1914-1945*. Madison: University of Wisconsin Press, 1995.
- Poulsen, Henning. "Besættelsesmagten og de danske nazister: det politiske forhold mellem tyske myndigheder og nazistiske kredse i Danmark 1940-43". Gyldendal, 1970.
- Quinn, Malcolm. *The swastika : constructing the symbol*. Material cultures. London: Routledge, 1994.
- Ravn, Ole. *Fører uden folk: Frits Clausen og Danmarks National Socialistiske Arbejder-Parti*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2007.
- Sachar, Howard M. *A history of Israel: from the rise of Zionism to our time*. 3rd ed. utg. New York: A.A. Knopf, 2007.
- Sauntved, Jakob Kidde, og Jacob Eberhardt. *1864*. København: Jyllands-Postens forlag, 2007.
- Sperre, Lars. "Nasjonal Samlings holdning til kirke og kristendom i de første år etter partistiftelsen - belyst særlig ved enkelte engasjerte presters forhold til partiet og dets politikk". Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 1997.
- Toftesund, Rikard Andre. "'Da allt folket skulde tro løgnet': Halldis Neegård Østbye : antisemittisk ideolog i Nasjonal samling". Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Bergen 2001.
- Vranic, Danijel. "Vidkun Quislings Nordiske rase". Upublisert masteroppgave, Universitet i Oslo, 2012.
- Wärenstam, Eric. *Fascismen och nazismen i Sverige 1920-1940 : studier i den svenska nationalsocialismens, fascismens och antisemitismens organisationer, ideologier och propaganda under mellankrigsåren*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1970.